

Analiza podnebnih pravic: razvoj zakonodajnega in sodnega urejanja pravnih razmerij glede podnebja

Avtorji:

Luka Štrubelj,
Maruša Tomc Arko,
Tina Brkovec,
Aljoša Petek

Junij 2024

KAZALO

Seznam kratic	3
1. Uvod	4
2. Pariški podnebni sporazum in pravna odgovornost držav	6
3. Nacionalna in regionalna (EU) podnebna zakonodaja	18
4. Podnebne spremembe in človekove pravice	29
4.1. Pravica do življenja in telesne integritete	33
Evropska konvencija o človekovih pravicah	33
Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah	39
4.2. Pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja	42
Evropska konvencija o človekovih pravicah	43
Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah	46
4.3. Pravica do lastnine	47
4.4. Pravica do zdravega življenjskega okolja	49
4.5. Pravica do duševnega in fizičnega zdravja	53
4.6. Otrokove pravice	55
4.7. Druge človekove pravice	61
5. Podnebne spremembe in izvedba (celovite) presoje vpliva na okolje	62
6. Podnebne spremembe in postopkovne pravice	65
7. Podnebne spremembe in civilno pravo	71
7.1. Civilna odgovornost držav	72
7.2. Civilna odgovornost korporacij	77
8. Podnebne spremembe in korporativno upravljanje	88
8.1. Zahtevana razkritja	90
8.2. Zakonske obveznosti dolžnega ravnanja	96
8.3. Pravice delničarjev in družb	102
8.4. Potrošniško pravo	105
9. Pravice pravičnega prehoda	109
10. Podnebne spremembe in pravice narave	114
11. Zaključki /// Conclusions	117

SEZNAM KRATIC

- (C)PVO** – (Celovita) presoja vplivov na okolje
- EKČP** – Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic
- EPA** – Environmental Protection Agency (ZDA)
- ESČP** – Evropsko sodišče za varstvo človekovih pravic
- EU** – Evropska unija
- EUR** – Evro
- ICJ** – Meddržavno sodišče v Haagu
- IPCC** – Medvladni odbor za podnebne spremembe
- ITLOS** – Mednarodno sodišče za pravo morja
- KOP** – Konvencija o otrokovih pravicah
- LULUCF** – Sektor rabe zemljišč, spremembe rabe zemljišč in gozdarstva
- MPDPP** – Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah
- MPESKP** – Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah
- NDC** – Nationally determined contribution
- NEPN** – Nacionalni energetske in podnebni načrt
- OECD** – Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
- PDEU** – Pogodba o delovanju Evropske unije
- TCFD** – Taskforce on Climate-related Financial Disclosures
- TGP** – Toplogredni plini
- UNCLOS** – Konvencija Združenih narodov o pravu morja
- UNECE** – Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo
- UNFCCC** – Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja
- USD** – Dolar
- ZDA** – Združene države Amerike
- ZN** – Združeni narodi

1. UVOD

Posledice podnebnih sprememb pomenijo spremembo širokega kroga človeških in okoljskih sistemov. Že globalno segrevanje, ki bi bilo uspešno omejeno s skrajnim ciljem Pariškega podnebnega sporazuma (2 °C nad povprečjem predindustrijske dobe) pomeni korenite spremembe v okolju, ki bodo nesorazmerno bolj prizadele ranljive skupine prebivalstva, kot so avtohtona ljudstva in lokalne skupnosti, ki svoje preživetje zagotavljajo preko kmetovanja in ribolova, ter prebivalce najmanj razvitih držav (angleško »Least Developed Countries«).¹ Vplivi podnebnih sprememb bodo med drugim vključevali:

- Dvigovanje gladine morja ter povečevanja pogostosti hudih nalivov in neviht, kar povzroča poplave, premik prebivalstva, zasoljevanje sladke vode in zmanjševanje obsega področij primernih za življenje in obdelovanje;
- dvigovanje temperatur, ki povečuje pojav bolezni;
- večanje pogostosti in intenzivnosti ekstremnih vremenskih pojavov, ki ogrožajo življenje, zdravje in domove ljudi;
- spreminjanje obalnih meja in taljenje permafrosta povzroča škodo zemljiščem, hišam in ostali infrastrukturi;
- spreminjajoči vzorci padavin in taljenje ledenikov spreminja dostop do pitne vode in učinkuje na zmožnost namakanja in dostopa do hrane.²

Podnebne spremembe predstavljajo zapleten problem, ki z vidika pravnega režima ni preprosto rešljiv. Gre za policentričen problem, ki zahteva vzporedno ukrepanje na globalni ravni kot tudi na nižjih ravneh upravljanja. Ocena posledic je zazrta v prihodnost in je prepletena z negotovostjo in tveganjem. Podnebne spremembe so socialno-politično kontraverzne in njihovo razreševanje zahteva priznavanje dinamičnega in spreminjajočega okolja. Njihova kompleksnost in vseobsežnost posega v najrazličnejša pravna področja. Podnebne spremembe, tako ne ustvarjajo zgolj potrebe po vzpostavitvi novih političnih in pravnih sistemov, ki urejajo pravice in obveznosti v zvezi s podnebjem, ampak tudi posega v že obstoječe sisteme pravic in obveznosti, ki so vzpostavljene v pravnih redih. Medtem ko prvi element vodi v stvaritev novih pravnih sistemov, drugi vodi v spore pred sodišči, v katerih se

¹ UNFCCC COP21. Decision 1. CP/21, Adoption of the Paris Agreement, 12.12.2015, FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1, Chapter V.

² The Center for International Environmental Law, Climate Change & Human Rights: A Primer, URL: https://www.ciel.org/Publications/CC_HRE_23May11.pdf.

izražajo pravice in obveznosti v zvezi s podnebjem.³ Podnebne spremembe lahko tako vodijo v uvajanje novih pravic in obveznosti na področju podnebnih ureditev (na globalni ravni tako npr. Pariški podnebni sporazum, na nacionalnih ravneh pa okvirne podnebne zakonodaje, sistem trgovanja s pravicami do izpustov toplogrednih plinov (TGP) v EU ipd.). Obenem pa se vsebine pravic in obveznosti spreminjajo v luči podnebnih sprememb na skoraj vseh področjih prava kot je npr. pravo človekovih pravic, širše okoljsko pravo (predvsem z vidika zahteve po upoštevanju podnebnih sprememb pri izvedbi (celovite) presoje vplivov na okolje ((C)PVO) in z vidika procesnih pravic), civilno pravo, pravo korporacij in delovno pravo. Iz povedanega sledi, da je pojem podnebnih pravic izjemno širok in zadeva najrazličnejša pravna področja.

Namen te študije ni identifikacija vseh odzivov pravnih sistemov na podnebne spremembe. Te lahko zasledujejo povečanje podnebne zaščite kot tudi njeno zmanjševanje. Njen glavni namen je ozaveščanje o možnostih, ki jih imajo posamezniki in posameznice, nevladne organizacije in organizacije civilne družbe glede zaščite svojih pravic, ki se tičejo podnebja. To se nanaša tako na novejšie načine uveljavljanja pravic (npr. korporacijsko pravo) kot tudi na tiste, ki so že ustaljeni (procesne pravice po Aarhuški konvenciji). Podnebne pravice v tej študiji zato definiramo kot vse materialne in procesne pravice v povezavi s podnebnimi spremembami, ki služijo pravični in vključeni družbi in ki zasledujejo podnebno pravičnost ter zaščito pred vplivi podnebnih sprememb.⁴

Fokus študije leži na evropskem kontekstu in na kontinentalni pravni kulturi, ki sta za civilno družbo v Republiki Sloveniji še posebej relevantna. Druge pravne režime (npr. varstvo človekovih pravic v drugih jurisdikcijah, pravice iz anglosaške pravne kulture) pa v študijo vključujemo predvsem zaradi prikaza novejših pravnih argumentov, ki se pojavljajo v drugih jurisdikcijah, in zaradi primerjave možnosti napredka na tem področju s spremembami v centralnoevropskem prostoru.

Študija uvodoma obravnava podnebne pravice, ki jih vzpostavljajo novi pravni režimi za upravljanje podnebja. V 2. poglavju študija najprej preuči odgovornost držav na podlagi Pariškega podnebnega sporazuma, nato pa v 3. poglavju obravnava pravice, ki izhajajo iz nacionalnih in regionalnih podnebnih režimov. V 4. poglavju študija preuči široko področje

³ Elizabeth Fisher, Eloise Scotford, and Emily Barritt, *The Legally Disruptive Nature of Climate Change* (2017) *The Modern Law Review* 80 173.

⁴ Justice an Environment, *The Concept of »Climate Rights«, Assessment Frameworks, Classifications and Country Examples*, URL: https://justiceandenvironment.org/wp-content/uploads/2023/08/Climate-rights-study_final_web-1.pdf.

prava človekovih pravic in predstavi uporabljivost specifičnih človekovih pravic v primeru podnebnih sprememb. Nato se posveti pomenu podnebnih sprememb znotraj obveznosti izvedbe (C)PVO (5. poglavje) in procesnim pravicam, ki jih lahko posamezniki in posameznice, nevladne organizacije in civilna družba izvršujejo v postopkih glede podnebnih zadev, kar zajema tako procesne človekove pravice kot tudi pravice dostopa do informacij, sodelovanja v postopku ter do sodišča v okoljskih zadevah (6. poglavje). Študija v 7. poglavju preuči uporabljivost pravic splošnega civilnega prava tako v razmerju do odgovornosti držav kot tudi do korporacij za podnebne spremembe, medtem ko v 8. poglavju oriše pravice v razmerju do korporativnega organiziranja podjetij (zakonske obveznosti dolžnega ravnanja, razkritja informacij, varstva pravic delničarjev in potrošnikov). V 9. poglavju oriše pomen podnebnih sprememb na pravice delovnega prava in v 10. poglavju na pravice narave. Študija se zaključí s povzetkom in kratko razpravo glede obstoječih sistemov varstva podnebnih pravic.

2. PARIŠKI PODNEBNI SPORAZUM IN PRAVNA ODGOVORNOST DRŽAV

Pariški podnebni sporazum predstavlja enega večjih prebojev na področju aktov mednarodnega prava, ki je usmerjeno v spopadanje s podnebnimi spremembami. Vzpostavil je konkreten cilj omejitve dviga globalne povprečne temperature na precej pod 2°C in zasledovanje omejitve dviga do 1.5°C glede na predindustrijski nivo globalne temperature.⁵ Države morajo s tem namenom zagotoviti čim prejšnji doseg vrha globalne količine izpustov TGPter nato doseči njihovo zmanjševanje, zato da v drugi polovici 21. stoletja dosežejo ravnovesje med izpusti TGP in njihovim odvzemom.⁶ Pariški podnebni sporazum zahteva od držav, da sporočajo svoje ambicije za izpolnitev tega cilja ter da jih povečujejo skozi čas.⁷ Široka podpora Pariškemu podnebnemu sporazumu ter vsebnost nekaterih konkretnih zavez predvsem glede aktivnosti blaženja podnebnih sprememb predstavlja temelj za razvoj na več področjih podnebnih pravic. Pariški podnebni sporazum je vodil v sprejem podnebnih zakonodaj po svetu, ki vzpostavljajo nove temelje odgovornosti (o tem več v tretjem poglavju). Pariški sporazum pa se vse pogosteje uporablja tudi kot argument za vzpostavitev odgovornosti držav na nacionalni ravni, čeprav sam po sebi ne vsebuje pravic posameznikov in posameznic.⁸ Ne glede na njegovo mednarodno pravno naravo, tako postaja ključen akt, ki začrtuje *de facto* pravno odgovornost za ukrepanje

⁵ (a) točka prvega odstavka 2. člena Pariškega podnebnega sporazuma.

⁶ Prvi odstavek 4. člena Pariškega podnebnega sporazuma.

⁷ Drugi in tretji odstavek 4. člena Pariškega podnebnega sporazuma.

⁸ Brian J Preston, 'The Influence of the Paris Agreement on Climate Litigation: Legal Obligations and Norms (Part I)' (2021) *Journal of Environmental Law* 33 1.

na področju podnebnih sprememb preko drugih temeljev odgovornosti v nacionalnih in regionalnih pravnih redih. V tem poglavju študija predstavlja najbolj pomembne primere, v katerih so sodišča kot argument uporabila Pariški podnebni sporazum. Ta postaja pomemben katalizator razvoja prava preko sodne prakse ter izhajajočih podnebnih pravic.

Države obveznosti iz mednarodnih pogodb pogosto preslikajo neposredno v svoj pravni sistem. Monistični pravni sistemi obravnavajo mednarodno pravo in nacionalne pravne sisteme kot enovit pravni sistem.⁹ V Republiki Sloveniji tako velja, da se ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe uporabljajo neposredno.¹⁰ To velja tudi za Pariški podnebni sporazum, ki je bil ratificiran s strani Državnega zbora Republike Slovenije.¹¹ Država mora uskladiti svoj nacionalni pravni red z njegovimi določbami, saj Ustava zahteva skladnost zakonov in drugih predpisov z mednarodnimi pogodbami.¹² To pomeni, da Pariški podnebni sporazum ter obveznosti za spopadanje s podnebnimi spremembami, ki so v njem vsebovane, načeloma lahko služijo kot neposredni temelj neskladnosti preostalih pravnih aktov v nacionalnem pravem redu oziroma kot temelj odgovornosti za neukrepanje države na področju podnebnih sprememb. Vendar pa, kot bo razvidno iz spodaj predstavljenih primerov, se odločitve sodišč razlikujejo glede nacionalne upoštevnosti Pariškega podnebnega sporazuma.

Glede na mednarodno-pravni izvor Pariškega sporazuma, strateški spori, ki mobilizirajo določbe Pariškega podnebnega sporazuma najpogosteje uveljavljajo pravno odgovornost države. Sicer ima lahko določen pomen tudi za odgovornost zasebnih subjektov), saj se njegov vseobsegajoč vpliv širi preko mehkih pravnih zavez ter splošnih pričakovanj v gospodarstvu tudi nanje in tako od njih lahko zahteva ravnanje, ki je skladno s cilji Pariškega sporazuma (angleško: »Paris alignment«).¹³ Ne glede na to pa je pravno-formalno obveznost na državah pogodbenicah, ki so tako v fokusu zahtev Pariškega podnebnega sporazuma. V zvezi z ugotovitvijo pravne narave obveznosti iz Pariškega sporazuma je trenutno v obravnavi pred Meddržavnim sodiščem v Haagu **zahteva Generalne skupščine Združenih narodov za**

⁹ Patrick Butchard, 'Principles of international law: a brief guide' URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9010/CBP-9010.pdf>.

¹⁰ 8. člen Ustave Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a) (v nadaljevanju: Ustava).

¹¹ Zakon o ratifikaciji Pariškega sporazuma (Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 16/16 in 6/17 – popr.).

¹² 8. člen in drugi odstavek 153. člena URS. Glej tudi

¹³ Elementi odgovornosti zasebnih subjektov bodo obravnavane spodaj v 7. in 8. poglavju.

svetovalno mnenje glede določitve vprašanja odgovornosti držav glede podnebnih sprememb (Okvir 1).

OKVIR 1:

Svetovalna mnenja mednarodnih sodnih teles o obveznosti držav glede podnebnih sprememb

Zaradi razrešitve vprašanja odgovornosti držav glede podnebnih sprememb Meddržavno sodišče v Haagu (ICJ) trenutno rešuje zahtevo za izdajo svetovalnega mnenja, ki mu ga je 29. 3. 2023 naložila Generalna skupščina Združenih narodov (ZN). Ta zajema vprašanja, kakšne obveznosti imajo države po mednarodnem pravu glede zaščite podnebnega sistema in drugih delov okolja pred človeškimi izpusti TGP ter kakšne so pravne posledice zanje, ko s svojo aktivnostjo ali opustitvami povzročijo škodo.¹⁴ Zahteva za svetovalno mnenje se pri tem sklicuje na Okvirno konvencijo Združenih narodov o podnebnih spremembah (UNFCCC) in Pariški podnebni sporazum, pa tudi na pomembne akte varstva človekovih pravic in Konvencijo Združenih narodov o pomorskem pravu (UNCLOS). Čeprav gre za pravno nezavezujoče mnenje, nosijo odločitve Meddržavnega sodišča pomembno pravno težo in moralno avtoriteto, ki nakazujejo razvoj mednarodnega prava.¹⁵ Skladno s tem bi lahko pomembno vplivalo na uveljavljanje pravic na podlagi nacionalnih in regionalnih pravnih aktov, vendar pa bo uresničitev mnenja na nižjih ravneh odvisna od tega, kako bo upoštevano v vsakem konkretnem primeru.¹⁶

Vprašanje mednarodnih obveznosti držav glede podnebja po UNCLOS pa je v nedavnem svetovalnem mnenju obravnaval tudi Mednarodno sodišče za pravo morja (ITLOS). Zahtevo za izdajo svetovalnega mnenja je vložila Komisija majhnih otoških držav glede podnebnih sprememb in mednarodnega prava in zadeva vprašanje konkretnih obveznosti držav pogodbenic UNCLOS na področju podnebnih sprememb glede na obveznosti preprečevanja, zmanjšanja in nadzora onesnaževanja morskega okolja (194. člen UNCLOS) ter glede na zahteve po zaščiti in ohranitvi morskega okolja (192. člen UNCLOS).

ITLOS je ločilo obveznosti držav, ki izhajajo iz Pariškega podnebnega sporazuma, in obveznosti iz UNCLOS ter tako vzpostavilo samostojne obveznosti držav glede podnebnih sprememb, ki izhajajo iz UNCLOS, saj Pariški sporazum ni *lex specialis* v razmerju do UNCLOS.¹⁷ Uvrstilo je človeške izpuste TGP med relevantno onesnaževanje morskega okolja, saj izpolnjuje tri zahtevane pogoje. Prvič, onesnaževanje mora biti izvršeno s snovjo ali energijo. Drugič, ta mora biti vnesena v morsko okolje neposredno ali posredno s strani človeka. In tretjič, takšno ravnanje mora voditi v škodljive učinke. Človeški izpusti TGP izpolnjujejo te pogoje, saj preko vnosa ogljikovega dioksida in toplote v morsko okolje povzročajo podnebne spremembe in zakisevanje morij, kar je škodljivo za morsko okolje.¹⁸ Skladno s to ugotovitvijo ITLOS nadalje izjavlja, da 194. člen nalaga državam specifične obveznosti, da sprejmejo vse

¹⁴ Request for advisory opinion transmitted to the Court pursuant to General Assembly resolution 77/276 of 29 March 2023 obligations of states in respect of climate change.

¹⁵ International Court of Justice, 'Advisory Jurisdiction' URL: <https://www.icj-cij.org/advisory-jurisdiction>.

¹⁶ Maria Antonia Tigre and Jorge Alejandro Carrillo Bañuelos, 'The ICJ's Advisory Opinion on Climate Change: What Happens Now?' URL: <https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2023/03/29/the-icjs-advisory-opinion-on-climate-change-what-happens-now/>.

¹⁷ 223. točka Svetovalnega mnenja ITLOS št. 31.

¹⁸ 178. točka Svetovalnega mnenja ITLOS št. 31.

potrebne ukrepe, da preprečijo, zmanjšajo in nadzorujejo onesnaževanje morja zaradi izpustov TGP in s tem namenom harmonizirajo svoje politike.¹⁹ To vključuje strogo obveznost dolžne skrbnosti (glede na visoka tveganja za resno in ireverzibilno škodo morskemu okolju),²⁰ ki zahteva od držav, da vzpostavijo nacionalni sistem za regulacijo dejavnosti, ki onesnažujejo, in da previdno zagotavljajo učinkovitost tega sistema.²¹ Vsebina te obveznosti države pogodbenice je odvisna od znanstvenih in tehnoloških podatkov, mednarodna pravila in standarde, konkretna tveganja²² in sposobnost države glede na njena sredstva.²³ Podobno, 192. člen zahteva od držav pogodbenic, da z dolžno skrbnostjo zaščitijo morsko okolje pred degradacijo, vključno z učinki podnebnih sprememb in zakisevanjem morij.²⁴

V več primerih po Evropi in po svetu so tožniki že uspeli pred nacionalnimi sodišči z zagovarjanjem Pariškega podnebnega sporazuma kot ključnega pravnega inštrumenta, ki državam pogodbenicam nareka blaženje in prilagajanje podnebnim spremembam.

Najodmevnejša sodba na tem področju prihaja iz Nizozemske in predstavlja prvi primer, s katerim so tožniki uspeli z uveljavljanjem odgovornosti države glede nezadostnega ukrepanja na področju podnebnih sprememb v Evropi. V primeru **Urgenda proti Nizozemski** je Nizozemsko sodišče 24. 6. 2015 ugodilo tožbi Ustanove Urgenda in 900 nizozemskih državljanov proti Nizozemski zaradi njene neustrezne ambicioznosti zniževanja emisij TGP do leta 2020. V njej so uspešno zatrjevali kršitve dolžnosti skrbnega ravnanja in človekovih pravic (pravice do življenja (2. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah (EKČP)) in pravice do zasebnega in družinskega življenja, doma in sporazumevanja (8. člen EKČP)). Nizozemska jih je kršila s prenizko zastavljenim ciljem zmanjšanja izpustov emisij do leta 2020 (17 % zmanjšanje v primerjavi z letnimi emisijami iz leta 1990). Namesto obstoječe zaveze so sodišča Nizozemski naložila najmanj 25 % znižanje emisij do leta 2020. Primer je prešel vse instance Nizozemskega sodnega sistema in se je tako zaključil z odločitvijo Vrhovnega sodišča, ki je 13. 1. 2020 dokončno potrdilo sodbo sodišča prve stopnje.

Glede na čas odločitve na prvi stopnji se sicer Pariški podnebni sporazum ni mogel uporabiti kot pravna podlaga za odločitev, saj na tisti točki Pariški sporazum še ni bil niti zasnovan niti ratificiran s strani Nizozemske, kar bi omogočalo njegovo neposredno uporabo. Pariški podnebni sporazum je bil sprejet decembra 2015 na srečanju strank pogodbenic

¹⁹ 243. točka Svetovalnega mnenja ITLOS št. 31.

²⁰ 243. točka Svetovalnega mnenja ITLOS št. 31.

²¹ 235. točka Svetovalnega mnenja ITLOS št. 31.

²² 239. točka Svetovalnega mnenja ITLOS št. 31.

²³ 241. točka Svetovalnega mnenja ITLOS št. 31.

²⁴ 400. točka Svetovalnega mnenja ITLOS št. 31.

UNFCCC v Parizu, tj. pol leta za izdajo sodbe na prvi stopnji. Ne glede na to pa je v odločitvah višjih sodišč igral pomembno vlogo.

Prizivno sodišče je obveznosti iz Pariškega podnebnega sporazuma upoštevalo kot individualni pravni temelj.²⁵ Sodišče je uporabilo Pariški podnebni sporazum za prikaz direktne vzročne povezave med človeškimi emisijami TGP, podnebnimi spremembami in vremenskimi ekstremi. Uporabilo je temperaturna cilja iz 1. točke 2. člena Pariškega sporazuma s poudarkom na omejevanju globalnega segrevanja do 1,5°C kot zagotovitev še varnega dviga temperature.²⁶ Nizozemsko Vrhovno sodišče je potrdilo to povezavo ter vzpostavilo odgovornost posamezne države, specifično Nizozemske, in ne samo mednarodne skupnosti k dosegu teh ciljev (v okviru vmesnega cilja zmanjšanja izpustov TGP 25-40% do leta 2020) in njihovi implementaciji na nacionalni ravni.²⁷

Novejša, a podobna sodna odločitev prihaja iz Belgije, kjer so po zgledu Urgende podnebni spor sprožila civilna iniciativa skupaj z 58.000 prebivalci. Tako kot v primeru Urgenda so tožniki v primeru **VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim** zatrjevali poseg v človekove pravice (pravico do življenja in pravico do družinskega življenja iz 2. in 8. člena EKČP) ter civilno odgovornost države in regij, ki temelji na kršitvi dolžne skrbnosti. Gre za eno izmed najkasnejših odločitev evropskih sodišč na to temo, saj je belgijsko pritožbeno sodišče izdalo svojo sodbo 30. novembra 2023.

Belgijska sodišča so ugotovila kršitev človekovih pravic in dolžnosti skrbnega ravnanja s strani toženih strank zaradi odsotnosti ustreznega ukrepanja na področju podnebnih sprememb v preteklosti. Tožene stranke niso izkazale dovoljšnje ambicioznosti zasledovanja zmanjšanja izpustov TGP do leta 2020. Tožene stranke je sodišče ugotovilo za odgovorne zaradi prenizko zastavljenega podnebne cilja za leto 2030. Na podlagi pritožbe tožnikov pa je prizivno sodišče določilo minimalne še sprejemljive podnebne cilje z vidika pravnih obveznosti, ki zavezujejo državo in regije. Po mnenju sodišča bi z letom 2018, ko se je izkazala potreba po zasledovanju omejitve segrevanja na največ 1,5 °C, tožene stranke morale zasledovati vsaj 30

²⁵ 15. točka sodbe Višjega sodišča v Haagu Urgenda proti Nizozemski.

²⁶ 44., 50. in 66. točka sodbe Višjega sodišča v Haagu Urgenda proti Nizozemski.

²⁷ Točka 7.3.2 sodbe Vrhovnega sodišča Nizozemske Urgenda proti Nizozemski.

% zmanjšanje emisij v primerjavi z letom 1990,²⁸ medtem ko mora cilj za leto 2030 zajemati vsaj 55 % zmanjšanje v primerjavi z letom 1990.²⁹

VZW Klimaatzaak ustvarja pomembno sodno prakso tudi z vidika upoštevnosti Pariškega podnebne sporazuma pri določanju obveznosti države za zmanjševanje svojih emisij. Belgijski primer, drugače kot primer Urgenda, kjer so sodišča uporabila Pariški sporazum primarno zaradi vzpostavitev cilja, ki naj bi ga zasledovala Kraljevina Nizozemska, in njihove specifične odgovornosti, vzpostavlja uporabljivost Pariškega sporazuma z vidika stopnjevanja podnebnih zavez države pri ugotavljanju dolžne skrbnosti države. Sodba prizivnega sodišča se je namreč sklicevala na tretji odstavek 4. člena Pariškega sporazuma, ki določa, da morajo države v nacionalno določenih prispevkih (»nationally determined contributions (NDCs)«) stopnjevati svoje zaveze. To je v konkretnem primeru pomenilo, da bi ustrezno skrbna država morala, potem ko je bila vzpostavila cilj 25 % odstotnega zmanjšanja izpustov do leta 2020 in ko je bilo postalo znanstveno potrjeno, da je potrebno omejiti globalne segrevanje na 1,5 °C z izdajo posebnega poročila Medvladnega odbora za podnebne spremembe (IPCC), dvigniti svojo ambicijo zmanjšanja emisij na 30 % do leta 2020, upošteva sposobnosti toženih strank, da to tudi dosežejo.³⁰

OKVIR 2:

Argument političnosti ukrepov na področju podnebja

V odgovorih na tožbe, ki se pojavljajo v korist podnebja, se tožene stranke pogosto sklicujejo, da je višja zahteva za ukrepanje na področju podnebnih sprememb, kot je predvidena z zakonodajo oziroma političnimi akti države, v domeni političnih organov držav in ne sodišč. Njihova argumentacija temelji na načelu delitve oblasti, ki je med drugim zajeta tudi v 3. členu Ustave, saj da sodišča zaradi pomanjkanja svoje legitimnosti ne morejo vsebinsko odločati v zadevah, kot je ukrepanje države za zaščito podnebja, ki pa je politična in bi morala soditi v sfero zakonodajne in/ali izvršilne veje oblasti.

Ne glede na to pa so sodišča že večkrat neposredno zavrnila ta argument. V primeru Urgenda proti Nizozemski je Vrhovno sodišče zavrnilo argument države, da gre v primeru naložitve višje obveznosti zmanjšanja izpustov TGP do leta 2020 za politično vprašanje. Sodišče je v zvezi s tem pojasnilo, da ima država sicer široko polje proste presoje glede ukrepanja na področju podnebnih sprememb, vendar pa je ta omejena.³¹ V konkretnem primeru jo omejujejo pravice varovane z EKČP.³² Prav tako pa Vrhovno sodišče poudarja, da gre v primeru za posebno

²⁸ 241. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

²⁹ 244. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

³⁰ 241. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

³¹ Točka 8.3.2. sodbe Vrhovnega sodišča Nizozemske Urgenda proti Nizozemski.

³² Točka 8.3.3. sodbe Vrhovnega sodišča Nizozemske Urgenda proti Nizozemski.

situacijo, ki jo povzročajo tveganja nevarnih podnebnih spremem in ki zahtevajo vzpostavitev potrebnih ukrepov s strani države. Zamaknitev takšnih ukrepov pa očitno pomeni neizpolnitev odgovornosti države, ki jo ima ta napram ljudem, ki prebivajo na Nizozemskem.³³

Podoben odgovor je podalo tudi zvezno sodišče v Združenih državah Amerike v primeru Juliana proti Združenim državam Amerike. V njej sodišče ilustrativno navaja, da tudi če tožniki izpostavljajo vprašanja velikega pomena za politične veje oblasti to še ne pomeni, da gre za politično vprašanje, o katerem se ne bi moglo izreči sodišče. Tožniki so namreč od sodišča zahtevali odločitev, ali je država z odsotnostjo ukrepanja na področju podnebnih sprememb kršila njihove ustavne pravice. Sodišča pa ohranjajo široko pristojnost, ko odločajo o pravnih sredstvih, ki zatrjujejo zapletene in trajajoče ustavne kršitve.³⁴

V zvezi s poljem proste presoje snovalcev politik v primeru pozitivnih obveznosti varovanja človekovih pravic glede podnebja tudi Zvezno ustavno sodišče Republike Nemčije poudarja v primeru Neubauer in drugi proti Zvezni Republiki Nemčiji, da imajo države sicer široko polje proste presoje, kako jih implementirati. To pa ne pomeni, da sodišče ni pristojno presojati ustreznosti takšnih ukrepov. Namreč v primerih, ko država ne vzpostavi zaščitnih ukrepov in ko ubere zaščitne ukrepe, ki so očitno neprimerni ali popolnoma neustrezni za zaščito dobrine oziroma ko izvaja ukrepe, ki niso zadostni za doseg svojega cilja bo ugotovilo kršitev zadevne pravice. To velja tudi v primeru kršitve pozitivnih obveznosti države za zaščito ustavnih pravic glede podnebnih sprememb.³⁵

V sodnem primeru VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim je bilo vprašanje načela delitve moči še posebej izpostavljeno. Sodišče prve stopnje je namreč zavrnilo zahtevo tožnikov, da bi z odredbo določilo višino potrebnega zmanjšanja izpustov TGP, ki bi bile skladne s zadevnimi človekovimi pravicami in dolžno skrbostjo ravnanja, saj bi s tem poseglo v načelo delitve oblasti, ker ne obstaja pravna zaveze Kraljevine Belgije k specifičnemu zmanjšanju izpustov TGP, zaradi česar bi poseglo s svobodo političnega odločanja drugih vej oblasti.³⁶ Prizivno sodišče je to argumentacijo zavrnilo in zavzelo stališče, da sodišče s tem zgolj vzpostavi minimalni standard, v katerem država ne posega v zadevne pravice in ne krši svoje odgovornosti, ostalim vejam oblasti pa še vedno prepušča široko polje presoje, glede končne podnebne ambicije in kako jo implementirati v praksi. Skladno z naziranjem sodišča je tako ključno, da sodišče s svojo zahtevo ostaja na splošni ravni in ne posega natančno v njene izvedbene načine.³⁷

Na tem področju je pomembna tudi sodba Zveznega ustavnega sodišča Republike Nemčije, ki je v primeru **Neubauer in drugi proti Zvezni Republiki Nemčiji** vzpostavila okvir obveznosti države na področju ukrepanja glede podnebnih sprememb. Skupina mlajših oseb je do leta 2020 na Zvezno ustavno sodišče vložila štiri pobude za presojo ustavnosti Zveznega podnebnega zakona, ki je začel veljati leta 2019. Zakon je med drugim predvidel cilj

³³ Točka 8.3.4. sodbe Vrhovnega sodišča Nizozemske Urgenda proti Nizozemski.

³⁴ Za detajlno analizo teh vprašanj glej: Juliana proti Združenim državam Amerike, odločitev št 6:15-cv-01517-TC z dne 10. 11. 2016.

³⁵ 152. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

³⁶ 2.3.2. točka sodbe sodišča prve stopnje VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

³⁷ 271. točka sodbe sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

podnebne nevtralnosti do leta 2050,³⁸ 55% zmanjšanje emisij do leta 2030³⁹ in vzpostavitev nacionalnih letnih ciljev za zmanjšanje izpusta TGP v šestih specifičnih sektorjih (energija, industrija, transport, stavbe, kmetijstvo, odpadki in ostalo).⁴⁰ Skupina pobudnikov je zajemala tako osebe živeče v Nemčiji kot tudi v Bangladešu in Nepal. Pobudniki so prvenstveno zatrjevali, da Nemčija ni vzpostavila ustreznega pravnega okvira za omejitev globalnega segrevanja precej pod 2 °C in po možnosti na 1,5 °C v primerjavi s predindustrijsko dobo, podredno pa tudi, da predvideni ukrepi ne zadoščajo za omejitev segrevanja na 1,5 °C. Pri tem so se sklicevali na ustavno zajamčene pravice, kot so pravica do življenja in lastnine, kot tudi na pravico do temeljnega človekovega dostojanstva v prihodnosti, ki naj bi v povezavi z odgovornostjo za zaščito naravnih temeljev življenja in živali za prihodnje generacije zagotavljala določen minimalni življenski standard glede stanja v okolju.⁴¹

Pobudniki so bili s svojimi pobudami uspešni glede zadnje zahteve. Ustavno sodišče je namreč ugotovilo kršitev pravice prihodnjih generacij (20.a člen Temeljnega zakona, tj. ustave), ki izhaja iz premalo ambicioznih kratko- do srednje-ročnih podnebnih ciljev, predvsem do leta 2030. Po razlogovanju sodišča zakonodaja s tem učinkuje vnaprej na ustavno varovane pravice posameznikov (pravica glede zaščite naravnih temeljev življenja in živali za prihodnje generacije) na način, ki je podoben posegu vanje. Nemški temeljni zakon pod določenimi pogoji in do določene mere namreč zahteva medčasovno zaščito temeljnih ustavnih jamstev, da so priložnosti, ki izhajajo iz pravice, razporejene sorazmerno preko generacij.⁴²

Prenizki podnebni cilji do leta 2030 vodijo v nesorazmerno visoko tveganje kršitve pravice v prihodnosti. Prihodnje generacije, tj. generacije po letu 2030, bodo zaradi spornih določb Zveznega podnebnega zakona namreč prisiljene prevzemati nesorazmerno višja bremena glede ukrepanja na področju podnebnih sprememb kot pa trenutna generacija, zaradi česar je takšna določitev znotraj Zveznega podnebnega zakona v nasprotju z načelom sorazmernosti.⁴³ V Zveznem podnebnem zakonu po mnenju Zveznega ustavnega sodišča Republike Nemčije namreč manjka pravni okvir, ki bi vzpostavljala časovno zamejene cilje

³⁸ 1. člen Bundes-Klimaschutzgesetz 2019.

³⁹ Prvi odstavek 3. člena Bundes-Klimaschutzgesetz 2019.

⁴⁰ Prvi odstavek 4. člena Bundes-Klimaschutzgesetz 2019.

⁴¹ 1. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

⁴² 183. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

⁴³ 243. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

glede zmanjšanja izpustov TGP po letu 2030 in do dosega podnebne nevtralnosti leta 2050.⁴⁴ Takšen okvir bi namreč omogočal ustrezne usmeritve za razvoj po letu 2030, kar pa ob njegovi odsotnosti iz Zveznega podnebne zakona pomeni, da Nemčija ni ustrezno sorazmerno porazporedila bremen med generacije.⁴⁵

Podobno kot v primeru Urgenda proti Nizozemski je nemško zvezno ustavno sodišče prepoznalo vlogo Pariškega podnebne sporazuma predvsem v oziru ciljev, ki jih ta vzpostavlja v 2. členu, ki tako vzpostavljajo zgornjo premiso glede zadostnosti ukrepanja države z vidika zasledovanja njegovih ciljev. Ustavno sodišče je sicer vzpostavilo, da bi tudi ta cilj lahko predstavljal prenizko politično ambicijo z vidika zaščite ustavno zagotovljenih pravic, vendar pa za to trenutno ni konkretnih dokazov, kar daje državi večje polje proste presoje, katere podnebne cilje zavzame.⁴⁶ Njegov pomen pa je v konkretnem primeru manjši, saj je Zvezni podnebni zakon v svoj prvi člen prepisal cilj Pariškega podnebne sporazuma ter se nanj tudi neposredno skliceval.⁴⁷

Na tem področju pa so pomembne tudi sodbe upravnih sodišč Francije, ki so o odgovornosti države za podnebne spremembe odločala že večkrat. Leta 2021 so izdala dve sodbi, s katerimi so vzpostavili pravno odgovornost Francoske Republike za nezadostno ukrepanje na področju spopadanja s podnebnimi spremembami. Pariško upravno sodišče je prepoznalo njeno odgovornost v sodbi z dne 3. februarja, ki je bila izdana na podlagi tožbe štirih nevladnih organizacij zaradi okoljske škode, ki izhaja iz nezadostnega ukrepanja države (*Notre Affaire à Tous in ostali proti Franciji*). 1. julija pa je podobno ugotovilo tudi najvišje francosko upravno sodišče (*Conseil d'Etat*) zaradi neupoštevanja pripomb lokalne skupnosti Grande-Synthe in njenega župana (*Commune de Grande-Synthe proti Franciji*) glede predlaganih podnebnih ukrepov. Zadevni organi, na katere sta usmerila svoje pripombe namreč nanje niso odgovorili, kar je pomenilo njihovo implicitno zavrnitev, zaradi česar sta lokalna skupnost in njen župan vložila pritožbo zaradi zlorabe pooblastil zaradi neustreznega ravnanja države v zvezi s podnebnimi spremembami.

Upravna sodišča so v obeh primerih prepoznala nezadostno ukrepanje Francije. V primeru ***Notre Affaire à Tous in ostali proti Franciji*** je upravno sodišče ugotovilo obstoj

⁴⁴ 183. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

⁴⁵ 252. – 256. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

⁴⁶ 162. in 163. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

⁴⁷ 208. in 209. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

okoljske škode izhajajoč iz podnebnih sprememb zaradi pomankljivega ukrepanja države in tožnikom naklonilo simbolično moralno odškodnino v višini enega evra. Ugotovilo je namreč, da ukrepi Francije niso zadovoljivi z vidika splošnih ciljev znižanja ravni izpustov TGP (40 % leta 2030 v primerjavi z letom 1990), ki si jih je zastavila država, saj je skladno z ugotovitvami neodvisnega državnega sveta za podnebje prekoračila omejitve izpustov v prvem referenčnem obdobju.⁴⁸ S kasnejšo sodbo z dne 14. oktobra 2021 glede naložitve obveznosti ukrepanja pa je odgovornim organom naložilo tudi, da s specifičnimi sektorskimi ukrepi z zadostno hitrostjo nadoknadijo količino izpustov TGP, za katero je preseglo dopustne izpuste v prvem referenčnem obdobju.⁴⁹

V primeru **Commune de Grande-Synthe proti Franciji** pa je Conseil d'Etat ugotovil neustrezno (implicitno) zavrnitev državnih organov k izvedbi delujočih ukrepov za zmanjšanje izpustov TGP. Lokalna skupnost je bila posebej upravičena za tožbo zaradi svoje priobalne lege ter reliefnih karakteristik, saj podnebne spremembe nanjo vplivajo preko povečane možnosti poplav.⁵⁰ Conseil d'Etat je s tem v zvezi presodilo, da zastavljeni ukrepi za zmanjšanje izpustov za relevantna referenčna obdobja do leta 2030 ne bodo vodili v ustrezno zmanjšanje emisij. Upoštevalo je mnenje Ekonomskega, socialnega in okoljskega sveta ter državnega sveta za podnebje, da ni verjetno, da bodo ubrani ukrepi s strani Francoske Republike vodili k zastavljenemu 40 % zmanjšanju v primerjavi z letom 1990. Upoštevalo je tudi izračune pristojnega ministrstva, ki kažejo na to, da naj bi predstavljeni ukrepi vodili zgolj do 38% zmanjšanja emisij in da bi bil potreben dvig ambicije (ki bi sovpadal z dvigom ambicije na ravni EU na 55% zmanjšanje izpustov TGP do leta 2030).⁵¹ Conseil d'Etat je zadevnim državnim organom naložilo izvedbo delujočih ukrepov za zmanjšanje emisij pred 31. marcom 2022. Ker pa te niso implementirali zadostnih ukrepov do navedenega datuma, je Conseil d'Etat izdal novo odredbo, s katero je zavezal Francosko Republiko k izvedbi ter poročanju glede ustreznih ukrepov do 30. junija 2024.⁵²

⁴⁸ 30. točka sodbe Pariškega upravnega sodišča Notre Affaire à Tous in ostali proti Franciji z dne 3. 2. 2021.

⁴⁹ 13. točka sodbe Pariškega upravnega sodišča Notre Affaire à Tous in ostali proti Franciji z dne 3. 2. 2021.

⁵⁰ 3. točka sodbe Conseil d'Etat Commune de Grande-Synthe proti Franciji z dne 19. 11. 2020.

⁵¹ 5. točka sodbe Conseil d'Etat Commune de Grande-Synthe proti Franciji z dne 1. 7. 2021.

⁵² Conseil d'Etat, Greenhouse gas emissions: the Government must take new measures and submit an initial report by the end of the year, URL: <https://www.conseil-etat.fr/en/news/greenhouse-gas-emissions-the-government-must-take-new-measures-and-submit-an-initial-report-by-the-end-of-the-year>.

Obe francoski odločbi pa se do določene mere opredeljujeta tudi glede vpliva Pariškega podnebnega sporazuma na odgovornost držav pogodbenic. V Notre Affaire à Tous in ostali proti Franciji je upravno sodišče prepoznalo splošno obveznost države k izvedbi ukrepov za zaščito podnebja, ki med drugim izhaja tudi iz določb Pariškega podnebnega sporazuma, pri čemer pa se sklicuje predvsem na določitev globalnega temperaturnega cilja, na načelo skupnih a različnih obveznosti, doseg podnebne nevtralnosti, in redno sporočanje svojih ambicij glede podnebja.⁵³ V Commune de Grande-Synthe proti Franciji pa je Conseil d'Etat sicer zavrnilo direktni učinek določb Pariškega podnebnega sporazuma na urejanje razmerij med državo in posamezniki, vendar pa je zahtevalo, da se določbe nacionalnega pravnega sistema razlaga skladno z obveznostmi države iz Pariškega podnebnega sporazuma. Med temi obveznostmi sodišče našteva npr. vzpostavitev ukrepov za preprečevanje škodljivih učinkov podnebnih sprememb, vlaganje v raziskave in razvoj in zasledovanje ukrepov, ki odražajo skupne, a različne obveznosti držav, ki se odtažajo v različnih zmožnostih za ukrepanje na področju podnebnih sprememb. Skladna razlaga je predvsem pomembna pri razlagi nacionalnega prava, ki državi nalaga znižanje izpustov TGP, saj z njimi neposredno implementira obveznosti iz Pariškega podnebnega sporazuma.⁵⁴

Vpliv Pariškega sporazuma je presojalo tudi sodišče prve stopnje v primeru **Klimatická žaloba ČR proti Češki Republici**. Nevladna organizacija in štirje posamezniki so se uspešno sklicevali na kršitev človekovih pravic na sodišču prve stopnje (predvsem pravice do zdravega okolja). Zarjevali so, da je ravnanje Češke Republike na področju podnebnih sprememb pomanjkljivo, saj njena Politika o zaščiti podnebja predvideva izpuste, ki naj bi bili 2,5-krat višji od emisij, ki bi ji bile dopuščene v primeru skladnosti s temperaturnimi cilji iz Pariškega sporazuma (izpusti, ki bi še vodili k 50 % možnosti, da bi se omejilo segrevanje na 1,7 °C). Sodišče je ugotovilo, da Pariški podnebni sporazum sam po sebi sicer ne vsebuje samo-izvedbenih določb, ki ne bi zahtevali nacionalne izvedbe in ki bi se lahko uporabile kot razlagalno orodje nacionalnih pravic, tj. pravice do zdravega okolja. Takšne določbe bi morale biti ustrezno določne (jasne in celovite) in nepogojne.⁵⁵ Sodišče je prav tako zavrnilo znanstveni izračun zahtevanih omejitev izpustov do konca 21. stoletja za Češko Republiko, ki

⁵³ 21. točka v zvezi z 18. točko sodbe Pariškega upravnega sodišča Notre Affaire à Tous in ostali proti Franciji z dne 3. 2. 2021.

⁵⁴ 12. točka sodbe Conseil d'Etat Commune de Grande-Synthe proti Franciji z dne 19. 11. 2020.

⁵⁵ 230.-233. točka sodbe Mestnega sodišča v Pragi Klimatická žaloba ČR proti Češki Republici.

bi še vodil v skladnost s cilji Pariškega sporazuma in ki znaša okoli 800 Mt CO_{2eq}, saj ne predstavlja splošnega konsenza znanstvene skupnosti.⁵⁶

Sodišče je pa ugotovilo nezadostno ukrepanje Češke Republike na področju blaženja podnebnih sprememb na podlagi nespoštovanja in nezasledovanja NDC za leto 2030, ki ga je EU posredovala v imenu vseh članic, tudi Češke Republike. Pariški podnebni sporazum namreč zahteva, da države pogodbenice implementirajo ukrepe za uresničitev ciljev, ki so določeni v njihovem NDC.⁵⁷ Sodišče poudarja, da Češka sodeluje v Pariškem podnebnem sporazumu ne samo posredno kot članica EU ampak tudi neposredno, zaradi česar mora biti 55 % zmanjšanje izpustov do leta 2030 iz NDC EU viden kot individualni prispevek države in ne samo EU kot celote.⁵⁸ O tem vprašanju pa je po pritožbi Vrhovno sodišče Češke odločilo drugače.

Čeprav Pariški podnebni sporazum predstavlja vodilni mednarodnopravni inštrument za varstvo podnebja, s katerim se je mednarodna skupnost zavezala k ukrepanju na področju podnebnih sprememb, pa iz zgoraj obravnavanih primerov izhaja, da sporazum v podnebnih sporih (in v izvajanju podnebnih pravic) načeloma igra zgolj akscesorno vlogo. Tožniki uveljavljajo pravice na podlagi drugih pravnih aktov, kot so EKČP (Urgenda in VZW Klimatzaak), ustavne pravice (Neubeuer), pravo EU (Klimatická žaloba ČR), splošnih upravnih obveznosti države (Notre Affaire à Tous, Commune Grande-Synthe) in neposlovna civilna odgovornost (Urgenda in VZW Klimatzaak). To izhaja predvsem iz (1) skupne odgovornosti strank pogodbenic Pariškega sporazuma za doseg podnebnih rezultatov in iz (2) narave mednarodne konvencije, ki v pravilu posameznikom in posameznicam ter civilni družbi ne naklanja pravic, ki bi bile neposredno iztožljive. To pomeni, da je Pariški podnebni sporazum manj uporaben inštrument za varstvo podnebnih pravic civilne družbe.

Ne glede na to pa je Pariški podnebni sporazum ter arzenal obveznosti, ki jih vsebuje (temperaturni cilji,⁵⁹ obveznost dosega podnebne nevtralnosti,⁶⁰ sporočanje in zviševanje ambicije glede ukrepov posameznih držav na področju blaženja podnebnih sprememb⁶¹) nepogrešljiv element za varstvo podnebnih pravic. Tožniki uspešno uporabljajo Pariški

⁵⁶ 242. točka sodbe Mestnega sodišča v Pragi Klimatická žaloba ČR proti Češki Republici.

⁵⁷ Drugi odstavek 4. člena Pariškega podnebnega sporazuma.

⁵⁸ 251. točka sodbe Mestnega sodišča v Pragi Klimatická žaloba ČR proti Češki Republici.

⁵⁹ A točka prvega odstavka 2. člena Pariškega podnebnega sporazuma.

⁶⁰ Prvi odstavek 4. člena Pariškega podnebnega sporazuma.

⁶¹ Drugi in tretji odstavek 4. člena Pariškega podnebnega sporazuma.

sporazum za utemeljitev okvira potrebnega ukrepanja za zagotovitev varnega podnebja, o katerem soglaša mednarodna skušnost. Tako igra pomembno vlogo v prepoznavanju pomena ukrepanja na področju podnebnih sprememb in v oblikovanju obveznosti držav na tem področju, tudi če je pravna podlaga zanj druga. V primeru Milieudéfense proti Royal Dutch Shell pa so uspešno uporabili Pariški podnebni sporazum celo kot relevantni standard ukrepanja multinacionalnih korporacij (več o tem v poglavju 7.2.). Pri tem imajo posebno težo predvsem poročila IPCC kot relevantnega znanstvenega telesa na področju podnebja. Pariški podnebni sporazum in znanstvene podlage IPCC se tako kažejo kot ključni interpretativni okvir, ki usmerja pravne obveznosti iz drugih pravnih podlag.

3. NACIONALNA IN REGIONALNA (EU) PODNEBNA ZAKONODAJA

Za uresničevanje mednarodnopravnih zavez, ki so bile orisane zgoraj se države vse pogosteje zatekajo k sprejemu zakonodaje, ki je posebej namenjena spopadanju s podnebnimi spremembami. Združeno kraljestvo je bila prva država, ki je sprejela takšno zakonodajo. Leta 2008 je sprejela zakon, s katerim je določila dolgoročne podnebne zaveze, vmesne podnebne cilje, referenčne okvirje za obseg izpustov TGP, ki so še skladne z dolgo- in srednje-ročnimi cilji, vzpostavil neodvisni, strokovni in posvetovalni organ (Climate Change Committee), in politično odgovornost državnih voditeljev za svoje odločitve glede ukrepov na področju podnebja.⁶² Danes ima že skoraj 60 držav po svetu veljavno okvirno podnebno zakonodajo, s katero določajo strateško usmeritev države, institucionalno zasnovo ter mehanizme za vzpostavljanje odgovornosti glede ukrepov na področju podnebnih sprememb.⁶³

Tako je npr. Zvezna republika Nemčija leta 2019 sprejela svoj Zvezni zakon za zaščito podnebja (nem: "Bundesklimaschutzgesetz"), ki zajema dolgoročne podnebne cilje Nemčije in postopkovni okvir za načrtovanje aktivnosti, da Nemčija doseže svoje podnebne zaveze.⁶⁴

Podobno je Evropska unija (EU) leta 2018 na podlagi Pariškega podnebnega sporazuma sprejela Uredbo o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov, ki med drugim določa obveznost in postopek načrtovanja podnebnih ukrepov s strani EU in držav članic, njihovo poročanje Evropski komisiji, ter poročanje EU skladno z mednarodnimi zavezami iz Pariškega

⁶² Climate Change Act 2008.

⁶³ Alina Averchenkova in drugi, Impacts of climate framework laws: lessons from Germany, Ireland and New Zealand, URL: <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/publication/impacts-of-climate-framework-laws/>.

⁶⁴ 3.,4., 5., 8. in 9. člen Zveznega zakona za zaščito podnebja.

podnebne sporazuma.⁶⁵ EU je načrtovanje podnebnih ukrepov dodatno zaostriilo s sprejemom Evropskih podnebnih pravil, ki določajo obveznost podnebne nevtralnosti EU do leta 2050 ter redno poročanje in ocenjevanje ukrepov s strani Evropske komisije.⁶⁶

Republika Slovenija podnebne zakona sicer še ni sprejela, ga pa ima trenutno v postopku sprejemanja, in sicer v medresorskem usklajevanju. Ne glede na to pa Republiko Slovenijo na tem področju zavezujejo predpisi iz zgoraj navedenih določb prava EU, ki nudijo ogrodje za ukrepanje na področju podnebnih sprememb, kar zajema sprejem 30-letne dolgoročne podnebne strategije,⁶⁷ v kateri je že bil določen nacionalni cilj podnebne nevtralnosti Republike Slovenije do leta 2050.⁶⁸ Te morajo biti prenovljene po 10 letih na način, da zajemajo novo 30-letno obdobje, razen, če je potrebno, da se obnavljajo v pet letnih obdobjih.⁶⁹ Nadalje mora Republika Slovenija sprejeti Nacionalni energetski in podnebni načrt (NEPN), ki določajo okvire ukrepanja za naslednjih 10 let.⁷⁰ NEPN mora biti v vmesnem času prenovljen ter posredovan Evropski komisiji.⁷¹ NEPN Republike Slovenije je trenutno v prenovi, saj mora biti prenovljen in posredovan Evropski komisiji do junija 2024.⁷² Poleg tega pa morajo države članice o napredku glede implementacije NEPN-jev redno poročati Evropski komisiji in sicer vsake dve leti.⁷³

Podnebne zakonodaje lahko ustvarjajo tudi pravice in obveznosti specifičnih subjektov (države, nedržavnih subjektov) glede ukrepanja v zvezi s podnebjem. Tako lahko vodijo k pravni odgovornosti za ustrezno ravnanje teh subjektov, čeprav predstavljajo zgolj širok okvir za ukrepanje. V državah in regionalnih organizacijah, ki so sprejele takšne zakonodajne okvire

⁶⁵ Uredba (EU) 2018/1999 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 11. decembra 2018 o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov, spremembi uredb (ES) št. 663/2009 in (ES) št. 715/2009 Evropskega parlamenta in Sveta, direktiv 94/22/ES, 98/70/ES, 2009/31/ES, 2009/73/ES, 2010/31/EU, 2012/27/EU in 2013/30/EU Evropskega parlamenta in Sveta, direktiv Sveta 2009/119/ES in (EU) 2015/652 ter razveljavitvi Uredbe (EU) št. 525/2013 Evropskega parlamenta in Sveta (Besedilo velja za EGP) (Uredba o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov) UL L 328/1.

⁶⁶ 2., 6. in 7. člen Uredbe (EU) 2021/1119 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 30. junija 2021 o vzpostavitvi okvira za doseganje podnebne nevtralnosti in spremembi uredb (ES) št. 401/2009 in (EU) 2018/1999 (Evropska podnebna pravila) UL L 243/1.

⁶⁷ 15. člen Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

⁶⁸ Točka 3.2.2. Resolucija o Dolgoročni podnebni strategiji Slovenije do leta 2050 (Uradni list RS, št. 119/21 in 44/22 – ZVO-2).

⁶⁹ Prvi odstavek 15. člena Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

⁷⁰ 3. člen Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

⁷¹ 14. člen Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

⁷² Drugi odstavek 14. člena Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

⁷³ 17. člen Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

so bili posamezniki in nevladne organizacije že uspešne z zatrjevanjem kršitve njihovih obveznosti po takšni zakonodaji. Glede na vse pogostejši pojav podnebnih zakonodaj pa so tudi takšni spori vse pogostejši in predstavljajo vse bolj pomemben temelj pravne odgovornosti.

Prva nacionalna pravna ureditev, ki je vsebovala okvirno podnebno zakonodajo, kot je bilo omenjeno zgoraj, izhaja iz Združenega kraljestva. Glede na čas veljavnosti te zakonodaje, je bilo v Združenem kraljestvu sproženih že več sporov, v katerih tožniki zatrjujejo odgovornost izhajajoč iz nacionalnega podnebnega zakona (Climate Change Act 2008). Najbolj znan in uspešen primer na tem področju predstavlja **R(Friends of the Earth in ostali) proti Secretary of State for Business, Energy and Industrial Strategy (Minister za ekonomijo, energijo in industrijsko strategijo)**. V njem so nevladne organizacije zatrjevale neskladnost prve strategije Združenega kraljestva za doseg podnebne nevtralnosti z določbami podnebnega zakona. Climate Change Act 2008 namreč določa, da mora Minister za ekonomijo, energijo in industrijsko strategijo (zdaj Minister za energetska varnost in podnebno nevtralnost) sprejeti takšne ukrepe, za katere meni, da bodo omogočali izpolnitev podnebne nevtralnosti leta 2050 ter vmesnih ciljev znotraj referenčnih obdobj. ⁷⁴ Nadalje, zakon določa, da mora minister poročati o predlogih in politikah, s katerimi zasleduje izpolnitev zgoraj navedenih ciljev, pri čemer mora navesti specifične ukrepe in politike v različnih delih celotnega gospodarstva ter časovno obdobje, v katerem bodo ti učinkovali. ⁷⁵ Tožniki so zatrjevali, da konkretna strategija tega ne izpolnjuje, saj so njene politike, učinek katerih je bil kvantificiran, v seštevku vodile zgolj k 95 % zahtevanih zmanjšanj izpustov za skladnost s 6. referenčnim obdobjem (2033-2037).

Sodišče je pritrdilo tožnikom, da strategija podnebne nevtralnosti Združenega kraljestva ni zadostna in da ne izpolnjuje podatkovnih zahtev, ki jih vzpostavlja podnebni zakon. Sodišče v svoji sodbi poudarja pomen, ki ga ima politična odgovornost v režimu vzpostavljenem s Climate Change Act 2008. ⁷⁶ Nadalje sodišče poudarja, da podnebni zakon nalaga ministru

⁷⁴ Prvi in drugi odstavek 13. člena Climate Change Act 2008.

⁷⁵ Prvi in drugi odstavek 14. člena Climate Change Act 2008.

⁷⁶ 189. in 190. točka sodbe R(Friends of the Earth in ostali) proti Secretary of State for Business, Energy and Industrial Strategy.

pravno obveznost, kar ustvarja izožljivost zadevnih pravic, ki se vežejo na zadostno informiranost deležnikov.⁷⁷

V tem primeru informiranosti, kot jo zahteva Climate Change Act 2008, ni bilo. Prvič, minister ni imel (ključnih) informacij, ki bi mu omogočale, da bi lahko sprejel zakonsko-skladno strategijo. Obveščen je bil zgolj, da ukrepi in politike, čigar učinek je bil kvantificiran, vodijo v celokupno 95 % zahtevanega zmanjšanja izpustov TGP za 6. referenčno obdobje, ne pa tudi glede relevantnih faktorjev glede 5 % manjka.⁷⁸ Takšni pomisleki so npr. učinki nekvantificiranih ukrepov, možnosti nadaljnjega razvoja kvantificiranih ukrepov, možnosti glede izvedbe nadaljnjih izračunov ali prepuščenost zapolnitve 5% zgolj kvalitativni presoji ministra glede celokupnega učinka posamičnih ukrepov.⁷⁹ Zato minister ni mogel primerno razumeti tveganj za uspešnost strategije glede zadostnega učinka na izpuste TGP za doseg ciljev iz 6. referenčnega obdobja, kar zahteva 13. člen Climate Change Act 2008. Drugič, v strategijo niso bili vključeni podatki, ki bi omogočali ustrezen političen nadzor strategije s strani parlamenta in javnosti. Strategija bi morala vsebovati kvantifikacijo specifičnih ukrepov, ki bi omogočal takšen nadzor.⁸⁰ Za razliko od ministra, parlament namreč niti ni vedel, da predlagani ukrepi celokupno vodijo zgolj v 95% kvantificirano zmanjšanje, medtem ko preostalega dela ni bil mogoče kvantificirati, saj naj bi izhajal iz interakcije različnih politik. Prav tako pa bi morala strategija predstaviti tudi ukrepe, s katerimi bo presežen 5 % primanjkljaj za skladnost s 6. referenčnim obdobjem.⁸¹

Na podlagi sodbe sodišča je pristojni minister v Marcu 2023 spremenil svojo strategijo in izdal načrt za omejitev izpustov v referenčnem obdobju (»Carbon Budget Delivery Plan«).⁸² Skladno s sodbo sodišča ta specificira učinek individualnih politik, vendar pa seštevek kvantificiranih ukrepov naj bi še vedno znašal zgolj 97 % zahtevanega zmanjšanja izpustov

⁷⁷ 192. točka sodbe R(Friends of the Earth in ostali) proti Secretary of State for Business, Energy and Industrial Strategy.

⁷⁸ 213. in 216. točka sodbe R(Friends of the Earth in ostali) proti Secretary of State for Business, Energy and Industrial Strategy.

⁷⁹ 216. in 217. točka sodbe R(Friends of the Earth in ostali) proti Secretary of State for Business, Energy and Industrial Strategy.

⁸⁰ 252. točka sodbe R(Friends of the Earth in ostali) proti Secretary of State for Business, Energy and Industrial Strategy.

⁸¹ 253. točka sodbe R(Friends of the Earth in ostali) proti Secretary of State for Business, Energy and Industrial Strategy.

⁸² HM Government, Carbon Budget Delivery Plan, URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6424b2d760a35e000c0cb135/carbon-budget-delivery-plan.pdf>.

TGP za 6. referenčno obdobje oziroma 92 % za izpolnitev zavez iz NDC, v katerem se je Združeno kraljestvo zavezalo k zmanjšanju 68 % do leta 2030 v primerjavi z letom 1990.⁸³ Obenem pa je nova strategija predvidela ukrepe, ki bodo precej manj verjetno vodili k zahtevanemu zmanjšanju izpustov TGP. Po ugotovitvah neodvisnega strokovnega organa Climate Change Committee, so ukrepi v predhodni strategiji zajemali ukrepe in načrte, ki bi verjetno vodili v 39 % zahtevanih zmanjšanj izpustov, medtem ko nova strategija zajema verodostojne načrte za 19 % potrebnega znižanja emisij TGP v 6. referenčnem obdobju.⁸⁴

Tožniki, ki so predhodno uspešno izpodbili strategijo na sodišču, so zato julija 2023 pričeli nov spor pred sodiščem. Na podlagi predhodne sodbe sodišča zatrjujejo, v bistvenem, da nova strategija ne vsebuje ključnih poudarkov glede obstoječih tveganj za njihovo uresničitev, ampak izhaja iz predpostavke, da bodo predvidena zmanjšanja tudi uspešno izvedena. Tožniki so zatrjevali, da je takšna določitev nerazumna.⁸⁵ Takšnemu razlogovanju je sledilo tudi sodišče in v primeru **R(Friends of the Earth Ltd) in ostali proti Secretary of State for Energy Security and Net Zero** ugotovilo kršitev obveznosti iz prvega odstavka 13. člena Climate Change Act 2008, ki določa, da mora minister pripraviti takšne predloge in politike, za katere meni, da bodo dosegli določeni ogljični proračun znotraj referenčnega obdobja. Glede na to, da je bil minister seznanjen s tem, da je nizka verjetnost, da bodo predvideni ukrepi vodili v izpolnitev obveznosti iz 6. referenčnega obdobja, je bila takšna določitev nerazumna.⁸⁶

Pomen podnebnih zakonodaj z vidika ustvarjanja iztožljivih pravic civilne družbe ter odgovornosti države za takšno ravnanje se širi tudi v državah EU. To velja tako za podnebno pravo, ki ga ustvarja pravni red EU, kot tudi nacionalni pravni red. Sodišče EU je sicer zaradi stroge omejitve neposrednega dostopa do sodišča posameznikov in organizacij civilne družbe ter nevladnih organizacij manj ustrezno za neposredno varstvo teh pravic (Okvir 3), vendar pa je varstvo podnebnih pravic iz prava EU možno (in vse pogostejše) pred nacionalnimi sodišči.

⁸³ Friends of the Earth, Net Zero Strategy 2 Legal Challenge, Briefing URL: <https://cdn.friendsoftheearth.uk/sites/default/files/downloads/Legal%20Briefing%20NZS2%20Challenge.pdf> .

⁸⁴ Mike Childs, As the planet burns, government climate plans go backwards, URL: <https://policy.friendsoftheearth.uk/insight/planet-burns-government-climate-plans-go-backwards>.

⁸⁵ Friends of the Earth, Net Zero Strategy 2 Legal Challenge, Briefing URL: <https://cdn.friendsoftheearth.uk/sites/default/files/downloads/Legal%20Briefing%20NZS2%20Challenge.pdf>.

⁸⁶ 126. in 127. točka sodbe sodišča R(Friends of the Earth Ltd) in ostali proti Secretary of State for Energy Security and Net Zero.

OKVIR 3:

Dopustnost tožbe pred Sodiščem EU

Predstavniki civilne družbe so s svojimi zahtevki na Sodišču EU glede uresničevanja obveznosti povezanih s podnebnimi spremembami zelo omejeni. Za vložitev tožbe zaradi kršitve prava EU s strani držav članic so izključno pristojne Evropska komisija ter države članice.⁸⁷ Fizične in pravne osebe lahko pred sodiščem sprožijo postopek neposredno le v primerih ničnostnih tožb ter tožb zaradi opustitve.⁸⁸ Prve so tožbe proti institucijam EU zaradi nepristojnosti, bistvene kršitve postopka, kršitve Pogodb ali katerega koli pravnega pravila, ki se nanaša na njuno uporabo, ali zaradi zlorabe pooblastil glede specifičnega pravnega akta EU.⁸⁹ Tožba zaradi opustitve pa je na voljo v primerih, ko institucija, organ, urad ali agencija Unije nanje ni naslovila nobenega drugega akta razen priporočila ali mnenja pa bi ga morala.⁹⁰

Za neposreden dostop fizičnih in pravnih oseb do Sodišča EU preko navedenih sodnih poti Sodišče EU uporablja t.i. test iz primera Plaumann. Ta za dostop do sodnega varstva zahteva, da izpodbijani akt EU osebo zadeva neposredno v njegovem pravnem razmerju in ne zgolj posredno. Akt naslovnikom, ki te določbe implementirajo, v spornem delu ne sme puščati diskrecije, npr. preko dodatnih ukrepov države. Prav tako mora oseba izkatati, da se jo izpodbijani akt tiče individualno. To pa pomeni, da mora izpodbijani akt učinkovati na osebo zaradi določenih lastnosti, ki so zanjo specifične ali pa zaradi okoliščin, ki jo naredijo drugačno od vseh ostali oseb in zaradi katerih jo akt individualno razlikuje na način, kot če bi bila oseba naslovljena.⁹¹

Te pogoje bo posameznik oziroma nevladna organizacija izpolnila sorazmerno preprosto, če izpodbija njemu individualiziran akt institucij in organov EU. Splošno sodišče je v primeru **ClientEarth proti Evropski investicijski banki (T-9/19)** odpravilo odločitev Evropske investicijske banke, s katero je ta zavrnila zahtevo za vpogled v dokumentacijo o financiranju elektrarne na biomaso na podlagi določb Aarhuške konvencije. Glede na to, da je v primeru šlo za izpodbijanje akta, ki je bil v pismu neposredno sporočen zadevni nevladni organizaciji v zvezi z njeno predhodno zahtevo glede dostopa do dokumentacije, izpolnjevanje testa Plaumann v tem primeru sploh ni bilo postavljeno pod vprašaj.

Test Plaumann pa precej oteži uspešnost ničnostnih tožb s strani predstavnikov civilne družbe za presojo skladnosti splošnih aktov EU. Neposreden dostop do sodišča v teh primerih je olajšan, če (splošni) akt EU ne zahteva izvedbenih ukrepov. V tem primeru mora tožnik izkazati zgolj prvi element Plaumannovega testa, in sicer, da ga akt neposredno zadeva, ne pa tudi individualnosti.⁹² Presoja veljavnosti aktov splošne veljavnosti je načeloma pridržana za postopke po 267. členu PDEU, saj lahko nacionalno sodišče v svoji zahtevi za predhodno

⁸⁷ 258.-260. člen Prečiščene različice Pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU) UL C 202/1.

⁸⁸ Četrti odstavek 263. člena in tretji odstavek 265. člena PDEU.

⁸⁹ Prvi odstavek 263. člena PDEU.

⁹⁰ Prvi in tretji odstavek 265. člena PDEU.

⁹¹ Plaumann & Co. v Commission of the European Economic Community (Sodba 25-62).

⁹² Četrti odstavek 263. člena PDEU.

odločanje zajame tudi vprašanje glede veljavnosti aktov prava EU, za kar pa ne potrebuje izkazovati kriterija neposrednosti in individualnosti.⁹³

Plaumannov test je večkrat že preprečil dostop do sodišča nevladnim organizacijam in posameznikom, ki so zatrjevali ničnost pravnega akta EU zaradi neskladja z njihovimi podnebnimi pravicami. Vodilni primer na tem področju je **Armando Ferrão Carvalho in ostali proti Evropskemu parlamentu in Svetu (C-565/19 P)**, v katerem je sodišče zavrnilo možnost posameznikov, da bi izpodbijali tri ključne akte podnebnega prava EU (Direktiva 2003/87/ES o vzpostavitvi sistema trgovanja s pravicami do emisije, Uredba (EU) 2018/841 o emisijah TGP in odvzemov zaradi rabe zemljišč, spremembe rabe zemljišč in gozdarstva in Uredba (EU) 2018/842 o deljenju bremen) zaradi njihove prenizke ambicije. Tožniki so zatrjevali, da predvideno 40% zmanjšanje izpustov TGP do leta 2030 ni ustrezno, da bi preprečilo nevarne podnebne spremembe, zaradi česar sta zakonodajni instituciji EU s sprejemom navedenih aktov kršili njihove pravice po Listini EU o temeljnih pravicah, PDEU in ravnali neskladno z mednarodnimi obveznostmi EU, vključno s Pariškim podnebnim sporazumom. Sodišče EU o njihovi ničnostni tožbi ni odločalo vsebinsko, saj tožniki niso ustrezno pokazali, da bi jih izpodbijani akti zadevali individualno. Zatrjevali so namreč, da se učinki podnebnih sprememb razlikujejo med posamezniki, kar pa ne zadošča za izpolnitev pogoja individualnosti, saj ne pokaže, da bi izpodbijani akt (in ne kršitev pravice) nanje specifično vplival.⁹⁴

Sodišče EU je v primeru **Ville de Paris in Ostali proti Evropski komisiji (C-177/19 P to C-179/19 P)** na podlagi Plaumannovega testa zavrnilo tudi ničnostno tožbo treh lokalnih skupnosti, mest, ki so izpodbijali določbo Uredbe Evropske komisije 2016/646. Z uredbo je Evropska komisija posegla v Uredbo 715/2007 o izpustih iz lahkih potniških in gospodarskih vozil in zahtevala merjenje izpustov vozil med njihovo vožnjo. S tem naj bi v bistvenem posegla v matični akt in preseгла svoja pooblastila. S tem naj bi Evropska komisija neposredno onemogočala omejitvene ukrepe tožnikov v mestih zaradi izpolnitve njihovih obveznosti po Direktivi o kvaliteti zraka 2008/50/EC. Direktiva 2007/46/EC, ki je podlaga za zadevne uredbe Evropske komisije, namreč preprečuje omejitvene ukrepe za vozila, ki izpolnjujejo vzpostavljene pogoje. Po presoji Splošnega sodišča je v primeru izpodbijane uredbe šlo za akt, ki ne potrebuje izvedbenih ukrepov, pri čemer je zaradi navedenih določb Direktive 2007/46/EC ta neposredno vplivala na tožnike, saj je brez kakršnekoli diskrecije onemogočilo ukrepanje za zagotovitev boljšega zraka v mestih, čeprav to od njih zahteva Direktiva 2008/50/EC.⁹⁵ Ne glede na to, pa je Sodišče, ko je odločalo o pritožbi, spremenilo odločitev Splošnega sodišča, in tako odločilo, da tožniki niso bili neposredno prizadeti z izpodbijano uredbo. Po razlagi Sodišča tretji odstavek 4. člena Direktive 2007/46/EC omejuje države, da bi omejevale dostop skladnih vozil do skupnega trga ne pa tudi lokalnih skupnosti, da bi določile omejitve vožnje z vozili v svoji pristojnosti.⁹⁶

Posamezniki, nevladne organizacije in organizacije civilne družbe vse pogosteje preizkušajo izrožljivost pravic, ki jih uvaja podnebna zakonodaja v relevantnih pravnih sistemih, pred nacionalnimi sodišči. Navori teh organizacij, da bi uveljavljali odgovornost

⁹³ 1. alineja prvega odstavka 267. člena PDEU.

⁹⁴ 40. in 49. točka sodbe C-565/19 P.

⁹⁵ 50., 76., 80., 84. točka sodbe T-339/16, T-352/16 in T-391/16.

⁹⁶ 92. in 93. točka sodbe C-177/19 P to C-179/19 P.

države zaradi neskladnosti njenega ravnanja bodisi z vidika nacionalne podnebne zakonodaje bodisi z vidika skladnosti s podnebno zakonodajo EU so bili sicer soočeni z mešanim uspehom. V nadaljevanju študija najprej orisuje vpliv podnebnih pravic iz prava EU na odločitve nacionalnih sodišč nato pa se loti primerov, v katerih je ključna nacionalna podnebna zakonodaja.

Podnebne pravice oziroma obveznosti držav, ki izhajajo iz prava EU, so tožniki zatrjevali v več primerih sodnega preizkusa ravnanja držav članic. Pravo EU je iz tega vidika posebej uporabno, saj v njem vsebuje načelo primarnosti prava EU v primeru konflikta med nacionalnim pravilom ter pravilom prava EU daje prednost slednjemu. To pomeni, da morajo načeloma biti vsi nacionalni pravni in materialni akti skladni s pravom EU. Vendar pa, kot se je pokazalo v več primerih, oviro predstavlja predvsem omejenost neposrednega učinka tega prava, saj ta v večji meri učinkuje zgolj posredno, preko zahtev državam članicam, da sprejmejo ustrezne predpise, ki implementirajo evropsko zakonodajo.

V več primerih pred nacionalnimi sodišči so bili tožniki z zatrjevanjem podnebno relevantnih pravic po pravu EU mešano uspešni. Namreč v več primerih so bili uspešni na nižjih sodiščih, medtem ko je višje sodišče njihovo zatrjevanje kršitve pravic iz prava EU zavrnilo.

Kot je bilo orisano že zgoraj (2. poglavje) se je nevladna organizacija in štirje posamezniki v primeru **Klimatická žaloba ČR proti Češki Republici** uspešno sklicevala na kršitev človekovih pravic s strani Češke na sodišču prve stopnje. Ob odsotnosti podnebne zakonodaje je sodišče presojalo skladnost ravnanja države z vidika Pariškega podnebne sporazuma in NDC, ki ga EU posreduje zadevnim organom v imenu vseh držav članic (glej zgoraj) in obveznosti, ki jih nalaga pravo EU. Sodišče se v svojih ugotovitvah sklicuje na Evropska podnebna pravila, ki v drugem odstavku 2. člena nalagajo državam članicam izvedbo potrebnih ukrepov za skupno uresničitev podnebne nevtralnosti do leta 2050 in ki v prvem odstavku 4. člena določa obveznost držav članic, da zasledujejo cilj 55 % zmanjšanja izpustov do leta 2030 v EU napram količini izpustov iz leta 1990.⁹⁷ S tem v zvezi sodišče tudi navaja, da so določbe Evropskih podnebnih pravil nadomestile specifične obveznosti držav članic iz sektorskih direktiv in uredb (Direktiva 2003/87/ES o vzpostavitvi sistema trgovanja s pravicami do emisije, Uredba (EU) 2018/841 o emisijah TGP in odvzemov zaradi rabe zemljišč, spremembe rabe zemljišč in gozdarstva in Uredba (EU) 2018/842 o deljenju bremen), saj te še

⁹⁷ 253. in 254. točka sodbe Mestnega sodišča v Pragi Klimatická žaloba ČR proti Češki Republici.

niso usklajene z novim ciljem EU. Kot omenjeno zgoraj pa razlaga sodišča ni prešla presoje Vrhovnega sodišča Češke.

Pravo EU pa je odigralo vlogo tudi v primerih, s katerimi so tožniki uspešno uveljavili odgovornost države pred nacionalnimi sodišči. Uspešni so bili v že orisani sodbi **VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim**. V njej pravo EU sicer ni odigralo poglobitve vloge, saj so se tožniki sklicevali na pravni temelj varstva človekovih pravic po EKČP in na civilno odgovornost države. Je pa nacionalno sodišče uporabilo obveznosti iz prava EU za vzpostavitev odgovornosti Kraljevine Belgije ter določitev minimalnega še skladnega ukrepanja na področju podnebnih sprememb.

Prvič, pritožbeno sodišče je neustrezno ukrepanje Kraljevine Belgije na področju podnebnih sprememb med drugim utemeljilo na ponavljajočih se kršitvah postopka izdelave NEPN (npr. zamuda s pripravo osnutka novega načrta in njegovega posredovanja Evropski komisiji navkljub opozorilom državnih strateških svetov), neuspeha v njegovi implementaciji, na katerega so opozarjali tako Evropska komisija kot tudi državni strateški sveti, in zaradi pomanjkanja koordinacije med različnimi deležniki v pripravi.⁹⁸ Takšno ravnanje Kraljevine Belgije po naziranju sodišča ni združljivo z zahtevo po zmanjšanju izpustov TGP za preprečitev nevarnih podnebnih sprememb.⁹⁹

Drugič, višje belgijsko sodišče je uporabilo pravo EU za določitev obveznosti toženih strank glede najmanjšega še ustreznega zmanjšanja izpustov TGP. Med drugim se je oprlo na določbo iz 4. člena Evropskih podnebnih pravil, ki nalaga EU, da do leta 2030 zmanjša svoje izpuste TGP za 55 % v primerjavi z letom 1990. Sodišče je v zvezi s tem navedlo, da je Belgija v boljšem položaju kot mnoge druge države članice EU v svoji zmožnosti, da ustrezno prispeva k vse-evropskem podnebnem cilju. Zato je štelo, da je 55 % zmanjšanje izpustov najmanjši še sprejemljiv cilj, ki vodi v spoštovanje pozitivne obveznosti k zaščiti konvencijskih pravic.¹⁰⁰

Poleg zgoraj orisanih primerov iz Združenega kraljestva, so tožniki v določenih primerih pred nacionalnimi sodišči držav članic EU z mešanim uspehom zahtevali sodno varstvo podnebnih pravic tudi iz nacionalnih podnebnih zakonodaj. Tako so v primeru **širitve letališča Wien-Schwechat** sprva uspeli z njihovo zahtevo Zveznemu upravnemu sodišču za

⁹⁸ 206. in 248. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

⁹⁹ 244. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

¹⁰⁰ 202. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimaatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

razveljavitev dovoljenja za izgradnjo tretje piste Dunajskega letališča, med drugim, zaradi neskladja z Zakonom za zaščito podnebja (nemško: »Klimaschutzgesetz«). Ta je določal cilje zmanjšanja izpustov za celotno gospodarstvo kot tudi specifično za transportni sektor. Neskladno s temi zavezami Republike Avstrije naj bi izgradnja tretje piste letališča vodila v povečanje izpustov, kar pa je upravno sodišče prepoznalo kot neskladno z javnim interesom zaščite okolja.¹⁰¹ Ustavno sodišče se s tem zaključkom upravnega sodišča ni strinjalo in kasneje razveljavilo njegovo sodbo.

Najuspešnejši primer na tem področju pa prihaja iz Nemčije. V nedavnem primeru **Deutsche Umwelthilfe (DUH) in Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland (BUND) proti Nemčiji** sta dve nevladni organizaciji uspeli s tožbo proti Zvezni republiki Nemčiji zaradi odsotnosti ciljev za zmanjšanje emisij na področju transporta in stavb. Nevladni organizaciji sta trdili, da izpusti TGP iz teh dveh sektorjev presegajo še dopustne ravni za izpolnitev svojih podnebnih ciljev med letoma 2023 in 2030, zaradi česar sta zahtevali vzpostavitev in sprejem takojšnjega akcijskega načrta (nemško: 'Sofortprogramm') s strani Zvezne republike Nemčije.

Upravno sodišče je pristojnemu ministrstvu naložilo pripravo, Zvezni vladi pa sprejem ustreznega izrednega akcijskega načrta za sektor stavb in transporta. To je storilo na podlagi 8. člena Zveznega zakona za zaščito podnebja, ki določa, da če podatki iz dveh zaporednih let kažejo na nezadostno ukrepanje države za zagotovitev skladnosti s podnebnimi cilji do leta 2030, Zvezna vlada določi ukrepe, ki zagotovijo skladnost s temi ukrepi. Sodišče je odločilo, da gre v tem primeru za akcijske načrte, ki zahtevajo takojšnjo prilagoditev ukrepanja in ne zgolj srednje- in dolgo-ročnih prilagoditvenih ukrepov, ki bi sicer vodili k spoštovanju sektorskih ciljev, ki se določijo skladno z 9. členom Zveznega zakona za zaščito podnebja (programi za zaščito podnebja).¹⁰² Potrdilo je ustavno varovano dimenzijo obveznosti države o zaščiti posameznikov pred podnebnimi spremembami, kar vključuje (skladno z odločitvijo Zveznega ustavnega sodišča, ki je bila predstavljena v 2. poglavju) zaščito prihodnjih svoboščin in zahteva zadosti zgodnji začetek prehoda na ogljično nevtralno družbo ter ustrezno transparentnost standardov ukrepanja.¹⁰³ Sodišče v odločitvi opravi natančno pravno analizo ter vzpostavi pravilno razlago besedila Zveznega zakona o zaščiti podnebja, ki izpeljuje opisano pozitivno obveznost države. S tem sodišče potrjuje iztožljivost zakonskih pravic, ki jih

¹⁰¹ 4.5.8. točka sodbe Zveznega upravnega sodišča AFLG proti Zvezni državi Spodnje Avstrije.

¹⁰² 43.-45. stran sodbe Zveznega upravnega sodišča Nemčije DUH in BUND proti Zvezni Republiki Nemčiji.

¹⁰³ 45.-46. stran sodbe Zveznega upravnega sodišča Nemčije DUH in BUND proti Zvezni Republiki Nemčiji.

uveljavlja okoljska nevladna organizacija, da država v primeru neustreznih predhodnih ukrepov zagotovi implementacijo sektorskih ciljev s sprejemom takojšnjega akcijskega načrta. Za reševanje vprašanja, ali z ukrepi tudi dejansko zagotovi spoštovanje določenih sektorskih ciljev pa sodišče poudari pomen strokovnega posvetovalnega organa.¹⁰⁴

OKVIR 4:

Aktualni spori na podlagi nacionalne podnebne zakonodaje v Nemčiji in širše

Z večanjem pogostosti veljavnih podnebnih zakonodaj, obsežnosti njihovih zahtev ter uspešnosti tožnikov pri njihovi iztožitvi pred nacionalnimi sodišči se povečuje tudi pogostost vložitve tožb za uveljavljanje nesprejemljivega ravnanja državnih in nedržavnih subjektov na področju podnebnih sprememb. Na tem področju izstopa Nemčija, v kateri se je po prvem uspešnem primeru pred Zveznim ustavnim sodiščem pojavilo mnoštvo sodnih sporov, v katerih tožniki uveljavljajo odgovornost zaradi neskladnega ravnanja z nacionalno podnebno zakonodajo. Zgoraj je bil že predstavljen sodni primer, v katerem je nevladna organizacija od Zvezne vlade uspešno zahtevala izdajo takojšnjega akcijskega programa zaradi neustreznega zmanjšanja izpustov TGP v sektorju stavb (DUH in BUND proti Nemčiji). Kljub prevladujočemu številu nemških sodnih primerov pa tožbe na podlagi nacionalne zakonodaje niso omejene zgolj nanjo. Ta okvir oriše sodne spore, ki trenutno še potekajo in o katerih še ni bilo odločeno.

Nemška nevladna organizacija DUH je proti Nemčiji jeseni leta 2022 vložila tožbo zoper Zvezno republiko zaradi neustreznega ukrepanja za zmanjšanje izpustov ter za povečanje ponorov v sektorju rabe zemljišč, spremembe rabe zemljišč in gozdarstva. V primeru **Deutsche Umwelthilfe proti Nemčiji (LULUCF)** zato zahteva, da naj Zvezna republika Nemčija vzpostavi program za zaščito podnebja za navedeni sektor.

V Nemčiji poteka mnoštvo podnebnih sporov tudi pred sodišči zaradi neizpolnjevanja zavez federalnih enot iz naslova njihovih podnebnih zakonodaj. Tako v **Deutsche Umwelthilfe proti Baden-Württemberg** tožniki zatrjujejo, da zvezna država ni sprejela integriranega načrta za energetiko in zaščito podnebja, čeprav ji to nalaga Zakon o zaščiti podnebja. Podobne zahteve so postavili tudi napram drugim federalnim enotam, ki imajo veljavno podnebno zakonodajo (npr. **Deutsche Umwelthilfe proti Nordrhein-Westfalen**).

Vendar pa porast zadev, v katerih tožniki uveljavljajo odgovornost po nacionalnem ali evropskem podnebnem pravu ni omejen zgolj na Nemčijo. Tako so portugalske nevladne organizacije 26. novembra 2023 sprožile strateški spor (**Associação Último Recurso in drugi proti Portugalski**) glede neskladnega ravnanja države z Okvirnim podnebnim zakonom (Zakon št. 98/2021) tudi na Portugalskem. Tožniki zatrjujejo, da država v nasprotju z Okvirnim podnebnim zakonom do predvidenega roka (1. februar 2023) ni sprejela ukrepov za zagotovitev zahtevanega 55% zmanjšanja izpustov TGP do leta 2030 napram letu 2005. Te ukrepi bi morali zajemati omejitve izpustov v referenčnih obdobjih 2023-2025 in 2025-2030, poročilo o oceni učinka obstoječe zakonodaje na podnebne spremembe, regulacijo podnebnih tveganj in učinka finančnih instrumentov, spremembo pravil o korporativnem upravljanju in o odkrivanju ter izkoriščanju fosilnih goriv. Poleg tega tožniki zatrjujejo, da bo država pri sprejemanju podnebnih ukrepov zamudila tudi druge roke, ki so postavljeni za leto 2023 in začetek leta

¹⁰⁴ 46.-48. stran sodbe Zveznega upravnega sodišča Nemčije DUH in BUND proti Zvezni Republiki Nemčiji.

2024. Zato od sodišča zahtevajo, da Portugalska sprejme ustrezne akte, ki ji jih nalaga veljavna podnebna zakonodaja.

4. PODNEBNE SPREMEMBE IN ČLOVEKOVE PRAVICE

V ločenem mnenju v zadevi *Gabciko Nagymaros*¹⁰⁵ je sodnik Weeramantry ugotavljal, da je varovanje okolja ključni del sodobne doktrine človekovih pravic. Je sine qua non za številne človekove pravice, kot sta pravici do zdravja in življenja. Škoda okolju namreč lahko ovira in spodjeda vse ostale človekove pravice.¹⁰⁶

Glede na vseobsegajoč učinek podnebnih sprememb, mnoge človekove pravice vsebujejo tudi podnebni vidik. Urad visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice navaja in naslavlja pravice, ki jih podnebne spremembe najbolj prizadenejo, in sicer:

- pravico do življenja,
- pravico do samoodločbe,
- pravico do razvoja,
- pravico do hrane,
- pravico do vode in sanitarij,
- pravico do zdravja,
- pravico do stanovanja,
- pravico do izobraževanja,
- pravico do smiselne in ozaveščene udeležbe,
- pravice tistih, ki so jih podnebne spremembe najbolj prizadele,
- pravice prihodnjih generacij kot človekove pravice.¹⁰⁷

Povezavo med podnebnimi spremembami in človekovimi pravicami je poudaril tudi Svet Združenih narodov za človekove pravice v svoji Resoluciji 41/21 o človekovih pravicah in podnebnih spremembah,¹⁰⁸ v kateri je spomnil, da Pariški podnebni sporazum sprejet v skladu z Okvirno konvencijo Združenih narodov o spremembi podnebja priznava, da so

¹⁰⁵ Primer *Gabčíkovo-Nagymaros* (*Gabčíkovo-Nagymaros Project case*), Ločeno mnenje sodnika Weeramantryja, I.C.J. Rep. 7 [1997] [Ločeno mnenje sodnika Weeramantryja pri primeru *Gabčíkovo-Nagymaros*].

¹⁰⁶ Ločeno mnenje sodnika Weeramantryja pri primeru *Gabčíkovo-Nagymaros*, str. 88.

¹⁰⁷ Visoki komisar Združenih narodov za človekove pravice, *The impacts of climate change on the effective enjoyment of human rights*, URL: <https://www.ohchr.org/en/climate-change/impacts-climate-change-effective-enjoyment-human-rights>.

¹⁰⁸ Resolucija 41/21 o človekovih pravicah in podnebnih spremembah, Svet OZN za človekove pravice, UN Doc. A/HRC/RES/48/13 (2021).

podnebne spremembe skupna skrb človeštva in da bi morale pogodbenice pri obravnavanju podnebnih sprememb spoštovati, spodbujati in upoštevati svoje obveznosti glede človekovih pravic, pravice do zdravja, pravice avtohtonih ljudstev, lokalnih skupnosti, migrantov, otrok, oseb z oviranostjo in ljudi v ranljivih situacijah ter pravico do razvoja, pa tudi enakost spolov, opolnomočenje žensk in medgeneracijsko pravičnost.

Medsebojno povezanost in prepletenost človekovih pravic in okolja oziroma bolj specifično podnebja prepoznavajo že številni mednarodnopravni dokumenti. Stockholmska deklaracija¹⁰⁹ v svojem 1. načelu poudarja, da ima vsak človek temeljno pravico do svobode, enakosti in ustreznih življenjskih pogojev v okolju, ki je kakovostno in ki dopušča življenje dostojanstva in blaginje. Človek nosi odgovornost, da varuje in izboljšuje svoje okolje za današnje in bodoče generacije. Pariški podnebni sporazum¹¹⁰ v svoji preambuli poudarja, da morajo države pogodbenice, ko sprejemajo ukrepe za naslavljanje podnebnih sprememb, spodbujati in upoštevati njihov vpliv na človekove pravice.

Do združevanja področij človekovih pravic in varstva okolja je prišlo zaradi dveh pojavov na nacionalni ravni. Prvi pojav je presoja vplivov na okolje na nacionalni ravni. Ta proces je inkorporiral procesne pravice, ki so dandanes priznane v mednarodnem pravu človekovih pravic, in sicer pravico dostopa do informacij, udeležbe javnosti in dostopa do pravnega varstva v okoljskih zadevah.¹¹¹ Drugi pojav pa je gibanje za okoljsko pravičnost, ki izhaja iz Združenih držav Amerike, kot neposreden odziv na prakso onesnaževanja in nevarnih oziroma škodljivih aktivnosti predvsem na območjih, kjer živi revnejše prebivalstvo in manjšinske skupnosti. Takšno onesnaževanje je imelo oziroma ima velik vpliv na te ljudi in njihove človekove pravice. Področje, kjer prav tako prihaja do konvergence med človekovimi pravicami in varstvom okolja je vezano na staroselska ljudstva. Okoljska degradacija vključno s podnebnimi spremembami ima nanje namreč velik vpliv – tako na njihove pravice kot tudi golo preživetje.¹¹²

Pravice so priznane v množtvu dokumentov na mednarodni in regionalni ravni z namenom zagotovitve univerzalnih standardov za posameznike. Korpus mednarodnega

¹⁰⁹ Deklaracija o človekovem okolju (Stockholm Declaration on the Human Environment), United Nations Conference on the Human Environment, UN Doc. A/CONF. 48/14 ILM 1416 (1972).

¹¹⁰ Zakon o ratifikaciji Pariškega sporazuma, Ur. l. RS. – MP, št. 16/16 in 6/17 – popr.

¹¹¹ Atapattu, Schapper, Human Rights and the Environment (2019), str. 36.

¹¹² Atapattu, Schapper, op., cit., str. 37.

pravnega sistema človekovih pravic vključuje akte, ki nalagajo varstvo človekovih pravic. Najbolj pomembna dokumenta sta Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP) in Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP),¹¹³ ter sektorske mednarodnopravne ureditve, kot je Konvencija o otrokovih pravicah (KOP). MPDPP zavezuje države pogodbenice k zagotavljanju prve generacije človekovih pravic. To so: pravica do življenja, prepoved mučenja, prepoved zasužnjevanja, prepoved samovoljnega odvzema prostosti, prisilnega dela ali prepoved odvzema temeljnih svoboščin.¹¹⁴ MPESKP ureja pravico do dela, pravičnega plačila, varnih delovnih pogojev, pravico do ustanavljanja sindikatov, pravico do socialne varnosti, pravico do ustreznega življenjskega standarda itd.¹¹⁵ Oba pakta sta utemeljena na politično osnovani Splošni deklaraciji človekovih pravic. Na regionalni, evropski ravni so predvsem pomembne Listina EU o temeljnih pravicah (Listina EU), EKČP, in Evropska socialna listina.

Razen v primeru Listine EU, našeti nadsacionalni dokumenti določajo zgolj pravice prve (državlanske in politične pravice) in druge generacije (ekonomske, socialne in kulturne pravice). Te pravice so bile zasnovane pred vzpostavitvijo poudarka na varstvu okolja. Znotraj teh sistemov človekovih pravic tako prihaja do t.i. 'ozelenitve' človekovih pravic, tako državljanskih in političnih kot ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, ki dobijo novo, okoljsko perspektivo preko razlage temeljnih določb, kot logična posledica osnovnih pravic.

Država, s tem ko ratificira mednarodno pogodbo, ki varujejo človekove pravice, ter postane država pogodbenica, prevzame obveznosti in dolžnosti spoštovanja, varstva in uresničevanja človekovih pravic. Obveznost spoštovanja pomeni, da se morajo države vzdržati posegov v človekove pravice posameznikov. Varstvo pomeni, da preprečijo posege tretjih, torej zaščitijo posameznike pred kršitvami človekovih pravic, kadar je to potrebno. Uresničevanje pa pomeni, da morajo države zagotoviti ustrezne pogoje za uresničevanje človekovih pravic. Skladno z navedenim imajo države pogodbenice aktivne in pasivne obveznosti glede

¹¹³ Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, Akt o o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur. l. RS – MP, št. 9/92, 9/93, 5/99, 9/08, 13/11, 9/13 in 5/17.

¹¹⁴ Varuh človekovih pravic, Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, URL: <https://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/ozn-organizacija-zdruzenih-narodov/mednarodni-pakt-o-drzavljskih-in-politichnih-pravicah/>

¹¹⁵ Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPDPP), (1966), GS Res. 2200 A (XXI)

človekovih pravic. Aktivno morajo delovati, da se človekove pravice uresničujejo in da vanje ne posegajo, kot tudi pasivno, saj se morajovzdržati posegov vanje.¹¹⁶

Na regionalni in v nacionalnih pravnih redih, predvsem v tistih, ki imajo novejšje ustavne dokumente, pa se je pojav varstva okolja kot človekove pravice pojavil tudi v obliki samostojne pravice.¹¹⁷ V Listini EU se je tako izoblikovala zahteva, da EU oblikuje visoko raven varstva in izboljšanje kakovosti okolja.¹¹⁸ Na nacionalni ravni Ustava Republike Slovenije prav tako ureja posebno pravico do zdravega življenjskega okolja.¹¹⁹ Kot pravice tretje generacije, ki se neposredno osredotočajo na razmerje med posameznikom in njegovim okoljem, njihova konceptualizacija že zajema podnebne zadeve. Nazadnje pa je bila posebna človekova pravica glede okolja priznana tudi na mednarodni ravni, sicer zgolj na politični ravni, s tem ko je Skupščina ZN sprejela resolucijo A/76/L.75, s katero je priznala obstoj pravice do čistega, zdravega in trajnostnega okolja.¹²⁰

Glede na osredotočenost te študije na evropski kontekst ter glede na pomen, ki ga ti imajo v razmerju do varstva človekovih pravic v Evropi na splošno ter glede podnebja, se študija v nadaljnjem pregledu podnebno relevantnih človekovih pravic osredotoča primarno na regionalne pravne dokumente. Še bolj specifično, glede na podrejeni položaj, ki ga ima Listina EU v razmerju do EKČP glede področja uporabe¹²¹ in obsega varovanja,¹²² in glede na obstoj nadnacionalnega Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP), ki konvencijske pravice razvija preko svoje sodne prakse, je utemeljeno dati večji pomen konvenciji. Ta študija zato v obsegu človekovih pravic primarno obravnava tiste, ki so pomembne v okoljskih in podnebnih zadevah in so priznane z EKČP ter vsebinske ustreznice iz preostalih dokumentov, šele nato pa študija obravnava preostale človekove pravice, ki so vsebovane znotraj preostalih temeljnih dokumentov.

¹¹⁶ Združeni narodi, The Foundation of International Human Rights Law, URL: <https://www.un.org/en/about-us/udhr/foundation-of-international-human-rights-law>

¹¹⁷ Collins, Are We There Yet? The Right to Environment in International and European Law (2009), str. 119.

¹¹⁸ 37. člen Listine Evropske unije o temeljnih pravicah UL C 326/291.

¹¹⁹ 72. člen Ustave Republike Slovenije.

¹²⁰ Resolucija Skupščine Združenih Narodov A/76/L.75.

¹²¹ Listina EU velja zgolj za ravnanja organov EU in za države članice, ko izvajajo pravo EU, prvi odstavek 51. člena Listine EU.

¹²² Vsebinske ustreznice iz Listine EU, ki so vsebovane v EKČP, se po Listini EU obvarnavajo v enakem obsegu in vsebini kot pravice EKČP, tretji odstavek 52. člena Listine EU.

4.1. PRAVICA DO ŽIVLJENJA IN TELESNE INTEGRITETE

Pravica do življenja je temeljna človekova pravica, ki jo najdemo v več mednarodnih dokumentih. Po Splošni deklaraciji človekovih pravic "ima vsakdo pravico do življenja, prostosti in osebne varnosti".¹²³ Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah pravi, da "ima vsak človek prirojeno pravico do življenja".¹²⁴ V evropskem pravu človekovih pravic, kjer je tesno povezana s pravico do zdravega življenjskega okolja, jo najdemo v 2. členu EKČP.¹²⁵

EVROPSKA KONVENCIJA O ČLOVEKOVIH PRAVICAH

Države pogodbenice so zavezane, da bodo spoštovale, varovale, spodbujale in izpolnjevale pravico do življenja.¹²⁶ To pomeni, da se morajo države zadržati posegov v pravico do življenja, hkrati pa sprejemati ukrepe, ki pomenijo uresničevanje pravice (pozitivna obveznost države).¹²⁷

Po ocenah IPCC lahko grozeči ekstremni vremenski dogodki pomembno vplivajo na človeško življenje. Vplivi podnebnih sprememb lahko povzročijo poškodbe in smrti zaradi ekstremnih dogodkov (vročinski valovi, poplave, nevihte). Ekstremni vremenski dogodki so morda najbolj opazna grožnja človeškemu življenju. Upoštevati pa je treba tudi druge posledice podnebnih sprememb, kot je naraščanje temperature, dvigovanje morske gladine in širjenje prenašalcev bolezni.¹²⁸

Po sodni praksi ESČP morajo države po 2. členu EKČP, ki ureja pravico do življenja in telesne integritete, aktivno varovati pravico do življenja in sprejeti ustrezne ukrepe za zaščito življenja, takoj ko grozi življenjsko nevarna in dovolj konkretna oziroma neposredna nevarnost. Sprva je ESČP zavračalo sklicevanje na 2. člen EKČP, ko je šlo za okoljsko škodo. To je veljalo do primera **Guerra in drugi proti Italiji**,¹²⁹ kjer se je ESČP prvič ukvarjalo z obveznostmi, ki

¹²³ Splošna deklaracija človekovih pravic (sprejeta 10.12.1948) UNGA Res 217 A(III) (UDHR).

¹²⁴ Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (sprejet 16.12.1966, začel veljati 23.3.1976) UNTS 171 (ICCPR).

¹²⁵ Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP) (1952).

¹²⁶ 2. člen Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

¹²⁷ Urad visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice: Understanding Human Rights and Climate Change, URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/COP21.pdf> str. 13,14.

¹²⁸ Urad visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice: Understanding Human Rights and Climate Change, URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/COP21.pdf> str. 13,14 .

¹²⁹ Guerra in ostali proti Italiji, App No 14967/89 (19. februar 1998).

jih imajo države po 2. členu EKČP v zvezi z okoljem. Do končne odločitve glede tega vprašanja sicer ni prišlo, saj se ESČP ni opredelilo do obveznosti po 2. členu EKČP, ker je ugotovilo, da je Italija kršila že obveznosti po 8. členu EKČP, torej pravico do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja.

V kasnejšem **primeru L.C.B. proti Združenemu kraljestvu Velike Britanije in Severne Irske**¹³⁰ je pritožbo na ESČP vložila tožnica, ki je bila hčerka britanskega vojaka, ki je služil na Božičnem otoku, kjer so Britanci v šestdesetih letih prejšnjega stoletja izvajali jedrske poskuse. Pri desetih letih je namreč zbolela za rakom in zatrjevala, da ima Združeno kraljestvo obveznost razkriti informacije, posvariti in svetovati državljanom glede radioaktivnega sevanja, ki so mu bili izpostavljeni njen oče in ostali vojaki tekom služenja vojske. ESČP je odločilo, da v konkretnem primeru ni prišlo do kršitve 2. člena EKČP in s tem pravice do življenja in telesne integritete, je pa poudarilo, da ima država obveznosti, da prepreči nevarnosti življenju, ki se jim je mogoče izogniti.

V **primeru Önergyildiz proti Turčiji**¹³¹ je ESČP odločalo o pritožbi tožnika, ki mu je zemeljski plaz, ki ga je povzročila eksplozija metana na odlagališču, pokopala in ubila devet družinskih članov. Tožnik je namreč z družino živel v neposredni bližini odlagališča zaradi česar je zatrjeval, da je prišlo do kršitve 2. člena EKČP, pravice do življenja in telesne integritete, saj bi država njega in druge morala informirati o potencialnih nevarnostih življenja zraven odlagališča smeti. ESČP poudari, da je po 2. členu EKČP obstajala obveznost države, da prepreči smrtno nevarne nesreče in aktivnosti, ki povečujejo tveganje za take nesreče in da so oblasti vedele ali bi morale vedeti, da so osebe, ki živijo zraven odlagališča izpostavljene resnični in neposredni nevarnosti za svoje življenje in telesno integriteto. Država bi torej morala sprejeti ukrepe za zaščito teh posameznikov, ki jim je grozilo takojšnje in predvidljivo tveganje za življenje. Nacionalne države so relativno svobodne pri oblikovanju ukrepov – odločilni sta primernost ukrepa za vzpostavitev učinkovite ravni varstva in sorazmernost ukrepa glede na nasprotujoče temeljne pravice.

Okoljski primeri so pred ESČP dandanes že bolj običajni. Kako pa je bolj specifično s podnebnimi primeri, ki se pojavljajo v zadnjih nekaj letih? Podnebne primere je namreč težje zatrjevati pred sodišči, saj je pri klasičnih okoljskih primerih tožnikom lažje izkazati status žrtve

¹³⁰ L.C.B. proti Združenemu kraljestvu, App No 23413/94 (9. junij 1998).

¹³¹ Önergyildiz v, Turkey, App No 48939/99 (30. november 2004).

in vzročno zvezo (Okvir 6). Če tako pride do onesnaženja elementa okolja, recimo vode, in posameznik ali posameznica zaradi tega zbolijo, mu je povzročena škoda in vzročna zveza je vzpostavljena. Pri podnebnih spremembah in izpustih TGP pa so te povezave bolj zapletene in težje dokazljive. Posledice podnebnih sprememb so namreč globalne in hujši učinki nas čakajo »šele« v prihodnosti.

OKVIR 5:

Kdo je žrtev kršitve podnebnih pravic po EKČP

34. člen EKČP določa, da lahko ESČP sprejme pritožbo od osebe, nevladne organizacije ali skupine posameznikov, ki zatrjujejo, da so žrtve kršitev pravic, priznanih z EKČP in njenimi protokoli s strani države pogodbenice. Status žrtve kršitev pravic predstavlja ključno omejitev dostopa do ESČP, ki preprečuje, da bi osebe imele na voljo pravna sredstva pred ESČP, če niso bile neposredno ali posredno oškodovane s kršitvijo s strani zadevne države. Praksa ESČP zahteva, da mora biti pritožnik bodisi neposredna žrtev kršitve (kršitev nanjo učinkuje neposredno) ali pa njena posredna žrtev (kršitev bi ji škodovala oziroma bi imela utemeljen in osebni interes, da bi se kršitev prenehala). To preprečuje dostop do sodišča nevladnim organizacijam in drugim organizacijam civilne družbe, če kršitev ne posega v njihove interese, za kar pa ne zadošča, da posega v položaj njihovih članov, niti če je bila organizacija ustanovljena z razlogom zaščite pravic žrtev. Te določbe preprečujejo pritožbe glede kršitev pravic *in abstracto*. ESČP pa pod določenimi pogoji dopušča pritožbe s strani potencialnih žrtev kršitev EKČP, pod pogojem, da ta pokaže razumne in prepričljive dokaze o verjetnosti, da se bo kršitev, ki bo zadevala njo osebno, tudi materializirala.¹³²

V primeru podnebnih pravic je dostop do ESČP zaradi potrebe po statusu žrtve lahko otežen. Zaradi globalne razsežnosti učinkov podnebnih sprememb te vplivajo na nedeoločljiv krog oseb, kar enako zajema tudi učinke aktivnosti oziroma opustitev držav pogodbenic. Zaradi narave zadeve, odločitev v konkretnem primeru tudi ne more učinkovati omejeno zgolj na ta primer, ampak bo imela širši in daljnosežnejši vpliv v prihodnosti.¹³³ Zato se pojavlja vprašanje, kako preprečiti možnosti popularne (pri)tožbe pred ESČP, s katero bi lahko kdorkoli zatrjeval kršitev, če izhaja iz specifične in individualizirane škode, ki ji je bil pritožnik podvržen v preteklosti zaradi podnebnih sprememb.¹³⁴

ESČP je v primeru Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji odločilo, da mora pritožnik posameznik izkazati, da je (1) močno izpostavljen negativnim učinkom podnebnih sprememb (nivo in resnost tveganj škodnih posledic državnega (ne)ukrepanja, ki zadeva pritožnika, morata biti znatna) in da (2) obstaja nujna potreba za zagotovitev pritožnikove individualne zaščite zaradi odsotnosti ali neustreznosti smotrni ukrepov za zmanjševanje škode. Ob tem pa ESČP poudarja, da je prag za zadostitev teh kriterijev v primeru škode zaradi podnebnih sprememb še posebej visok zaradi preprečevanja popularnih tožb. ESČP upošteva lokalne razmere in individualne posebnosti ter ranljivosti, pri čemer poudarja predvsem naravo in obseg zatrjevane kršitve, aktualnost/oddaljenost in/ali

¹³² European Court of Human Rights, Practical Guide on Admissibility Criteria, URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_eng.

¹³³ 478. in 479. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹³⁴ 480. in 481. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

verjetnost negativnih učinkov podnebnih sprememb, učinek na pritožnikovo življenje, zdravje ali blagostanje, jakost in trajanje negativnih učinkov, obseg tveganja (lokalen ali splošen) in narava pritožnikove ranljivosti.¹³⁵ ESČP v konkretnem primeru starejših pritožnic iz Švice na podlagi navedenih kriterijev ni ugotovilo, da bi bil ta prag dosežen, zaradi česar je zavrglo pritožbe, ki so bile sprožene v imenu posameznic. Pritožnice namreč niso izkazale, da so bile kdaj v preteklosti izpostavljene negativnim učinkom podnebnih sprememb ali da so izpostavljene tveganju, da bodo temu izpostavljene v prihodnosti. Po mnenju ESČP namreč ni mogoče vzpostaviti, da bi pritožnice imele kakšno zdravstveno stanje, ki ga ne bi mogli premostiti švicarski prilagoditveni ukrepi.¹³⁶

Je pa trenutno pred ESČP primer Müllner proti Avstriji, v katerem oseba, ki ima Uhthoffov sindrom, zatrjuje neustrezno ukrepanja Avstrije na področju blaženja podnebnih sprememb. Njeno bolezensko stanje je namreč oblika multiple skleroze, ki je neposredno odvisna od temperature okolice. Videli bomo, ali bo ESČP to prepoznalo kot zadostno okoliščino za priznanje statusa žrtve.

V primeru Klimaseniorinnen pa je ESČP kot žrtev prepoznalo združenje Verein Klimaseniorinnen Schweiz. V svoji sodbi je ESČP poudarilo pomen, ki ga imajo združenja za učinkovito zaščito interesov v razmerju do spremembe podnebja in za kolektivno ukrepanje za medgeneracijsko deljenje bremen.¹³⁷ Prepoznalo je široko sprejetost vloge združenj v okoljskih zadevah med državami pogodbenicami, kot izhaja iz Aarhuške konvencije, kar vključuje tudi zagotavljanje njihovega dostopa do sodišča.¹³⁸ Poudarilo je še posebej veliko vlogo združevanja na področju sodnega varstva v podnebnih zadevah zaradi njihove zapletenosti tako z vidika pravnega kot tudi dejanskega stanja¹³⁹ in zaradi njihovega varovanja interesov celotnega človeštva ter prihodnjih generacij, ki izhaja iz nujnosti spopadanja s podnebnimi spremembami.¹⁴⁰ Zato je na področju uveljavljanja podnebnih pravic ESČP pripoznalo status žrtve tudi združenju, če je (1) ustanovljeno na podlagi zakona znotraj jurisdikcije relevantne države ali ima v njej pravico sodelovanja v postopkih, (2) zmožno izkazati, da zasleduje specifičen namen za zaščito človekovih pravic svojih članov oziroma drugih zadevnih posameznikov znotraj jurisdikcije relevantne države, kar je zamejeno na ali vključuje kolektivno ukrepanje za zaščito teh pravic pred tveganji, ki so povezani s podnebnimi spremembami, (3) zmožno izkazati, da je dejansko kvalificirano in reprezentativno za ukrepanje v imenu članov ali drugih prizadetih posameznikov v relevantni državi, ki so izpostavljeni specifičnim tveganjem ali negativnim učinkom podnebnih sprememb na njihova življenja, zdravje ali blagostanje, kot jih štiti EKČP. ESČP s tem v zvezi preuči relevantne okoliščine združenja, kot so namen njegove ustanovitve, ne profitni namen, naravo in obseg njegovega delovanja, članstvo in zastopanost, načela delovanja in transparentnost upravljanja, in tako presodi, ali je možnost sodelovanja v postopku v interesu pravičnega izvajanja prava. V tem primeru združenje ne rabi izkazati, da je sprožilo pritožbo v imenu oseb, ki izpolnjujejo status žrtve.¹⁴¹

¹³⁵ 487. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹³⁶ 533. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹³⁷ 489. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹³⁸ 494. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹³⁹ 497. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁴⁰ 499. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁴¹ 502. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

Ob tem je potrebno poudariti, da navedene zahteve glede statusa žrtve veljajo zgolj v primeru postopka pred ESČP, ne pa tudi pri zatrjevanju kršitev konvencijskih pravic pred nacionalnimi sodišči, če nacionalna pravila tega ne zahtevajo.¹⁴²

Neglede na to pa se je v preteklosti na ESČP obrnilo več tožnikov, ki uveljavljajo svoje konvencijske pravice napram državam pogodbenicam EKČP. Ključni so predvsem trije primeri, o katerih je Veliki senat ESČP odločal nedavno. Te primeri so Duarte Agostinho in ostali proti Portugalski in ostalim, Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji in Carême proti Franciji.

V primeru **Duarte Agostinho in ostali proti Portugalski in ostalim** so portugalski pritožniki zatrjevali, da 33 evropskih držav krši človekove pravice mladih zaradi nenaslavljanja podnebnih sprememb. V odzivu na uničujoče požare na Portugalskem leta 2017 so zahtevali, da ESČP razlaga EKČP na način, da ambicioznejše ukrepajo proti podnebnim spremembam. Navajali so kršitve 2. člena EKČP (pravice do življenja in telesne integritete), 3. člena EKČP (prepoved nečloveškega in ponižujočega ravnanja) in 8. člena EKČP (pravice do spoštovanja družinskega in zasebnega življenja). Posledice podnebnih sprememb, kot so gozdni požari in vročinski valovi, ogrožajo njihove pravice. Kršen naj bi bil tudi 14. člen EKČP (prepoved diskriminacije) v povezavi z 2. in 8. členom EKČP. Kot mlade osebe so pritožniki namreč še posebej ranljivi na podnebne spremembe. Zatrjevali so, da države niso izpolnile pozitivnih obveznosti, s tem ko niso sprejele ustreznih ukrepov za naslavljanje podnebnih sprememb, s katerimi se temperatura ne bi povišala za več kot 1.5 °C, kot to zahteva Pariški podnebni sporazum. ESČP je njihovo pritožbo zavrglo, saj pritožniki niso izkazali, da bi imele tožene države nadzor nad pritožniki, ki se zahteva za vzpostavitev pristojnosti sodišča. V primeru tožbe proti Portugalski pa pritožniki po mnenju ESČP niso izkazali, da so pred pritožbo na ESČP izrabili vsa nacionalna pravna sredstva oziroma zakaj nacionalna sredstva ne bi bila učinkovita.

V **Carême proti Franciji** gre za nadaljevanje nacionalne zgodbe nekdanjega župana francoske občine Grande-Synthe, ki je bila pojasnjena zgoraj (2. poglavje). Conseil d'Etat je sicer odločil v prid tožnikom, vendar pa je na podlagi pomanjkanja pravnega interesa zavrnil tožbo župana, čeprav je ta zatrjeval, da bo njegov dom najverjetneje izpostavljen poplavam do leta 2040. Pred ESČP je tako Carême zatrjeval, da mu je država posegla v 2. člen EKČP (pravica do življenja) in 8. člen EKČP (pravica do spoštovanja družinskega in zasebnega življenja), saj je sprejela neustrezne ukrepe za naslavljanje podnebnih sprememb. ESČP je zavrglo tudi

¹⁴² 35. člen sodbe Višjega sodišča v Haagu Urgenda proti Nizozemski.

njegovo pritožbo, saj od izvolitve za poslanca Evropskega parlamenta leta 2019 ni več živel v občini Grande-Synthe, niti tam ni imel večjih vezi, kot so npr. nepremičnine ali preostalo premoženje. Zaradi tega pritožnik pred ESČP ni uspešno izkazal statusa žrtve.

Uspešno pa je kršitev konvencijskih pravic pred ESČP zatrjevalo društvo za zaščito strajših v času podnebnih sprememb (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz). V primeru **Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji** je organizacija starejših žensk vložila pritožbo na ESČP. Zatrjevale so, da je njihovo zdravje ogroženo zaradi vročinskih valov, ki jih slabšajo podnebne spremembe. Trdile so, da švicarska politika naslavljanja podnebnih sprememb ni ustrezna, saj krši njihovo pravico do življenja in zdravja po 2. členu EKČP (pravica do življenja in telesne integritete) in 8. členu EKČP (pravica do spoštovanja družinskega in zasebnega življenja). Vročinski valovi namreč prizadanejo predvsem starejše ženske. Prav tako zatrjujejo, da jim je kršen 6. člen EKČP (pravica do poštenega sojenja), ker je švicarsko vrhovno sodišče zavrnilo vsebinsko odločanje o zadevi na arbitrarni podlagi. Kršen pa naj bi bil tudi 13. člen EKČP (pravica do učinkovitega pravnega sredstva), ker se švicarsko vrhovno sodišče ni opredelilo do vsebine njihovih pritožb.

ESČP je v primeru Verein Klimaseniorinnen Schweiz sicer prepoznalo kršitev prvega odstavka 6. člena EKČP (dostop do sodišča) in 8. člena EKČP (pravica do spoštovanja družinskega in zasebnega življenja) (glej spodaj podpoglavji 4.2. in 6.1.) ne pa tudi kršitve 2. člena EKČP. ESČP sicer na podlagi znanstvenih ugotovitev IPCC priznava, da podnebne spremembe lahko vodijo k ogrožitvi posameznikovega življenja, med drugim tudi zaradi povečanja ekstremnih vremenskih dogodkov, ki povečajo umrljivost ljudi zaradi izpostavljenosti vročini.¹⁴³ Za kršitev 2. člena EKČP mora biti v konkretnem primeru resnična in neizbežna nevarnost za konkretno osebo in ne zgolj nevarnost *in abstracto*. To pomeni, da mora biti grožnja za življenje resna, dejanska in dovolj preverljiva (resnična) ter da mora biti v časovni in vsebinski povezanosti s škodo (neizbežna). Kot je še poudarilo sodišče bi dovolj resno tveganje za precejšnje zmanjšanje življenjske dobe zaradi podnebnih sprememb lahko sprožilo varstvo 2. člena EKČP.¹⁴⁴

Ne glede na to pa ESČP v konkretnem primeru, zaradi nepriznanja statusa žrtve posameznim pritožnicam (glej Okvir 6) kršitve pravice do življenja iz 2. člena EKČP ni

¹⁴³ 509. in 510. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁴⁴ 513. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

presoja. Kršitev pravic združenja, ki mu je priznalo status žrtve, po mnenju sodišča zahteva presojo kršitve pravice iz 8. člena EKČP ne pa tudi presoje po 2. členu EKČP. Vendar pa je ESČP vseeno izpostavilo, da je za odločitev na podlagi 8. člena uporabilo tudi načela, ki so bila izoblikovana v kontekstu pravice do življenja, in ki so ključno podobna z načeli 8. člena EKČP in tako skupaj ustvarjata temelj odločitve v primeru podnebnih sprememb.¹⁴⁵

MEDNARODNI PAKT O DRŽAVLJANSKIH IN POLITIČNIH PRAVICAH

Podobno kot EKČP, pravico do življenja posameznikov in posameznic varuje tudi MPDPP. Ta v prvem odstavku 6. člena določa, da ima vsak človek prirojeno pravico do življenja, ki mora biti zaščiten z zakonom. MPDPP tako določa negativno in pozitivno obveznost države, da zavaruje pravico posameznice in posameznika do življenja.

Organ, ki je pristojen za izvajanje MPDPP je Odbor Združenih narodov za človekove pravice. Države pogodbenice morajo poročati Odboru glede svojih ukrepov za uresničevanje pravic iz MPDPP.¹⁴⁶ S tem namenom sprejema splošne komentarje glede razlage določb ter daje priporočila državam pogodbenicam.¹⁴⁷ Odbor prav tako presoja sporočila strank pogodbenic glede kršitev vsebovanih človekovih pravic s strani drugih stran pogodbenic, če z izjavo priznajo njegovo pristojnost.¹⁴⁸ Na podlagi Opcijskega protokola k MPDPP z dne 16. decembra 1966 pa ima Odbor pristojnost tudi odločati v kvazi-sodnem postopku glede sporočil posameznic in posameznikov proti državam pogodbenicam glede očitanih kršitev človekovih pravic vsebovanih v MPDPP.¹⁴⁹

Odbor je glede pravice do življenja izdal Splošni komentar št. 36.¹⁵⁰ Ta specifično obravnava tudi poseg v pravico do življenja zaradi okoljskih zadev. V 62. točki Splošni komentar poudarja pomen okoljskih tveganj za uživanje pravice do življenja sedanjih in prihodnjih generacij. Izpostavlja obveznost držav pogodbenic, da ohranjajo okolje in ga zaščitijo pred škodo, ki bi jo povzročili javni ali zasebni akterji. Države pogodbenice morajo zato zagotoviti trajnostno uporabo naravnih virov, razvoj in implementacijo vsebinskih

¹⁴⁵ 537. točka sodbe ESČP Verein Klimasenioren Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁴⁶ Prvi odstavek 40. člena MPDPP.

¹⁴⁷ Četrty odstavek 40. člena MPDPP.

¹⁴⁸ 41. člen MPDPP.

¹⁴⁹ 1. in 2. člen Opcijskega Protokola k MPDPP.

¹⁵⁰ Human Rights Committee, General comment No. 36, URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/261/15/pdf/g1926115.pdf?token=adcCT06APiLhpn55ru&fe=true>.

okoljskih standardov, izvajati presoje vpliva na okolje, sodelovati z drugimi državami glede čez mejnih okoljskih zadev, omogočati dostop do informacij glede nevarnosti za okolje in ustrezno slediti previdnostnemu načelu. Odbor v Splošnem komentarju eksplicitno poudarja, da med te okoljske zahteve spada tudi ukrepanje na področju podnebnih sprememb.

Poleg Splošnega komentarja, ki se ukvarja s pravico do življenja, in določa standarde ukrepanja na področju podnebnih pravic, je Odbor večkrat že odločal v primeru posameznikov, ki so se s svojim sporočilom obrnili neposredno nanj zaradi očitanih, z okoljem povezanih kršitev njihovih pravic po MPDPP.

Glede (splošno) okoljsko relevantne pravice do življenja je Odbor odločal v primeru **Portillo Cáceres in ostali proti Paragvaju**, v katerem je skupina kmetov iz Paragvaja vložilo pritožbo zoper državo zaradi opustitve zaščite pred škodljivimi učinki, ki jih je povzročalo škropljenje na velikih nasadih soje v bližini njihovega domovanja, ki je presegalo okoljsko dopustne meje. Kmetovalci so sojo škropili z zaplinjevanjem, niso pa zagotovili tampon con do sosednih kmetij in vodnih virov. Zaradi škropljenja pridelka se je več kmetov zastripilo, medtem ko je Ruben Portillo Cáceres zaradi toksinov v okolju celo izgubil svoje življenje. Pritožniki so zaradi zastripitve podali ovadbo državnemu tožilcu in sprožili tožbo zaradi kršitve njihovih ustavnih pravic, a v tem niso bili uspešni. Zato so se pri Odboru pritožili zaradi kršitve pravice do učinkovitega pravnega sredstva (a točka tretjega odstavka 3. člena MPDPP), pravice do življenja (6. člen MPDPP), prepovedi mučenja, nečloveškega, ponižujočega ravnanja (7. člen MPDPP) in pravice do zasebnega življenja in doma (17. člen MPDPP).

Odbor je na podlagi Splošnega komentarja št. 36 ugotovil kršitev pravice pritožnikov do življenja, saj ta zajema tudi upravičenje posameznikov, da uživajo dostojanstveno življenje brez dejanj ali opustitev, ki bi pripeljali do njihove prezgodnje in nenaravne smrti. To pomeni, da mora država izvesti ukrepe, s katerimi se spopade s socialnimi okoliščinami, ki lahko ogrozijo življenje posameznika, vključno z okoljskim onesnaženjem, tudi če to še ni povzročilo smrti.¹⁵¹ V konkretnem primeru Paragvaj tega ni zagotovil kljub večkratnim poskusom zaustavitve zaplinjevanja, kar je vodilo, na predvidljiv način, k ogrožitvi vodnih virov, posevkov, in živali, na katere so se pritožniki zanašali za preživetje.¹⁵²

¹⁵¹ 7.3 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Portillo Cáceres in ostali proti Paragvaju.

¹⁵² 7.5 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Portillo Cáceres in ostali proti Paragvaju.

Odbor za človekove pravice pa je preko svojih odločitev že začel razvijati pravice MPDPP tudi v specifičnih podnebnih kontekstih. V razmerju do pravice do življenja iz 6. člena MPDPP sta ključna predvsem primera Teitiota proti Novi Zelandiji in Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres).

V prvem primeru (**Teitiota proti Novi Zelandiji**) je šlo za pritožbo Ioane Teitiote, državljana otoške države Kiribati zoper Novo Zelandijo. Njegovo življenje je bilo ogroženo zaradi posledic podnebnih sprememb, in sicer dviga morske gladine, ki povzroča primanjkovanje (neslane) pitne vode in prenatrpanost na še ne erodiranih delih otočja, zaradi česar je zahteval azil v Novi Zelandiji. Ta mu ga je zavrnila in ga deportirala v matično državo, zaradi česar zatrjuje, da mu je kršila pravico do življenja.

Odbor je sicer priznal pomen okoljske degradacije, in še bolj specifično podnebnih sprememb, za uresničevanje pravice do življenja za sedanje in prihodnje generacije.¹⁵³ Pripoznal je, da je tveganje potopitve celotne države pod gladino morja v odsotnosti nacionalnih in mednarodnih ukrepov tako resno, da bi pogoji življenja v njej postali neskladni s pravico do življenja z dostojanstvom tudi če se tveganje še ne bi uresničilo, kar bi sprožilo prepoved vračanja.¹⁵⁴ Ne glede na to pa je Odbor zavrnil pritožbo, saj ni ugotovil resnega in razumno predvidljivega tveganja za življenje pritožnika.¹⁵⁵ Relevantni časovni okvir 10 do 15 let za manifestacijo tveganja namreč omogoča otoški državi, da s pomočjo mednarodne skupnosti izvede prilagoditvene ukrepe, ki bodo zaščitili prebivalstvo. Pristojni organi Nove Zelandiji so po mnenju Odbora ustrezno presodili ta tveganja in tako niso odločili očitno arbitrarno ali napačno, na kar se je osredotočila ocena Odbora.¹⁵⁶

V primeru **Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres)** je osem staroselskih otočanov in šest otrok sprožilo postopek pred Odborom ZN za človekove pravice proti Avstraliji. Zatrjevali so, da učinki podnebnih sprememb neposredno vplivajo na njihovo preživetje, kulturo in tradicionalni način življenja. Poplavljanje morja je vodilo k uničenju grobov, kar je razneslo ostanke njihovih prednikov po celotnem otočju, kar vpliva na srčiko njihove kulture, ki je v obiskovanju in sporazumevanju z umrlimi. Nadalje, ekstremni vremenski dogodki in dvig morske gladine so povzročili degradacijo njihove zemlje in tako

¹⁵³ 9.4 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Teitiota proti Novi Zelandiji.

¹⁵⁴ 9.11 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Teitiota proti Novi Zelandiji.

¹⁵⁵ 9.9 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Teitiota proti Novi Zelandiji.

¹⁵⁶ 9.12 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Teitiota proti Novi Zelandiji.

znižali količino hrane, ki jo imajo na voljo. Zatrjevali so, da Avstralija ni izvedla ustreznih prilagoditvenih ukrepov (npr. protipolavnih zidov in ukrepov za povečanje odpornosti), ki bi jih zaščitila pred posledicami podnebnih sprememb. S tem naj bi Avstralija kršila pravico do življenja (6. člen MPDPP), pravico do zasebnega in družinskega življenja (17. člen MPDPP), pravico do zaščitnih ukrepov otrok (24. člen MPDPP) in pravico do kulture (27. člen MPDPP).

Odbor ZN za človekove pravice je poudaril, da MPDPP zajema pravico do življenja, ki zahteva od države, da izvede pozitivne ukrepe za zaščito življenja tudi v primeru razumno predvidljivih tveganj za življenje, kar lahko vključuje tveganja, ki so povezana s podnebnimi spremembami.¹⁵⁷ Vendar pa Odbor ni ugotovil kršitve pravice do življenja s strani Avstralije, saj otočani po mnenju Odbora niso izkazali standarda, da podnebne spremembe povzročajo negativne učinke na njihovo zdravje ali da bi tveganja povezana s podnebnimi spremembami zanje predstavljala resno in predvidljivo tveganje za njihova življenja, saj so učinki prešibki in preveč oddaljeni v prihodnost.¹⁵⁸ Ob tem so upoštevali avstralske infrastrukturne načrte za zaščito otočanov, ki naj bi preprečevali negativne učinke podnebnih sprememb nanje.¹⁵⁹ Ne glede na to pa je Odbor ugotovil kršitve na drugih podlagah, kar bo obravnavano spodaj (4.2. podpoglavje).

4.2. PRAVICA DO SPOŠTOVANJA ZASEBNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

Pravico, ki varuje človekovo zasebno in družinsko življenje, lahko najdemo v:

- (1) 8. členu EKČP,
- (2) v 17. členu MPDPP,
- (3) 7. členu Listine EU.

Podobno kot pravica do življenja je lahko tudi pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja ena izmed vodilnih naslovov za varovanje ljudi pred vplivi okoljske degradacije in podnebnih sprememb.

¹⁵⁷ 8.3 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres).

¹⁵⁸ 8.6 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres).

¹⁵⁹ 8.7 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres).

EVROPSKA KONVENCIJA O ČLOVEKOVIH PRAVICAH

8. člen EKČP vsebuje splošno pozitivno obveznost držav, da sprejmejo primerne in sorazmerne ukrepe za zaščito pravice do spoštovanja družinskega in zasebnega življenja. Pravica do spoštovanja doma, ki ga pokriva pravica do zasebnega in družinskega življenja 8. člena EKČP namreč pomeni več kot zgolj pravico do dejanskega fizičnega območja, temveč tudi pravico do mirnega uživanja. Kršitve mirnega uživanja, kar lahko povežemo tudi s pravico do lastnine in pravico do zdravega okolja, so tudi hrup, smrad in druge imisije.¹⁶⁰ V zvezi z okoljskimi nevarnostmi, kot so hrup, prah, imisije pare in naravne poplave je ESČP že zgodaj odločalo o morebitnih kršitvah 8. člena EKČP. Prvič je ESČP okoljsko pritožbo ugotovilo za dopustno zaradi kršitve 8. člena leta 1980 v zadevi **Arrondelle proti Združenemu kraljestvu Velike Britanije in Severne Irske**.¹⁶¹ Pritožnik je tožbo vložil zaradi hrupa z londonskega letališča Gatwick. ESČP je ugotovilo, da je država delno odgovorna za hrup, a ker sta se strani na koncu poravnali, ESČP ni podalo končne vsebinske odločitve.

Šele s primerom **López Ostra proti Španiji**¹⁶² pa je bila okoljska pritožba uspešna. Sosedje industrijskega obrata so bili obremenjeni z dimom, hrupom in smradom, da so se morali odseliti. Oblasti namreč niso odreagirale na kontinuirane kršitve mejnih vrednosti. 8. člen EKČP se je torej razvil kot osrednji člen za varstvo pred imisijami. ESČP se je v tem primeru spraševalo ali je bilo doseženo pravično ravnovesje med interesi posameznika, da uživa svoje pravice in interesi skupnosti, da se ekonomsko razvija. Tožnico so oblasti namreč ignorirale, saj ji niso ponudile denarnega nadomestila za kršitve njenih pravic. ESČP je odločilo, da je prišlo do kršitve 8. člena EKČP, pravice do spoštovanja družinskega in zasebnega življenja, saj pravično ravnovesje ni bilo vzpostavljeno.

Sam okoljski aspekt je v z López Ostra primeru neposredno omenjen le na enem mestu. In sicer po naziranju ESČP resno onesnaženje okolja lahko vpliva na posameznikovo oziroma posamezničino blaginjo oziroma dobro počutje in uživanje njegovega oziroma njenega doma na način, da se negativno vpliva na uživanje pravice do spoštovanja družinskega in zasebnega življenja, čeprav zdravje oseb ni ogroženo.

¹⁶⁰ Redina, The Right to Respect for Private and Family Life as a Means of Environmental Protection. EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), URL: https://www.researchgate.net/publication/373464758_THE_RIGHT_TO_RESPECT_FOR_PRIVATE_AND_FAMILY_LIFE_AS_A_MEANS_OF_ENVIRONMENTAL_PROTECTION.

¹⁶¹ Arrondelle proti Združenemu Kraljestvu, App No. 7889/77 (15. julij 1980).

¹⁶² López Ostra proti Španiji, App No. 16798/90 (9. december 1994).

Kot je bilo opisano zgoraj so kršitev pravice do zasebnega in družinskega življenja z okoljskega vidika zatrjevali tudi vsi trije vodilni podnebni primeri pred ESČP (Duarte Agostinho in ostali proti Portugalski in ostalim, Carême proti Franciji in Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji). Čeprav sta bili prvi dve pritožbi zavrženi pa je ESČP sprejelo v obravnavo in odločilo o kršitvi pravice do zasebnega in družinskega življenja združenja v primeru **Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji**. ESČP je v svoji sodbi ugotovilo kršitev Švice, saj ta ni vzpostavila ustreznega pravnega okvirja za spopadanje s podnebnimi spremembami niti nizadostno implementirala svoje predhodne podnebne cilje.

Kot izhaja iz splošne sodne prakse ESČP glede posega v pravico do zasebnega in družinskega življenja mora pritožnik izkazati dejanski poseg, ki je dosegel določen nivo resnosti. V kontekstu okoljskih zadev morajo pritožniki pokazati, da so okoljske nevarnosti neposredno in takoj vplivale na pritožnikovo zasebno ali družinsko življenje ter da so dovolj resne, kar se ugotavlja glede na intenzivnost škode, njeno trajanje in njen telesni ter psihološki učinek na pritožnika.¹⁶³ To pa, ob predpostavki izpolnjenih kriterijev, velja tudi v primeru pomanjkljivega ukrepanja države glede podnebnih sprememb.¹⁶⁴

ESČP je v zadevnem primeru ob upoštevanju polja proste presoje držav, ki jo imajo države v primeru izvedbenih ukrepov za uresničitev svojih podnebnih ciljev (ne pa tudi glede zaveze za ukrepanje na področju podnebnih sprememb), določilo specifične pozitivne obveznosti držav na področju spoštovanja pravice do zasebnega in družinskega življenja v kontekstu podnebnih sprememb.¹⁶⁵ Države morajo sprejeti potrebne predpise in ukrepe, da preprečijo povečanje TGP do te mere, da ti ne povzročijo resnih in nepovratnih negativnih učinkov na človekove pravice.¹⁶⁶ Te ukrepi morajo načeloma ciljati na doseg podnebne nevtralnosti v naslednjih treh desetletjih, kar od držav zahteva da ukrepajo dovolj zgodaj, na primeren in konsistenten način.¹⁶⁷ Zaradi preprečitve nalaganja prekomernih bremen prihodnjim generacijam je ESČP zahtevalo takojšnje ukrepanje s strani držav, ki jo spremlja

¹⁶³ 514., 515. in 516. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁶⁴ 519. in 520. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁶⁵ 543. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁶⁶ 546. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁶⁷ 548. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

sprejem vmesnih ciljev za obdobje do dosega podnebne nevtralnosti. Takšen okvir ukrepanja mora biti pravno zavezujoč in učinkovito implementiran.¹⁶⁸

Za presojo, ali je država ostala znotraj svojega polja proste presoje, je sodišče navedlo pet kriterijev, ki jih bo presojalo skupaj (in ne vsakega posebej) glede posega v pritožnikove pravice po 8. členu EKČP v primeru nezadostnega blaženja podnebnih sprememb, in sicer:

- (1) Ali je država sprejela splošne ukrepe, s katerimi je določila ciljno časovnico za doseg ogljične (podnebne) nevtralnosti in preostali ogljični proračun (ali kakšen drug način količinskega ovrednotenje prihodnjih, še dopustnih, izpustov TGP), ki je skladen z nacionalnimi in globalnimi podnebnimi zavezami;
- (2) Ali je država določila vmesne cilje za zmanjšanje izpustov TGP in projekcije, ki so zmožni skladnega zmanjšanja emisij v luči podnebnih ciljev in njihove časovnice;
- (3) Ali je država pokazala, da je ustrezno implementirala, ali je v procesu implementacije ciljev zmanjšanja izpustov;
- (4) Ali je država z dolžno skrbnostjo nadgrajevala svoje cilje skladno z najboljšimi dokazi, ki so na voljo;
- (5) Ali je država pravočasno ukrepala na zadosten in konsistenten način v razvoju in implementaciji teh ukrepov?¹⁶⁹

ESČP pa v izogib kršitve pravice do zasebnega in družinskega življenja državam poleg ukrepov blaženja nalaga tudi ustrezne ukrepe prilagajanja podnebnim spremembam. Država mora sprejeti ukrepe da ublaži najhujše in grozeče posledice podnebnih sprememb, pri čemer mora vzeti v ozir potrebe ljudi po zaščiti. Takšne ukrepe mora implementirati učinkovito in v skladu z najboljšimi dokazi ter konsistentno s splošno pozitivno obveznostjo države za zaščito ljudi v tem kontekstu.¹⁷⁰

Švica teh kriterijev ni izpolnila, saj ni vzpostavila nacionalnega regulatornega okvira za spopadanje s podnebnimi spremembami. ESČP je ugotovilo, da Švica ni kvantificirala še

¹⁶⁸ 549. točka sodbe ESČP Verein Klimasenioren Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁶⁹ 550. točka sodbe ESČP Verein Klimasenioren Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁷⁰ 552. točka sodbe ESČP Verein Klimasenioren Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

dopustnih nivojev izpustov in ni izpolnila svojih podnebnih ciljev v preteklosti, s čimer je kršila svojo pozitivno obveznost po 8. členu EKČP.¹⁷¹

MEDNARODNI PAKT O DRŽAVLJANSKIH IN POLITIČNIH PRAVICAH

MPDPP določa pravico do zasebnosti v 17. členu. Ta v prvem odstavku določa, da se nihče ne sme nihče samovoljno ali nezakonito vmešavati v zasebno življenje drugega, v družino, v stanovanje ali dopisovanje ali nezakonito napadati njegovo čast in ugled. Nadalje, drugi odstavek vzpostavlja pozitivno obveznost države, da zakonsko varuje posameznike in posameznice pred takšnim vmešavanjem ali pred takšnimi napadi. Vendar pa v primeru pravice do zasebnega in družinskega življenja relevantni Splošni komentar št. 16 ne vsebuje specifične reference na okoljske zadeve.

Ne glede na to pa je Odbor ZN za človekove pravice večkrat ugotovil uporabljivost 17. člena MPDPP za zaščito posameznikov v okoljskih zadevah. Prvič je to v zvezi s splošnimi onesnaževanjem okolja ugotovil v primeru **Portillo Cáceres in ostali proti Paragvaju**, ki je bil orisan zgoraj (podpoglavje 4.1.). Odbor je namreč ugotovil, da je onesnaževanje zaradi zaplinjevanja s pesticidi vodilo neposredno k škodljivim učinkom na posevke, sadno drevje, ribe, pitno vodno in zemljo, na katere so se oškodovani kmetje zanašali zaradi preživetja. Iz tega izhaja, da je onesnaženje vplivalo na njihovo zemljo in okolico, ki jo 17. člen MPDPP MPDPP varuje z vidika zasebnosti in prebivanja, kar pa ne zajema zgolj prepovedi arbitrarnega poseganja v to pravico, ampak tudi aktivno zaščito s strani držav pred predvidljivimi grožnjami za njihovo uresničevanje. Onesnaževanje okolja pomeni kršitev pravice po 17. členu MPDPP ko neposredno posega v pravico do zasebnega in družinskega življenja ter ko ima resne posledice zaradi intenzivnosti ali trajanja in zaradi fizične ali psihične škode lahko škodljivo vpliva na blagostanje posameznikov. Na tej podlagi je Odbor ugotovil kršitev pravice do zasebnega in družinskega življenja s strani Paragvaja.¹⁷²

Specifično na področju podnebnih sprememb pa je Odbor ugotovil kršitev pravice iz 17. člena MPDPP do kulture v primeru **Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres)**. V tem primeru je Odbor ugotovil, da je Avstralija kršila pravico do zasebnega in družinskega življenja, saj ni preprečila predvidljivega in resnega posega v pravico otočanov

¹⁷¹ 573. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

¹⁷² 7.8 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Portillo Cáceres in ostali proti Paragvaju.

zaradi podnebnih sprememb.¹⁷³ Zanašanje na naravne dobrine, kot je morski živelj, posevke, drevesa in na splošen okoliški ekosistem je ključen del navedene pravice.¹⁷⁴ Čeprav je Avstralija izkazala, da načrtujejo izvedbo prilagajanja, pa je Odbor prepoznal prepočasno implementacijo teh ukrepov, zaradi česar je ugotovil kršitev pravice po 17. členu MPDPP.¹⁷⁵

4.3. PRAVICA DO LASTNINE

Povečevanje okoljskih nesreč, kot so poplave, naraščanje morske gladine, neviht in požarov vplivajo na uživanje lastninske pravice. Diskurz na tem področju gre predvsem v smer, kako povrniti škodo, ki nastane posameznikom na njihovi lastnini. Politike držav so naravnane v smeri kompenzacijskih shem, nadomestnih gradenj in preselitev.

Neposredni učinki na lastninsko pravico se lahko pojavijo iznenada, ko ekstremni dogodki fizično poškodujejo lastnino. Posredni učinki pa se lahko pojavijo kot posledica previdnostnih ukrepov za zmanjšanje ali preprečevanje možnih škod na lastnini, ki jih povzročijo potencialni vremenski in drugi dogodki.¹⁷⁶

Jamstvo lastnine kot človekove pravice posamezniku zagotavlja svobodo na področju premoženja. Lastnina predstavlja osnovno človekovo pravico, ki je tesno povezana z varovanjem osebne svobode. Njena vloga je zaščititi svobodno delovanje posameznika na področju premoženja, s čimer omogoča vsakomur, da lahko svobodno in odgovorno oblikuje svoje življenje. Kot taka je ključna sestavina ustav demokratičnih držav, tudi Ustave Republike Slovenije, ki med drugim določa tudi njeno ekološko funkcijo.¹⁷⁷ Pomembne določbe glede lastninske pravice so vsebovani tudi na mednarodni ravni. Splošna deklaracija človekovih pravic zagotavlja pravico vsakega posameznika do lastnine, bodisi individualno bodisi skupaj z drugimi.¹⁷⁸ Listina EU določa pravico »imeti v posesti svojo zakonito pridobljeno lastnino, jo

¹⁷³ 8.9 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres).

¹⁷⁴ 8.10 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres).

¹⁷⁵ 8.12 točka odločbe Odbora ZN za človekove pravice Daniel Billy in ostali proti Avstraliji (Peticija otočanov ožine Torres).

¹⁷⁶ Uddin, Raisa, Philipsborn, Smith, Mutic, in Thompson, „A global child health perspective on climate change, migration and human rights“. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care, Climate change and children*, 51, št. 6 (1. junij 2021): 101029, <https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2021.101029>, VIR: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1538544221000845>.

¹⁷⁷ 33. člen v zvezi s prvim odstavkom 67. člena Ustave Republike Slovenije.

¹⁷⁸ 17. člen Splošne deklaracije človekovih pravic.

uporabljati, z njo razpolagati in jo komu zapustiti.»¹⁷⁹ EKČP fizičnim in pravnim osebam zagotavlja pravico do spoštovanja njihovega premoženja, ki ne zajema zgolj lastninske pravice, ampak zadevo obravnava širše. Varuje vse premoženjske pravice, kar pa kot eno izmed temeljnih takšnih pravic zajema tudi lastninsko pravico.¹⁸⁰ Na drugi strani pa je MPDPP in MPESKP ne določata. Upoštevajoč sklicevanje Listine EU na EKČP glede obsega varovanja je EKČP ključni pravni dokument, ki zagotavlja varstvo lastninske pravice.¹⁸¹

Pritožniki pred ESČP bodo lahko zatrjevali, kar se tiče lastninske pravice in podnebnih sprememb, da bodo določeni predmeti, na katerih imajo lastninsko pravico (predvsem nepremičnine) omejeni v svoji uporabnosti zaradi vplivov podnebnih sprememb. Vprašamo se lahko ali ima država obveznost, da zavaruje zasebno lastnino pred okoljskimi vplivi? Načelni odgovor bo, da država takšno obveznost ima. Bo pa obseg varstva odvisen od vsakega individualnega primera. Prvič je ESČP v zadevi **Öneryildiz proti Turčiji** prevzelo naziranje, da ima država pozitivno obveznost, da ukrepa v zvezi z varovanjem lastninske pravice napram okoljski degradaciji. V tem primeru oblasti niso sprejele varnostnih ukrepov za zavarovanje odlagališča, ki je povzročilo škodo pritožniku. Prišlo je do eksplozije, ki je zažgala in zakopala bližnjo kočo. Lastnik je legitimno pričakoval proaktivno ravnanje države, da ta prepreči eksplozijo in posledično uničenje njegove koče. Podobno je ESČP odločilo v zadevi **Kolyadenko in ostali proti Rusiji**.¹⁸² Tu je šlo za uničenje lastnine zaradi poplave iz strani človeka nadzorovanega rezervoarja.

ESČP pa ni priznalo te povezave oziroma ni odločilo, da ima država obveznost sprejeti pozitivne ukrepe za zavarovanje lastninske pravice v zadevi **Hadzhiyska proti Bolgariji**,¹⁸³ kjer je šlo za poplave, ki jih je povzročilo deževje. Država torej nima obveznosti sprejeti pozitivnih ukrepov v vseh situacijah. Za razliko od pravice do življenja, ki od državnih organov zahteva, da storijo vse, kar je v njihovi moči, da zagotovijo pomoč ob nesrečah, premoženjske pravice niso varovane do iste mere.

¹⁷⁹ 17. člen Listine EU.

¹⁸⁰ Virant, Šturm; Ustavnosodna presoja varstva lastnine. Komentar Ustave Republike Slovenije, URL: <https://e-kurs.si/komentar/ustavnosodna-presoja-varstva-lastnine/>.

¹⁸¹ Tretji odstavek 52. člena Listine EU.

¹⁸² Kolyadenko in ostali proti Rusiji, App No. 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05, 35673/05 (28. februar 2012).

¹⁸³ Hadzhiyska proti Bolgariji, App No. 20701/09 (15. maj 2012).

ESČP je v svoji jurisprudenci, ko gre za okoljske pravice razvilo določena pravila. In sicer, da je potrebno najti pošteno ravnovesje med nasprotujočimi si interesi posameznika in skupnosti kot celote, pri čemer država uživa določeno polje proste presoje. ESČP načeloma spoštuje odločitve državnih oblasti znotraj tega polja.

4.4. PRAVICA DO ZDRAVEGA ŽIVLJENJSKEGA OKOLJA

Pravica do zdravega življenjskega okolja je relativno nova pravica. Ta spada v t.i. tretjo generacijo človekovih pravic, imenovano tudi zelena generacija pravic. Pravica do zdravega življenjskega okolja zahteva negativno in pozitivno ravnanje države. To pomeni, da država sama ne sme posegati vanj (oziroma lahko posega vanj zgolj pod določenimi pogoji) in da mora aktivno varovati okolje pred poseganju vanj s strani drugih. Iz EKČP in Listine o temeljnih pravicah EU lahko to pravico izvedemo zgolj posredno. V EKČP ta izhaja predvsem iz pravice do življenja (2. člen EKČP) in pravice do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja (8. člen EKČP). ESČP je v eni od svojih odločb odločilo, da spremembe v okolju lahko pomenijo ogrožanje drugih pravic oziroma nezmožnost njihovega izvrševanja (npr. do mirnega uživanja lastnega premoženja po 1. členu Dodatnega protokola h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin).¹⁸⁴ Vendar pa v okviru Sveta Evrope že dlje časa potekajo prizadevanja, da bi se pravico do zdravega življenjskega okolja izrecno vključilo med pravno zavezujoče konvencijske pravice s sprejemom novega protokola k EKČP.¹⁸⁵ Listina EU pa ne določa pravice, vendar pa v 37. členu navaja načelo, da je v politike Unije »treba vključiti visoko raven varstva in izboljšanje kakovosti okolja, ki se zagotavljata v skladu z načelom trajnostnega razvoja.« Pravica do zdravega življenjskega pa lahko izhaja tudi iz pravic, povezanih z avtohtono kulturo in identiteto.¹⁸⁶

Kot je bilo omenjeno že zgoraj, je 28. julija 2022 Generalna skupščina ZN sprejela resolucijo, ki pravici do čistega, zdravega in trajnostnega okolja priznava lastnost človekove pravice. Po navedbah Okoljskega programa Združenih narodov pravico do zdravega življenjskega okolja vsebuje 150 ustav držav po svetu. Večina govori o zdravem okolju, nekateri pa vključujejo pravico do čistega, varnega, ekološkega okolja. Izražena je na različne načine,

¹⁸⁴ Samac, Pravica do zdravega okolja v Evropski uniji in Sloveniji, URL: http://www.urbaniizziv.si/Portals/urbaniizziv/Clanki/2020/uiizziv-31-20201-strokovna_13.pdf, str. 115 - 119

¹⁸⁵ Točka 14.3. Parliamentary Assembly of Council of Europe, Resolution 2396 (2021), Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe.

¹⁸⁶ Environmental rule of Law (Report) <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-rule-law-first-global-report>

kot pravica posameznika ali kot obveznost države.¹⁸⁷ Med drugim jo priznava tudi Ustava Republike Slovenije v 72. členu, ki določa, da ima vsakdo v skladu z zakonom pravico do zdravega življenjskega okolja.¹⁸⁸ Ustavna pravica do zdravega okolja lahko zagotavlja strožje okoljske zakone. Tudi sam obstoj ustavne pravice pa mora biti uresničen skozi zakonske in podzakonske predpise. Pravica do zdravega okolja obstaja tudi v regionalnih in mednarodnih dokumentih. Več kot 130 držav je držav pogodbenic konvencij ali odborov (institucij), ki prepoznavajo človekovo pravico do zdravega okolja.

Pravica do zdravega okolja določa, da mora okolje doseči določena merila zdravstvene ustreznosti in vključuje materialne pravice, kot je pravica do čistega zraka in čiste vode, pravica do odsotnosti strupenih odpadkov in onesnaževanja. Je temeljnja pravica, iz katere izhajajo druge pravice. Širina pravice do zdravega okolja pomeni, da je odprta interpretaciji, predvsem za zakonodajalce in sodnike. Širina pa še ne pomeni, da ni obvezujoča, ali da je programska norma, saj jo številna sodišča prepoznavajo kot pravno obveznost države. Pomembno je, da gre za ustavno pravico, s tem ima večjo težo in lahko povozi nacionalne zakonske ali podzakonske predpise.

Pravica do zdravega življenjskega okolja pa se vedno bolj intenzivno širi tudi varstvo posameznikov v kontekstu izpustov TGP in podnebnih sprememb. Tako je nemško Zvezno ustavno sodišče v zgoraj predstavljenem primeru **Neubauer in drugi proti Zvezni Republiki Nemčiji** (2. poglavje) odločilo, da 20a člen Zveznega temeljnega zakona, ki določa obveznost države napram prihodnjim generacijam, da zaščiti naravne temelje življenja in živali in kizahteva od države, da vzpostavi ustrezen sistem za ukrepanje na področju podnebnih sprememb, ne odlašaja z ukrepi in jih ne zamika v prihodnost. Okvir ukrepanja, ki je skladen z navedeno ustavno pravico mora sorazmerno razdeliti bremena ukrepov za spopadanje s podnebnimi spremembami med sedanjo in prihodnje generacije.¹⁸⁹

OKVIR 6:

Aktualne tožbe v Nemčiji glede pravice prihodnjih generacij do zdravega življenjskega okolja

¹⁸⁷ United Nations Environment Programme, Environmental Rule of Law: First Global Report URL: <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-rule-law-first-global-report>

¹⁸⁸ Štros, Vsakdo ima pravico do zdravega okolja. Pa jo imamo res?, Greenpeace, URL: <https://www.greenpeace.org/slovenia/blog/733/vsakdo-ima-pravico-do-zdravega-okolja-pa-jo-imamo-res/>

¹⁸⁹ 183. točka sodbe Federalnega Ustavnega sodišča Republike Nemčije Neubauer in ostali proti Nemčiji.

V odzivu na odločitev Zveznega ustavnega sodišča Nemčije v primeru Neubauer in drugi proti Zvezni Republiki Nemčiji glede obveznosti države za zaščito naravnih temeljev države so tožniki sprožili množstvo tožb. Večina teh tožb izpodbija pomanjkljivo ukrepanje oseb javnega prava, predvsem s strani posameznih zveznih držav in Zvezne Republike Nemčije, v katerih tožniki zatrjujejo odsotnost zadostnih podnebnih ukrepov v sedanjosti, kar bi nesorazmerno obremenilo prihodnje generacije. Takšne tožbe so bile, čeprav ne na vseobsegajoč način, že obravnavane zgoraj (npr. v Okviru 5). Zanimiva pa je tudi druga vrsta tožb, ki trenutno potekajo pred nemškimi sodišči, ki zatrjujejo odgovornost zasebnih subjektov z vidika pravice prihodnjih generacij iz 20a člena Nemškega Temeljnega zakona. Primeroma študija tu omenja primer Barbara Metz in ostali proti Wintershall Dea AG ter Deutsche Umwelthilfe (DUH) proti Mercedes-Benz AG.

V primeru Barbara Metz in ostali proti Wintershall Dea AG gre za tožbo treh posameznikov proti nemškemu proizvajalcu fosilnih goriv. Sodišču predlagajo naj od podjetja zahteva, da lahko izčrpajo zgolj še količino zemeljskega plina, ki bi v atmosfero izpustil največ 0,62 Gt CO₂ oziroma največ količino surove nafte, ki bi izpustilo v atmosfero 0,31 Gt CO₂ razen če lahko podjetje pokaže možnost dosega podnebne nevtralnosti ob višji kvantiteti izpustov TGP. Nadalje zahtevajo, da podjetje po 31. decembru 2025 ne sme odpirati novih črpališč fosilnih goriv ali sodelovati posredno v njih preko lastniške strukture v drugih podjetjih. To zahtevajo na podlagi civilnopравnega varstva osebnostnih pravic, pri čemer se za razlago vsebine obveznosti sklicujejo na odločbo Ustavnega sodišča glede zaščite naravnih temeljev življenja iz 20a člena Zveznega temeljnega zakona, ki določa, da ima Nemčija omejeno možnost glede izpustov ogljikovega dioksida v atmosfero in da se obveznosti njihovega zmanjševanja ne sme nesorazmerno zamakniti v prihodnost. Podobno zahtevajo tudi te tožniki od svetovno-znanega proizvajalca motorjev z notranjim izgorevanjem Mercedes-Benz AG v primeru Deutsche Umwelthilfe (DUH) proti Mercedes-Benz AG. Na enaki podlagi (tj. civilnopравna odgovornost za kršitev osebnostnih pravic v kombinaciji z razlago obveznosti za zaščito naravnih temeljev) tožniki od podjetja Mercedes-Benz zahtevajo, da po 31. oktobru 2030 ne vmeščajo na trg novih avtomobilov z notranjim izgorevanjem oziroma, da njihovi proizvodi do takrat ne povzročijo več kot 511 milijonov ton izpustov CO₂ v atmosfero, razen če lahko podjetje dokaže doseg podnebne nevtralnosti navkljub uporabi takšnih avtomobilov.

Drugače kot v prvem primeru tožbe proizvajalca fosilnih goriv (kjer se je avgusta 2023 začela javna obravnava primera pred sodiščem) pa je bila tožba proizvajalca avtomobilov zavržena s strani sodišč zvezne enote. Tožniki so nato sprožili tožbo pred zveznim sodiščem. V navedenih primerih, če nemška civilna sodišča ne bodo tožb zavrgla na podlagi neizpolnitve formalnih zahtev in jo sprejela v vsebinsko obravnavo, bo ključno pravno vprašanje glede vloge zaščite naravnih temeljev življenja iz 20a člena Temeljnega zakona v razmerju do zasebnih podjetij in njeno horizontalno učinkovanje.

Pomembne odločitve glede uresničevanja pravice do zdravega življenjskega okolja v kontekstu podnebnih sprememb prihajajo tudi iz Norveške. Norveška je namreč v svojo ustavo dodala 112. člen, ki zajema pravico do okolja, ki je ugodno za zdravje in naravno okolje, in produktivnost ter raznolikost katerega se ohranja za prihodnje generacije. V letu 2016 je koalicija nevladnih organizacij zato na njeni podlagi izpodbijala podelitev desetih licenc za odkrivanje, črpanje in proizvodnjo nafte ter zemeljskega plina, ki jih je država podelila podjetjem za izkoriščanje zalog fosilnih goriv iz Barentsovega morja na podlagi odločitve

parlamenta (**Greenpeace Nordic proti Ministrstvu za nafto in energijo** (primer **People v Arctic Oil**). Tožniki so zatrjevali neskladnost podelitve licenc s pravico do ustreznega življenjskega okolja in s takrat že ratificiranim Pariškim podnebnim sporazumom ter zaradi formalnih pomanjkljivosti glede dostopa javnosti do informacij glede presoje vplivov na okolje. Kot eden ključnih elementov v primeru se je izkazalo vprašanje zahtev 112. člena Ustave glede obravnave izpustov TGP 3. obsega izven njenega teritorija v primeru dovolitve črpanja in proizvodnje fosilnih goriv. 95 % vseh svojih izpustov TGP namreč Norveška izvozi preko prodaje fosilnih goriv in zgolj 5 % teh izpustov se zgodi na njenem ozemlju.

Vrhovno sodišče je v zvezi s tem odločilo, da je 112. člen norveške Ustave splošno uporabljiv zgolj v primeru učinkov ravnanj, ki se izvajajo izven Norveške in se pokažejo na teritoriju Norveške, kjer ima država neposreden nadzor, ne pa tudi izven nje.¹⁹⁰ To pomeni, da je sodišče pripoznalo odgovornost Norveške z naslova pravice do zdravega življenjskega okolja za izpuste TGP, ki izhajajo iz prodaje in porabe fosilnih goriv (t.i. izpusti 3. obsega), vendar pa mora biti prikazana škoda znotraj Norveške. Ne glede na to pa je Vrhovno sodišče Norveške v konkretnem primeru zavrnilo izpodbijanje izdanih dovoljenj. V sodbi je vzpostavilo, da je pravica do zdravega življenjskega okolja iz Norveške Ustave uporabljiva za presojo ustavnosti zakonodaje, na podlagi katerega so bila izdana dovoljenja, uporabljiva zgolj v omejeni meri, in sicer samo v primeru, ko je zakonodajna veja oblasti ni naslovila okoljskega problema oziroma, ko je grobo kršila svojo obveznost po 112. členu Ustave, pri čemer pa vsebinskega standarda grobe kršitve sploh ni definiralo in ga tako prepustilo razlagi nižjih sodišč v kasnejših okoljskih in podnebnih sporih.¹⁹¹ Postopek v konkretnem primeru pa še ni zaključen, saj so se tožniki na podlagi odločitve Vrhovnega sodišča pritožili na ESČP zaradi kršitve pravice do življenja, zasebnega in družinskega življenja in učinkovitega pravnega sredstva.

Čeprav je bila v konkretnem primeru praksa norveških sodišč nenaklonjena celostni obravnavi podnebnih zadev v primeru proizvodnje in prodaje fosilnih goriv in tako neugodna za tožnike pa je na koncu rezultirala v novem primerljivem primeru, ki pa se je izkazal za uspešnega. V primeru **Greenpeace Nordic in Nature & Youth proti Ministrstvu za nafto in energijo** (primer **The North Sea Fields**) je sodišče 18. januarja 2024 razveljavilo dovoljenja za začetek izkoriščanja treh naftnih polj.

¹⁹⁰ 149. točka sodbe Vrhovnega sodišča Norveške *People v Arctic Oil*.

¹⁹¹ Christina Voigt, *The First Climate Judgment before the Norwegian Supreme Court: Aligning Law with Politics* (2021) *Journal of Environmental Law* 33 697.

Tožniki so na podlagi določb relevantne zakonodaje, ki so jo razlagali v luči zgoraj omenjene odločitve Vrhovnega sodišča v primeru *People v Arctic Oil* zatrjevali neskladnost izvedene presoje vplivov na okolje, ki ni upoštevala pravice do zdravega življenjskega okolja iz 112. člena Ustave. Sodišče je dovoljenja razveljavilo s sklicevanjem na navedeno sodbo ter pravico do zdravega življenjskega okolja in na evropsko EIA direktivo, saj okoljska presoja dovoljenj ni zajemala presoje izpustov TGP v 3. obsegu, tj. izpustov plinov, ki so povezani z uporabo fosilnih goriv. Sodišče je v zvezi s tem splošno poudarilo, da večje ko ima ukrep posledice za okolje, bolj temeljita mora biti presoja vplivov na okolje in bolj temeljita bo presoja ustreznosti s strani sodišča, pri čemer poudarja pomembno vlogo sodišč v primeru naftnih aktivnosti.¹⁹² V konkretnem primeru je sodišče zavzelo v primerjavi s primerom *People v Arctic Oil* večjo vlogo tudi zato, ker izpodbijana odločitev ni izhajala neposredno iz odločitve parlamenta, ampak je šlo za dovoljenja, ki so izhajala iz zakonskih pristojnosti upravne veje oblasti. Sodišče je zato razveljavilo dovoljenja za izrabo naftnih polj, ker pristojno ministrstvo ni ocenilo izpustov TGP v 3. obsegu.

4.5. PRAVICA DO DUŠEVNEGA IN FIZIČNEGA ZDRAVJA

25. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah določa, da ima vsakdo pravico do življenjske ravni, ki njemu in njegovi družini omogoča zdravje in blaginjo, vključno s hrano, obleko, bivališčem, zdravstveno oskrbo in potrebnimi socialnimi storitvami ter pravico do varnosti v primeru brezposelnosti, bolezni, invalidnosti, vdovstva, starosti ali druge nezmožnosti pridobivanja sredstev za preživljanje zaradi okoliščin, neodvisnih od njegove volje. 12. člen MPESKP določa, da države pogodbenice priznavajo vsakomur pravico do najvišjega dosegljivega standarda fizičnega in duševnega zdravja. Evropska socialna listina pa v 11. členu določa, da ima vsakdo pravico izrabiti vse možnosti, ki mu omogočijo uživanje najvišjega dosegljivega zdravstvenega standarda.

Med okoljsko degradacijo in pravico do zdravja obstaja povezava. Obveznosti, ki so povezane s to pravico je dodatno razjasnil Odbor za ekonomske, socialne in kulturne pravice v Splošnem komentarju št. 14.¹⁹³ Pravica do zdravja vsebuje širok nabor družbeno - ekonomskih faktorjev, ki spodbujajo pogoje, v katerih ljudje lahko živijo zdravo življenje. Pravica do zdravja prav tako vsebuje determinante zdravja, kot so hrana, bivališče, dostop do varne vode,

¹⁹² 27. stran sodbe norveškega sodišča prve stopnje *The North Sea Fields*.

¹⁹³ Odbor za ekonomske, socialne in kulturne pravice, Splošni komentar št. 14, E/C.12/2000/4 (2000).

ustreznih sanitarij, varnih in zdravih delovnih pogojev in zdravega okolja. Pravica do zdravja je tako odvisna od zdravega in čistega okolja.

V **peticiji pred Medameriško komisijo za človekove pravice, ki so jo vložili kanadski in ameriški inuiti** davnega leta 2005 proti Združenim državam Amerike v povezavi s podnebnimi spremembami, so tožniki zatrjevali, da jim je bila kršena pravica do zdravja zaradi negativnih posledic podnebnih sprememb na Arktiko. Zaradi višjih temperatur in povečane intenzivnosti sonca so se začele pojavljati bolezni, ki jih do takrat niso poznali, kot je npr. kožni rak. Povišane temperature so prav tako vplivale na nekatere živalske vrste, s katerimi se domačini prehranjujejo, kar je prav tako vodilo do zdravstvenih težav. Zaradi podnebnih sprememb so se inuiti morali začeti prehranjevati s kupljeno hrano, namesto s tradicionalno prehrano, ki so je sestavljale divje živali in rastline, kar vodi do večje verjetnosti za zdravstvene zaplete. Medameriška komisija za človekove pravice je sicer zavrnila peticijo zaradi pomanjkljivih informacij za določitev kršitev, vendar pa je na njeni podlagi izvedla javno obravnavo, v kateri so bila obravnavana vprašanja človekovih pravic in podnebnih sprememb.¹⁹⁴

Pravico do zdravja vsebuje tudi Evropska socialna listina. V primeru **Fundacija Marangoupoulos za človekove pravice proti Grčiji**¹⁹⁵ je šlo za prvo tožbo, povezano z okoljem, kjer so bile zatrjevane kršitve Evropske socialne listine. Tožba se je sklicevala na številne določbe listine, vključno na 11. člen, ki ureja pravico do zdravja, četrti odstavek 2. člena, ki ureja pravico do skrajšanja delovnega časa ali dodatnega plačanega dopusta delavcem, ki opravljajo nevarne ali nezdrave poklice, prvi in drugi odstavek 3. člena, ki ureja pravico do varnih in zdravih delovnih pogojev njeno uresničevanje. V tožbi je bilo zatrjevano, da država ni ustrezno predstavila negativnih okoljskih vplivov rudnika lignita oziroma ni razvila ustrezne strategije, da bi preprečila nevarnost zdravju za prebivalstvo. Prav tako ni bilo nobenega pravnega okvirja, da bi se zagotovila varnost rudarjem.

Evropski odbor za socialne pravice je ugotovil, da je Grčija kršila pravico do zdravja iz 11. člena Evropske socialne listine. Odbor ministrov je v zvezi s tem poudaril, da grški predpisi izpolnjujejo vse pogoje, kar se tiče obveščanja javnosti glede sodelovanja v postopku

¹⁹⁴ Peticija pred Medameriško komisijo za človekove pravice glede zasledovanja pravnega sredstva na podlagi človekovih pravic zaradi kršitev, ki so posledica globalnega segrevanja, povzročene s akti in opustitvami Združenih držav Amerike.

¹⁹⁵ Fundacija marangoupoulos za človekove pravice proti Grčiji, No. 30/2005 (2005).

potrjevanja okoljskih kriterijev za projekte in aktivnosti. Vseeno pa okoliščine v povezavi z odobritvijo in širitvijo dovoljenj ter objava tako kompleksnih dokumentov na spletni strani samo za nekaj dni kažejo, da grška praksa ni skladna z relevantno grško zakonodajo. Odbor je prav tako ugotovil, da vlada ni omogočila dovolj natančnih informacij oziroma obvestil, preko katerih bi se ljudje, ki živijo na območju, kjer je rudnik lignita, lahko o nevarnostih izobrazili. Prav tako država ni naredila dovolj, da bi se organiziral sistematičen epidemiološki monitoring posameznikov, ki so lahko prizadeti niti ni opravila študij umrljivosti. Takšno naziranje kaže na pomembnost procesne pravice do obveščeniosti v povezavi z uresničevanjem vsebinske pravice do zdravja, kar kaže na jasno povezavo med procesno in vsebinsko platjo pravico. Obe sta namreč pomembni pri uresničevanju okoljskih pravic.¹⁹⁶

4.6. OTROKOVE PRAVICE

Pomemben mednarodni dokument na tem področju varstva človekovih pravic je tudi KOP, ki v preambuli navaja, da bodo "ljudstva" ZN podpirala družbeni napredek in ustvarjanje boljših življenjskih pogojev. Ta določa pravice otrok, tj. oseb, mlajših od osemnajst let, ki jih morajo države pogodbenice spoštovati ter s tem namenom sprejeti vse ustrezne ukrepe za uresničitev teh pravic.¹⁹⁷

KOP vsebuje širok nabor pravic. Ta določa pravico otroka do počitka in prostega časa, do igre, rekreativne dejavnosti, kulturnega življenja in umetnosti, pravico do življenjske ravni, ki ustreza njegovemu telesnemu, umskemu, duhovnemu, npravstvenemu in družbenemu razvoju, pravico do zaščite pred ekonomskim izkoriščanjem in pred opravljanjem kateregakoli dela, ki je lahko nevarno ali ki moti otrokovo šolanje, škodi njegovemu zdravju ali telesnemu, umskemu, duhovnemu, npravstvenemu ali družbenemu razvoju.¹⁹⁸ Vsak otrok ima tudi neodtujljivo pravico do življenja in države pogodbenice morajo v največji možni meri zagotoviti otrokovo preživetje in razvoj. To so pravice, ki jih otrok lahko izvršuje, če ima izpolnjene osnovne pogoje življenja, v kar se uvršča tudi zdravo življenjsko okolje.

Kot poudarja glavni nadzorni organ KOP, tj. Odbor ZN za otrokove pravice, je pravica do čistega, zdravega in trajnostnega okolja sicer samostojna pravica. Zdravo življenjsko okolje pa vpliva tudi na uresničevanje širokega sklopa otrokovih pravic, saj v njeni odsotnosti otroci

¹⁹⁶ Atapattu, Schapper, Human Rights and the Environment, op., cit., str. 119.

¹⁹⁷ 2. in 4. člen Konvencija o otrokovih pravicah (1989), GS Res. 44/25.

¹⁹⁸ Konvencija o otrokovih pravicah (1989), GS Res. 44/25

ne morejo izvrševati pravice do počitka, pravice do ustrezne življenjske ravni itd.¹⁹⁹ V svojem **Splošnemu komentarju št. 26** iz avgusta 2023 Odbor obravnava vprašanje, kako okoljska tveganja in pa predvsem podnebne spremembe vplivajo na izvrševanje specifičnih otrokovih pravic iz KOP. Odbor z njim želi ne samo poudariti nujnosti obravnave okoljskih vprašanj v razmerju do otrokovih pravic, in poudariti holističnosti njihove obravnave, ampak tudi razjasniti specifične obveznosti, ki jih imajo države v zvezi s tem.²⁰⁰

Splošni komentar navaja, da KOP naslavlja okoljske probleme specifično v c točki drugega odstavka 24. člena, ki določa, da morajo države ukrepati na področju nevarnosti in tveganj onesnaževanja okolja zaradi spopadanja z boleznimi in podhranjenostjo otrok, in v e točki prvega odstavka 29. člena, ki zahteva izobraževanje otrok v smeri spoštovanja naravnega okolja. Splošni komentar poudarja pomen dinamične interpretacije in razvoja konvencijskih pravic v luči razvoja okoljske degradacije in njenega vpliva na otrokove pravice.²⁰¹ Skladno s tem Odbor razlaga, da je pravica do čistega, zdravega in trajnostnega okolja v KOP implicitno izražena, saj je neposredno povezana s pravico do življenja, preživetja in razvoja (6. člen Konvencije), pravico do najvišje dosegljive ravni zdravja (24. člen KOP), pravico do ustrezne življenjske ravni (27. člen KOP), pravico do izobraževanja (28. člen KOP), vključno z že omenjenim spoštovanjem do naravnega okolja (29. člen KOP).²⁰²

Poleg tega Splošni komentar št. 26. opredeljuje obveznosti držav pogodbenic, ki so povezane z okoljem in ki jih od njih zahtevajo specifične pravice Konvencije.²⁰³ Mednje se uvrščajo:

(1) **Prepoved diskriminacije** (2. člen KOP), ki od držav zahteva, da zbirajo podatke o razslojujočih učinkih okoljske degradacije na otroke, in ukrepati skladno. Predpisi in ukrepi države na področju okolja ne smejo vsebinsko ali implementacijsko, namenoma ali nenamenoma diskriminirati otrok;

(2) **Največja korist otroka** (3. člen KOP) mora biti primarno upoštevana pri oblikovanju vseh okoljskih politik in ukrepov. Pri tem mora vsebovati oceno okoljiščin, ki

¹⁹⁹ 8. točka Splošnega komentarja št. 26. Odbor Združenih narodov za otrokove pravice, General Comment No. 26 on Children's rights and the environment with a special focus on climate change (2023), URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/crccgc26-general-comment-no-26-2023-childrens-rights>

²⁰⁰ 12. točka Splošnega komentarja št. 26.

²⁰¹ 9. točka Splošnega komentarja št. 26.

²⁰² 63. točka Splošnega komentarja št. 26.

²⁰³ II. poglavje Splošnega komentarja št. 26.

unikatno ogrožajo otroke v kontekstu okoljske škode in zagotoviti njihovo blagostanje in razvoj, kar mora upoštevati tudi prihodnja tveganja in škodo. Vpliv na otroke mora biti del vseh (celovitih) presoj vpliva na okolje. Konflikti z drugimi interesi se morajo reševati od primera do primera. Ko ima odločitev na področju okolja pomemben vpliv na otroke, jim mora biti dana možnost za učinkovito in pomembno sodelovanje.

(3) **Pravica do življenja, preživetja in razvoja** (6. člen KOP) zagotavlja otrokom zaščito pred predvidljivo prezgodnjo smrtjo in vključuje pravico do dostojanstvenega življenja, kar zahteva sprejem in učinkovito izvajanje okoljskih standardov v zaščito otrok. To zajema tudi strukturne in dolgoročne okoljske izzive. Država mora sprejeti posebne ukrepe za preprečevanje in zmanjšanje umrljivosti otrok zaradi okoljskih pogojev. Z namenom zagotovitve ustreznega razvoja otrok morajo države eksplicitno in konsistentno upoštevati potrebe otrok različnih starosti pri urejanju okoljskih dejavnikov.

(4) **Pravica biti slišan** (12. člen KOP) zahteva, da država aktivno spodbuja otroke k izražanju mnenj glede ukrepov za naslavljanje pomembnih in dolgotrajnih okoljskih izzivov, ki jih zadevajo, in jih pri tem ustrezno upoštevajo. Implementirati morajo varne, dostopne in starosti primerne mehanizme za ugotavljanje mnenja otrok na vseh ravneh odločanja o okoljskih zadevah, ki jih zadevajo. Otroci morajo biti primerno izobraženi o okolju in človekovih pravicah in imeti na voljo starosti primerne informacije, da se zagotovi svobodno, aktivno, pomembno in učinkovito sodelovanje. Zvedeti morajo, kaj je rezultat njihovega sodelovanja in kako so bili njihova mnenja upoštevana pri odločanju ter imeti na voljo pritožbene postopke, ko njihova pravica biti slišan ni bila upoštevana.

(5) **Svoboda izražanja in mirnega združevanja** (13. in 15. člen KOP) je zagotovljena tudi v zvezi z okoljem, kar zajema zagotavljanje varnega in spodbudnega okolja in pravnega ter institucijskega okvirja, v katerem lahko otroci učinkovito izjavljajo svoje mnenje glede okolja. Ta je lahko omejena zgolj s pravom, če je to nujno v demokratični družbi. Relevantne osebe (policisti, učitelji) morajo biti izobraženi glede pravic otrok v tem kontekstu. Pravo glede razžalitve ne sme biti zlorabljeno za zatrtje otrokovih pravic. Države morajo zagotoviti učinkovito pravno varstvo za izvrševanje teh pravic otrok. Prepoznati in spodbujati morajo prispevek otrok k okoljski trajnostnosti in k podnebni pravičnosti.

(6) **Pravica dostopa do informacij** (13. in 17. člen KOP) glede okolja, ki morajo biti natančne in zanesljive, in sicer glede vzrokov, učinkov, dejanskih ter potencialnih virov nevarnosti za okolje, prilagoditvenih odzivov, relevantnih predpisov, izsledkov presoj vpliv na okolje, politik, načrtov in načinov za trajnostno življenje. Države morajo zagotoviti, da so

informacije razširjene na način, ki je primeren otrokovi starost in njegovi zmožnosti in usmerjeno na premagovanje potencialnih preprek učinkovitega dostopa otrok.

(7) **Svoboda pred vsemi oblikami nasilja** (19. člen KOP) zagotavlja otrokom zaščito pred vsemi oblikami fizičnega in psihičnega nasilja, kar vključuje tudi strukturno nasilje, ki je povezano s podnebnimi spremembami, ki je predvsem izrazito v socialnih okoljih z manjšo prilagoditveno kapaciteto. Država mora zagotavljati socialne storitve, ki zmanjšajo okoljska tveganja za otroke.

(8) **Pravica do najvišje dosegljive ravni zdravja** (24. člen KOP) zagotavlja uživanje objektov, dobrin, storitev in pogojev, ki so potrebni za zagotavljanje zdravja. Podnebne spremembe skupaj z drugimi tveganji za okolje predstavlja pomembno tveganje za to pravico in povečujejo izraženost obstoječih pomanjkljivosti za zdravje, ki nesorazmerno prizadanejo otroke. To zajema tako fizično kot tudi psihično zdravje (npr. ekološka tesnoba). Države morajo nasloviti zdravstvena tveganja otrok v svojih nacionalnih načrtih, politikah in strategijah, in zagotoviti učinkovito zaščito zdravja otrok glede okolja v katerem živijo, študirajo, se igrajo, ali delajo. V kontekstu škode okolja, ta pravica zajema dostop otrok do kvalitetne javne zdravstvene obravnave in zdravstvenih ustanov, ki so opremljene za odziv na okoljska zdravstvena tveganja. Ta pravica zajema tudi pogoje, ki so potrebni za to, da otroci živijo zdravo življenje tudi v razmerju do varnega podnebja. Pomemben element uresničevanja te pravice je zadostna informiranost glede zdravstvenega stanja populacije in identifikacija prioriternih področij za ukrepanje.

(9) **Pravica do socialne varnosti in ustrezne življenjske ravni** (26. in 27. člen KOP) vsebuje čisto, zdravo in trajnostno okolje kot predpostavko za njeno izvrševanje. Dostop do dobrin kot so stanovanja, hrane, vode in komunalne storitve mora biti urejeno trajnostno. Pravica do socialne varnosti je ključna za zagotovitev ustrezne zaščite otrok in njihovih družin pred okoljskimi katastrofami in počasi razvijajočimi dogodki, kot so podnebne spremembe. Države morajo zato povečati izvajanje ukrepov za izogibanje revščini, ki je usmerjeno na otroke in na območja, ki so podvržena največjim okoljskim tveganjem. Tudi razseljeni otroci morajo imeti dostop do ustrezne nastanitve, kar zajema prepoved prisilnih izselitev brez nadomestne nastanitve v primeru izvajanja ukrepov za blaženje in prilagajanje podnebnim spremembam. Pravica otrok mora biti primarni premislek v kontekstu takšnih ukrepov. Države morajo skrbeti za učinkovito upravljanje javnih komunalnih storitev in za mednarodno sodelovanje povezano z okoljskimi tveganji.

(10) **Pravica do izobrazbe** (28. člen in e točka prvega odstavka 29. člena KOP) zajema pravico otrok do izobrazbe glede okoljskih vrednot. Pravica zajema zahteve glede

načina in ciljev izobrazbe, glede vsebine kurikulumu ter učnega gradiva. Otroke mora pripraviti z veščinami za soočenje z okoljskimi izzivi, kar vključuje tudi zmožnosti za njihovo reševanje in za prevzemanje odgovornosti zanje. Okoljske vrednote morajo biti vključene v izobraževanje izobraževalcev, ki vključuje metode učenja, tehnologije in pristope, primerno učno okolje in za pripravljanje otrok na zelene službe. Okoljsko izobraževanje presega formalno šolanje in zajema široko polje izkušenj in učenja. Raziskovalne, neformalne in praktične metode, kot je učenje na prostem, imajo prednostno vlogo pri takšnem izobraževanju. Države morajo zagotoviti dostop do šole navkljub ekstremnim vremenskim pojavom, pri čemer morajo prioritizirati deprivilegirana okolja.

(11) **Pravice otrok staroselcev in manjšin** (30. člen KOP) jim zagotavlja, da države posebej pazljivo obravnavajo učinke okoljske degradacije nanje, jim zagotavljajo možnost pomenljivega vključevanja v odzivanje na okoljsko škodo, pri čemer upoštevajo njihovo tradicionalno znanje za blaženje in prilagajanje podnebnim spremembam.

(12) **Pravica do počitka, igre, sprostitve in rekreacije** (31. člen KOP) zagotavlja otrokom, da bodo države pogodbenice izvedle učinkovite zakonodajne, upravne in druge ukrepe, da se bodo vsi otroci lahko igrali in rekreirali v varnem, čistem in zdravem okolju. Prostorsko načrtovanje mora upoštevati to dimenzijo in jo prioritezirati. Zagotavljati mora dostop do varnega, ugodnega in dostopnega prevoza do zelenih površin; ustvarjati varno lokalno okolje za prosto igro, brez onesnaženja, nevarnih kemikalij in smeti; zmanjšati emisije cestnega prometa blizu domovanj, šol in igrišč.

Kot je bilo poudarjeno že zgoraj, je po mnenju Odbora ZN za otrokove pravice pravica do čistega, zdravega in trajnostnega okolja v KOP implicirana. Ta vključuje tudi pravico do varnega in stabilnega podnebja, kar od držav pogodbenic zahteva, da zagotovijo prenehanje uporabe premoga, nafte in zemeljskega plina ter s pravičnim preходом preidejo na uporabo in investiranje v obnovljive vire energije, energijsko shrambo in učinkovitost porabe energije.²⁰⁴ V dimenziji mednarodnega sodelovanja, KOP zahteva ukrepanje od držav za uresničevanje otrokovih pravic sorazmerno glede na njihove pretekle in trenutne emisije TGP.²⁰⁵ Odbor na področju blaženja podnebnih sprememb zagovarja doseg podnebne nevtralnosti najkasneje do leta 2050 in omejitev segrevanja do 1,5° C.²⁰⁶ Odbor prav tako poudarja:

²⁰⁴ 64. točka in d točka 65. člena Splošnega komentarja št. 26.

²⁰⁵ 91. točka Splošnega komentarja št. 26.

²⁰⁶ 97. točka Splošnega komentarja št. 26.

- (1) podnebni cilji in skladni ukrepi morajo jasno pokazati, kako vplivajo na otrokove pravice,
- (2) temperaturna obveznost iz 1. točke prvega odstavka 2. člena Pariškega podnebnega sporazuma je tudi individualna obveznost držav,
- (3) države morajo stopnjevat ambicioznost ukrepov čez čas,
- (4) ukrepi držav morajo čimprej doseči zmanjšanje izpustov TGP, da se ne zanašajo na kasnejši odvzem TGP iz atmosfere.²⁰⁷

Po razlagi Odbora, KOP nasprotuje subvencijam držav, ki vodijo v naložbe, ki ne zagotavljajo prihodnosti z nizkimi izpusti TGP.²⁰⁸

Na področju prilagajanja morajo države pogodbenice identificirati ranljivosti zagotavljanja ključnih javnih storitev za otroke in povečati njihovo odpornost na podnebne spremembe preko nacionalnih načrtov za prilagajanje na neizogibne posledice podnebnih sprememb.²⁰⁹ Pri tem naj se zagotovi ustrezno vključitev mnenja otrok, kar zahteva tudi njihovo zadostno razumevanje glede vplivov podnebnih sprememb nanje in na njihove pravice.²¹⁰

Odbor ZN za otrokove pravice ima primerljivo vlogo Odboru ZN za človekove pravice, ki je bila predstavljena zgoraj (podpoglavje 4.1.). Tudi Odbor ZN za otrokove pravice sprejema sporočila individualnih pritožnikov glede kršitev konvencijskih pravic s strani držav pogodbenic in o njih odloča v kvazi-sodnem postopku, če je država podpisala in ratificirala Opcijski protokol k KOP o otrokovih pravicah glede postopka sporočanja kršitev. Na tej podlagi je Odbor ZN za otrokove pravice že odločil v podnebnem primeru.

Tako je v primeru **Sacchi in ostali proti Argentini in ostalim** 16 otrok iz različnih delov sveta zatrjevalo kršitve proti petim državam pogodbenicam tega protokola. »Tožniki« so zatrjevali, da je podnebna kriza kriza otrokovih pravic. Zatrjevali so njihovo kršitev pravice do življenja (6. člen KOP), najvišje dosegljive ravni zdravja (24. člen KOP) in kulturnih pravic otrok manjšin in staroselskega porekla (30. člen KOP) na podlagi posledic, ki jih za njih prinašajo podnebne spremembe. Zatrjevali so neustreznost ukrepanja držav pogodbenic z vidika obveznosti omejitve temperaturne spremembe do 2° C, ki izhaja iz Pariškega podnebnega sporazuma. Navajali so, da so države dolžne preprečiti kršitve otrokovih pravic

²⁰⁷ 98. točka Splošnega komentarja št. 26.

²⁰⁸ 99. točka Splošnega komentarja št. 26.

²⁰⁹ 101. točka Splošnega komentarja št. 26.

²¹⁰ 102. točka Splošnega komentarja št. 26.

zaradi podnebnih sprememb na ozemlju države in izven nje, mednarodno sodelovati v reševanju podnebne krize, upoštevati previdnostno načelo in uresničevati načelo medgeneracijske pravičnosti.

Odbor ZN za otrokove pravice je prepoznal splošno odgovornost držav za škodo, ki jo izpusti TGP iz teritorija držav pogodbenic povzročajo na njihovem ozemlju kot tudi izven njega, saj jih dejstvo soprispevkov več držav k povzročitvi podnebnih sprememb ne odvezuje individualne odgovornosti za učinke podnebnih sprememb, pod pogojem, da obstaja vzročna povezava med aktivnem ali pasivnem ravnanjem države pogodbenice in posegom v otrokovo pravico, če država učinkovito nadzoruje vire onesnaževanja, ki to povzročajo.²¹¹ Čeprav so pritožniki uspešno pokazali predvidljivost takšne škode s strani toženih držav²¹² pa je Odbor zavrnil svojo pristojnost za odločanje glede zadevnega sporočila, saj niso poskušali izkoristiti nacionalnih pravnih sredstev pred sprožitvijo svojega sporočila.²¹³

4.7. DRUGE ČLOVEKOVE PRAVICE

Poleg zgoraj predstavljenih človekovih pravic, o katerih že obstajajo odločitve pristojnih organov in so najbolj neposredno prizadete z učinki podnebnih sprememb, pa podnebne spremembe, glede na njihovo vseobsegajočo naravo, lahko vplivajo tudi na druge človekove pravice, ki so varovane s strani mednarodnopравnih dokumentov. Študija te pravice na tem mestu zgolj izpostavi, vendar pa jih ne obravnava bolj natančno, saj se osredotoča na področja pravnega varstva podnebnih pravic mednarodno, kjer se je takšen napredek že pojavil, in ne kjer je takšno varstvo pravic zgolj hipotetično. Druge človekove pravice, ki bi lahko vsebovale podnebno komponento, so:

- (1) **Pravica do ustreznega življenjskega standarda** (25. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah, in 11. člen MPESKP, ki določa, da države pogodbenice priznavajo vsakomur pravico do življenjskega standarda, ki zadostuje zanj samega in za njegovo družino, všteti ustrezno prehrano, obleko in stanovanje in pravico do stalnega izboljševanja njegovih življenjskih razmer);
- (2) **Pravica do ustreznih delovnih pogojev** (7. člen MPESKP določa, da države pogodbenice priznavajo vsakomur pravico do pravičnih in ugodnih delovnih pogojev);

²¹¹ 10.7-10.10 točka odločitve Odbora ZN za otrokove pravice Sacchi in ostali proti Argentini in ostalim.

²¹² 10.11 in 10.12 točka Odbora ZN za otrokove pravice Sacchi in ostali proti Argentini in ostalim.

²¹³ 10.18 točka Odbora ZN za otrokove pravice Sacchi in ostali proti Argentini in ostalim.

(3) **Pravica do dela** (prvi odstavek 6. člena MPESKP priznava priznava pravico do svobodno izbranega in sprejetega dela).

5. PODNEBNE SPREMEMBE IN IZVEDBA (CELOVITE) PRESOJE VPLIVA NA OKOLJE

Pomemben element varstva pravic posameznikov in civilne družbe v zvezi s podnebjem izhaja tudi iz prava, ki ureja načrtovanje. To velja predvsem v sklopu načrtovanja umeščanja v prostor, vendar pa ta ni nujno zamejen z njim. Pripravljalec strateških načrtov kot njihov konkretni izvajalec mora izvesti (celovito) presojo vpliva na okolje ((C)PVO), ki ga povzroči takšen načrt. Izvedba takšne presoje lahko izhaja iz mednarodno-pravnih zahtev (npr. Konvencija o presoji čezmejnih vplivov na okolje, t.i. Espoo konvencija), ali pa zahtev, ki jih vzpostavlja nacionalna ustavna ureditev (npr. v kontekstu pravice do zdravega življenjskega okolja (podpoglavje 4.4.)). Mnogo držav pa s tem namenom vzpostavlja specifične zakonske pravne okvire, ki uresničujejo obveznost izvajalcev, da opravijo takšno presojo, ter zagotavljajo pravne zahtevke zainteresiranim posameznikom, nevladnim organizacijam in civilni družbi v zvezi z njeno ustrezno izvedbo.

V EU takšen zakonski okvir določata SEA direktiva 2001/42/EC²¹⁴ in EIA direktiva 2011/92/EU.²¹⁵ SEA direktiva zahteva okoljsko presojo pri načrtih in programih, ki bodo verjetno znatno vplivali na okolje.²¹⁶ Ta se izvaja s pripravo okoljskega poročila, ki opredeli, opiše in ovrednoti verjetne znatne vplive izvajanja načrta ali programa na okolje, kar glede na f točko Priloge I zajema tudi podnebne dejavnike.²¹⁷ Okoljsko poročilo mora pripravljalec načrta in programa upoštevati pri svoji odločitvi.²¹⁸ Na drugi strani pa EIA direktiva zahteva presojo vplivov na okolje v primeru izvedbenih ukrepov, tj. projektov, ki bodo verjetno pomembno vplivali na okolje, preden se izda soglasje za njihovo izvedbo, kar zajema tudi presojo podnebnih dejavnikov.²¹⁹ V Republiki Sloveniji navedeni direktivi implementira Zakon

²¹⁴ Direktiva 2001/42/ES Evropskega parlamenta in Sveta o presoji vplivov nekaterih načrtov in programov na okolje (SEA direktiva) UL L 197/30.

²¹⁵ Direktiva 2011/92/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. decembra 2011 o presoji vplivov nekaterih javnih in zasebnih projektov na okolje (kodificirano besedilo) (Besedilo velja za EGP) (EIA direktiva) UL L 26/1.

²¹⁶ Prvi odstavek 3. člena SEA direktive.

²¹⁷ Prvi odstavek 5. člena SEA direktive.

²¹⁸ 8. člen SEA direktive.

²¹⁹ Prvi odstavek 2. člena in c točka prvega odstavka 3. člena EIA direktive.

o varstvu okolja in sicer preko zahteve za CPVO v primeru priprave planov²²⁰ in preko PVO za konkretne projekte, ki lahko pomembno vpliva na okolje, v okviru izdaje okoljevarstvenega soglasja.²²¹

V evropskem kontekstu ni dvoma o zahtevi vključitve presoje podnebnih učinkov načrtov in projektov v (C)PVO. To jasno zahtevata tako SEA kot tudi EIA Direktiva kot tudi slovenska zakonodaja, ki ju implementira. V evropskem kontekstu pa se s tem v zvezi postavlja vprašanje glede obsega presoje učinkov strateških načrtov in projektov na podnebne spremembe. EIA direktiva sicer določa, da se upošteva neposredne in posredne pomembne vplive projekta na podnebje.²²² Ob tem se postavlja vprašanje glede obsega vključitve posrednih izpustov TGP, predvsem glede obsega 3, ki so zgolj posredno povezani s projektom. To zajema vprašanje, ali se presojajo podnebni učinki produktov, ki nastanejo na podlagi ocenjevane aktivnosti (npr. poraba fosilnih goriv v kontekstu presoje vpliva na okolje projekta ekstrakcije fosilnih goriv) oziroma ali se presojajo tudi učinki na podnebje, ki nastopijo prej v proizvodnji verigi (npr. učinki izkopa šote in njenega transporta v kontekstu proizvodnje električne energije iz šote in biomase).

V zvezi s podnebnimi učinki uporabe proizvodov iz primarne dejavnosti na presojo vpliva na okolje iz primarne dejavnosti so nacionalna sodišča v evropskem kontekstu že odločala. Kot je bilo opisano že zgoraj (podpoglavje 4.4.) je Vrhovno sodišče Norveške že odločilo v primeru **People v Arctic Oil**, da pravica do zdravega življenjskega okolja iz 112. člena Ustave zahteva presojo vplivov na okolje, ki v kontekstu emisij TGP uporabe norveških fosilnih proizvodov izven svoje jurisdikcije vključuje izpuste 3 obsega. Na podlagi te odločitve je sodišče prve stopnje v kasnejšem primeru **The North Sea Fields** v začetku leta 2024 razveljavilo dovoljenja za črpanje fosilnih goriv iz treh novih naftnih polj.

V Angliji je nedavno v zvezi z vprašanjem obsega presoje vplivov na podnebje odločilo Vrhovno sodišče v primeru **R (Finch v imenu Weald Action Group in ostalih) proti Surrey County Council in ostalim**. Tožniki so izpodbijali odločitev lokalne skupnosti, da pri presoji vplivov na okolje glede projekta za črpanje surove nafte ni upoštevala izpustov TGP, ki nastajajo kot posledice uporabe fosilnih goriv. Vrhovno sodišče je kot ključno obravnavalo

²²⁰ 77. člen Zakona o varstvu okolja (ZVO-2, Uradni list RS, št. 44/22, 18/23 – ZDU-10, 78/23 – ZUNPEOVE in 23/24).

²²¹ 88. člen ZVO-2.

²²² C točka prvega odstavka 3. člena EIA direktive.

vprašanje, ali obstaja zadostna vzročna povezava med črpanjem nafte in njeno končno uporabo kot gorivo. Glede tega vprašanja bi pristojni organi za prostorsko načrtovanje lahko zavzeli različne razlage, kar bi predstavljalo nekonsistentnost pri razlagi besedila EIA direktive.²²³

Vrhovno sodišče je zavzelo stališče, da so izpusti TGP, ki so povezani z uporabo fosilnih goriv, čigar pridobivanje je del projekta, predstavlja učinke projekta, ki se morajo presojati v PVO. Namreč z gotovostjo je moč vedeti, da če bo projekt izveden, da bo vsa nafta, ki bo izčrpana, neizogibno tudi izgorena. To pa bo izpustilo količino TGP v ozračje, ki jo je mogoče oceniti.²²⁴ EIA direktiva ne omejuje geografskega obsega učinkov projekta, ki morajo biti del presoje, pri čemer toplogredni učinek njihovega izpusta nastopi enako, ne glede na to, kje so izpuščeni v ozračje.²²⁵ Čeprav surova nafta še ni končni izdelek, saj mora biti rafinerirana v ustrezni, za to namenjeni tovarni, pa to ne vpliva na vključitev celokupnih emisij v PVO, saj proces rafineriranja ne spremeni osnovnih lastnosti surove nafte oziroma načina njene uporabe do te mere, da bi se vzročna veriga pretrgala.²²⁶ Na to pa tudi ne vpliva dejstvo, da podnebno politiko vodi vlada na nacionalni ravni in ne občinski organi. To res vpliva na odločanje o odobritvi projekta na ravni načrtovanja ne pa tudi kot del presoje vpliva na okolje.²²⁷

V zvezi s podnebnimi učinki pridobivanja virov za predlagano aktivnost, od katere učinke na okolje se presoja, pa je odločalo Irsko sodišče. V primeru **An Taisce in ostali proti Irish Planning Board** je sodišče na podlagi tožbe dveh nevladnih organizacij označilo za nezadostno PVO, v kateri organ ni presojal vpliva izkopa šote za podaljšanje dovoljenja glede elektrarne, ki bi jo uporabljalo kot gorivo. V svoji sodbi iz leta 2015 je sodišče odločilo, da je med izkopom goriva in med pridelavo energije funkcionalna soodvisnost, saj bi elektrarna večino goriva pridobila iz specifičnih šotič, kar bi organ moral upoštevati v presoji vpliva na okolje.²²⁸ Tudi sicer sodišče poudari pomen upoštevanja posrednih učinkov projekta.²²⁹ Tega

²²³ 59. in 60. točka sodbe Vrhovnega sodišča R (Finch v imenu Weald Action Group in ostalih) proti Surrey County Council in ostalim.

²²⁴ 79.-81. točka sodbe Vrhovnega sodišča R (Finch v imenu Weald Action Group in ostalih) proti Surrey County Council in ostalim.

²²⁵ 97., 101., 102. in 103. točka sodbe Vrhovnega sodišča R (Finch v imenu Weald Action Group in ostalih) proti Surrey County Council in ostalim.

²²⁶ 118. točka sodbe Vrhovnega sodišča R (Finch v imenu Weald Action Group in ostalih) proti Surrey County Council in ostalim.

²²⁷ 151. in 152. točka sodbe Vrhovnega sodišča R (Finch v imenu Weald Action Group in ostalih) proti Surrey County Council in ostalim.

²²⁸ 65. točka sodbe Višjega sodišča An Taisce in ostali proti Irish Planning Board.

²²⁹ 69. točka sodbe Višjega sodišča An Taisce in ostali proti Irish Planning Board.

pa ne spremeni dejstvo, da so bili relevantni projekti izkopa šote tudi samostojno podvrženi postopku dovoljenja zaradi onesnaževanja zraka.²³⁰

6. PODNEBNE SPREMEMBE IN POSTOPKOVNE PRAVICE

V kontekstu podnebnih sprememb so pomembne tudi postopkovne pravice. Procesne pravice zagotavljajo uresničevanje preostalih (vsebinskih) podnebnih pravic in so tako nujno potrebne za uresničevanje načela pravne države zaradi zagotavljanja pravnega varstva posameznikov in civilne družbe v primeru sprememb podnebja. Glede na splošnost navedene kategorije, ki vsebuje različne formacije pravic (tu naj omenimo ustavno zagotovljene pravice, ki določajo splošne postopkovne pravice kot tudi pravice specifičnih postopkov, ter specifične zakonske postopkovne pravice, po katerih se vodi konkretni postopek pravnega varstva) in ker podnebne spremembe, kot prikazano zgoraj, lahko vplivajo na vrsto pravic, ki se medseboj razlikujejo v postopkovnem varstvu, se bo analiza v nadaljevanju osredotočila na dva ključna aspekta teh pravic. Prvič, predstavila bo procesne pravice, ki so priznane na višji in splošnejši ravni, tj. v aktih varstva človekovih pravic, kot je EKČP, z vidika specifik podnebnih sprememb. Drugič, obravnavala bo pravice, ki jih pravni akti podeljujejo zainteresirani javnosti v okoljskih in podnebnih zadevah, tj. pravico do obveščeniosti, sodelovanja v postopku in dostopa do sodnega varstva.

Pomembne postopkovne pravice za uresničevanje vsebinskih podnebnih pravic se nahajajo v aktih človekovih pravic. Kot opisano že zgoraj se v evropskem kontekstu kot posebej pomemben pravni dokument na tem področju izkazuje EKČP. ESČP je v razmerju do vsebinskih pravic v primeru **Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji** ugotovil kršitev Švice do pravice do zasebnega in družinskega življenja (8. člen EKČP). Prav tako pa je ugotovil kršitev pravice do dostopa do sodišča iz prvega odstavka 6. člena EKČP in tako vzpostavil vodilno prakso na področju procesnih pravic, ki omogoča dostop do sodišča v podnebnih zadevah.

Po praksi ESČP mora pritožnik v primeru uveljavljanja pravice dostopa do sodišča v primeru civilnih pravic pokazati, da obstaja dejanski in resen spor glede pravice, ki potencialno obstaja v nacionalnem pravu, oziroma glede njenega obsega in izvrševanja, in ki je odločilen za zadevno pravico.²³¹ V kontekstu okolja civilne pravice vključujejo tudi pravice, ki

²³⁰ 72. točka sodbe Višjega sodišča An Taisce in ostali proti Irish Planning Board.

²³¹ 595. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

prepoznavajo pravico posameznikov do zaščite okolja, ko so ogrožene njihove pravice do življenja, telesne integritete in lastnine,²³² kar glede na vzročno povezavo med aktivnim in pasivnim ravnanjem držav velja tudi v kontekstu podnebnih sprememb, in sicer tudi ko država priznava pravice sodelovanja javnosti in dostopa do informacij v teh zadevah.²³³ Okoljsko združenje mora pokazati zadostno povezavo s civilno pravico, na katero se lahko zanese,²³⁴ kar pa glede na položaj združenj v trenutni civilni družbi glede podnebnih sprememb vključuje tudi zaščito specifičnih vrednot v javnem interesu.²³⁵ ESČP v razmerju do podnebnih tožb namreč poudarja, da je njihov predmet širši kot zgolj zagotovitev ugodnega rezultata v postopku, zaradi česar zahteva presojo ali je predmet njihovega delovanja neposredno odločilen za te pravice.²³⁶ Ob tem pa še poudarja, da ko prihodnja škoda ni samo špekulativna, ampak resnična in zelo verjetna zaradi odstonosti ustreznih ukrepov, to ne bi smelo voditi k zaključku, da rezultat postopka ne more biti odločilen za zmanjšanje prihodnje škode.²³⁷

Država krši pravico dostopa do sodišča, če ne omogoči dostopa do sodišča, ki je praktičen in učinkovit (in ne teoretičen ali navidezen), kar zahteva določitev spora s strani sodišča.²³⁸ Od tega so možne zgolj omejitve, ki zasledujejo legitimen cilj in so proporcionalne.²³⁹

V konkretnem primeru je ESČP odločilo, da so nacionalna sodišča posegla v pravico pritožnikov do dostopa do sodišča. Opozorilo je na naziranje nacionalnega sodišča, ki je zavrglo tožbo pritožnikov na podlagi, da gre za popularno tožbo, zahtevek katere ne bi mogel uspeti pred sodiščem, na podlagi argumenta, da pritožniki niso bili zadostno prizadeti s strani podnebnih sprememb. ESČP je ob tem poudaril poseben namen združenj v podnebnih zadevah.²⁴⁰ V razmerju do neposredno odločilne narave postopka v zadevi je ESČP poudarilo, da je združenje imelo dejansko in dovolj bližnjo povezavo z zadevo, glede katere so njegovi člani zahtevali zaščito. Ravnalo je namreč kot sredstvo za zaščito pravic prizadetih in za doseg

²³² 600. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²³³ 610. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²³⁴ 596. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²³⁵ 602. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²³⁶ 613. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²³⁷ 614. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²³⁸ 629. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²³⁹ 626. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²⁴⁰ 618. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

ustreznih korektivnih ukrepov s strani države za implementacijo ukrepov blaženja podnebnih sprememb.²⁴¹ Združenje je ravnalo v korist zaščite specifičnih vrednot v okviru zaščite okolja, kot tudi za uresničitev kolektivnega ukrepanja na področju podnebnih sprememb, kjer posledice niso specifično omejene na določene posameznike.²⁴²

ESČP je prepoznalo poseg v pravico dostopa do sodišča za nesorazmeren, saj ni bilo razumne povezave sorazmernosti med izvedenimi omejitvami in legitimnim ciljem (načelo ločitve oblasti in preprečitev popularne tožbe). ESČP je navedlo, da zahtevki v zvezi z neustreznim in nezadostnim ravnanjem oblasti glede blaženja podnebnih sprememb na podlagi obstoječega nacionalnega prava ne moreje biti avtomatsko videni kot *actio popularis*.²⁴³ Sodišče zavrača zaključek nacionalnih sodišč, da je še čas za preprečitev podnebnih sprememb preden dosežejo kritično raven. Ob tem se sklicujejo na neustrezno presojo znanstvenih dokazov, ki so bili že na voljo v tistem času, in na neupoštevanje splošno sprejetega zaključka, da bodo trenutni in prihodnji učinki podnebnih sprememb, ki povzročajo zelo resna tveganja povezana z neizogibnostjo in ne reverzibilnostjo podnebnih sprememb, vplivali na uresničevanje človekovih pravic.²⁴⁴ Temu ob robu ESČP opozarja, da so tudi švicarski upravni organi enako neustrezno omejevali dostop pritožnikov, na podlagi podobnih argumentov, čeprav to samo po sebi ne bi zadoščalo za izogib kršitvi dostopa do sodišča.²⁴⁵ Nadalje, sodišča sploh niso obravnavala vprašanja dostopa do sodišča s strani združenja.²⁴⁶ S tem je Švica kršila pravico zadevnega združenja do dostopa do sodišča. Ob tem pa ESČP še poudarja ključno vlogo nacionalnih sodišč v zvezi s podnebnimi tožbami in ustrezno uresničevanje pravice dostopa do sodišča.²⁴⁷

Poleg tega se pred ESČP ponavljajo očitki državam, da posegajo v pravico pritožnikov do učinkovitega pravnega sredstva v podnebnih zadevah (13. člen EKČP). To so zatrjevali pritožniki tudi v primeru Verein Klimaseniorinnen Schweiz, vendar pa ESČP ni obravnavalo kršitve, saj je našlo kršitev že v kontekstu 6. člena EKČP, ki napram 13. členu predstavlja *lex*

²⁴¹ 621. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²⁴² 622. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²⁴³ 634. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²⁴⁴ 635. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²⁴⁵ 637. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²⁴⁶ 636. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²⁴⁷ 639. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

specialis in vsebuje strožje zahteve.²⁴⁸ Je pa pred ESČP več podnebnih primerov v teku, ki zatrjujejo kršitev pravice do pravnega sredstva iz 13. člena (tako npr. v primeru The Norwegian Grandparents' Climate Campaign in ostali proti Norveški ter Greenpeace Nordic in ostali proti Norveški (oba v zvezi s primerom People v Arctic Oil (glej podpoglavje 4.4.)) in Müllner proti Avstriji (glej podpoglavje 4.1.).

Ločeno od splošnih aktov varstva človekovih pravic se je razvil režim varstva pravic javnosti v okoljskih zadevah. S tem namenom je leta 1998 Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo (UNECE) pripravila Konvencijo o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah, ki je postala znana kot Aarhuška konvencija.²⁴⁹ Postala je ključen dokument krepitve vloge državljanov in organizacij civilne družbe v okoljskih zadevah preko načel participativne demokracije.²⁵⁰ Njen pomen se je pokazal tudi v nedavni odločitvi ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz, kjer je ESČP vzelo pravice po Aarhuški konvenciji kot ključen element priznanja možnosti sodelovanja združenja v postopku pred ESČP. Cilj Aarhuške konvencije je varstvo vsake osebe sedanjih in prihodnjih generacij, da živi v okolju, primernem za njeno zdravje in blaginjo.²⁵¹

Aarhuška konvencija temelji na treh stebrih pravic civilne družbe:

- pravico do dostopa do informacij,
- do udeležbe javnosti pri odločanju in
- do dostopa do pravnega varstva v okoljskih zadevah.

Pravica do dostopa do (okoljskih) informacij zahteva od države pogodbenice, da javnosti da na razpolago okoljske informacije. Okoljske informacije morajo podati na zahtevo in brez pogoja pravnega interesa, ter v zahtevani obliki, če je ta le mogoča. Organi javne oblasti morajo na podlagi 5. člena Konvencije hraniti in sproti dopolnjevati okoljske informacije, ki se nanašajo na njihove naloge, vzpostaviti se morajo obvezni sistemi za zagotavljanje ustreznega dotoka informacij do organov javne oblasti o predlaganih in obstoječih dejavnostih, ki lahko pomembno vplivajo na okolje. V primeru, da obstaja neposredna nevarnost za zdravje ljudi ali

²⁴⁸ 644. točka sodbe ESČP Verein Klimaseniorinnen Schweiz in ostali proti Švicarski Konfederaciji.

²⁴⁹ 3. člen Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah.

²⁵⁰ Aarhus Centres, The Aarhus Convention, URL: <https://aarhus.osce.org/about/aarhus-convention>.

²⁵¹ 1. člen Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah.

za okolje, morajo javni organi potencialno prizadeti javnosti sporočiti vse informacije, ki jih imajo na razpolago in ki bi lahko preprečile ali ublažile škodo zaradi takšne nevarnosti. 5. člen še določa natančnejše načine predložitve informacije in ukrepe, ki jih mora sprejeti država pogodbenica.

Javnost ima pravico do udeležbe javnosti pri odločanju o posebnih dejavnostih, ki so v zvezi z okoljem. Javnost ima pravico do udeležbe pri odločanju o dovoljenju za določene dejavnosti (naštete v Prilogi I) in za morebitne druge dejavnosti, ki bi lahko pomembno vplivale na okolje. Javnost je potrebno na začetku postopka okoljskega odločanja primerno obvestiti, skladno s pogoji iz drugega odstavka 6. člena Aarhuške konvencije.²⁵²

Pravico do dostopa do pravnega varstva v okoljskih zadevah ima vsaka oseba, ki meni, da njen zahtevek za informacije ni bil ustrezno obravnavan. Poleg tega morajo imeti dostop do pravnega varstva v postopkih v zvezi z okoljem člani javnosti z zadostnim interesom, člani javnosti, ki trdijo, da je bila kršena njihova pravica in člani javnosti, ki izpolnjujejo morebitna merila po njenem notranjem pravu.²⁵³

V zvezi s tretjim stebrom Aarhuške konvencije je že odločalo Sodišče EU. Na podlagi predhodnega vprašanja v primeru **Deutsche Umwelthilfe (DUH) proti Nemčiji** je Sodišče odločalo glede možnosti dostopa do sodišča v kontekstu afere Dieselgate. DUH je namreč vložilo tožbo na upravno sodišče v zvezi z odločitvijo Zveznega transportnega organa, s katerim je proizvajalcu avtomobilov Volkswagen dovolilo uporabo programske opreme, ki zmanjša recirkulacijo plinskih onesnaževal glede na zunanjo temperaturo. Upravno sodišče ni dovolilo tožbe, saj tožnik ni izkazal, da bi ukrep posegal v njegove pravice oziroma pravne koristi. Sodišče EU je v odgovoru na predhodno vprašanje nemškega sodišča **v primeru C-873/19** odločilo, da za potrebe Aarhuške konvencije tudi pravo iz uredbe EU predstavlja nacionalno pravo glede na njeno neposredno uporabljivost.²⁵⁴ V zvezi s tem pa država članica nima pristojnosti, da bi materialno zožala možnost dostopa do sodišča.²⁵⁵ Pri implementaciji in uresničevanju evropskega prava preko postopkovnih določb mora država članica spoštovati

²⁵² Konvencija o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah

²⁵³ 9. člen Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah.

²⁵⁴ 58. točka sodbe SEU v primeru C-873/19.

²⁵⁵ 64. točka sodbe SEU v primeru C-873/19.

Listino EU o temeljnih pravicah, ki v 47. členu določa pravico do učinkovitega sredstva in na vsebino katere sovpliva tudi Aarhuška konvencija.²⁵⁶

EU je sprejela Uredbo EU 1367/2006 o uporabi Aarhuške konvencije za uporabo Aarhuške konvencije v kontekstu delovanja institucij in organov EU.²⁵⁷ Ta določa izvedbena pravila glede uporabe Aarhuške konvencije na ravni institucij in organov EU. Splošno sodišče je na njeni podlagi v primeru **ClientEarth proti Evropski investicijski banki** odločalo o zahtevi nevladne organizacije za notranji nadzor odločitve Evropske investicijske banke iz leta 2018 za posojilo v višini 60 milijonov evrov (EUR) za izgradnjo 50 MW elektrarne na biomaso v Španiji. Evropska investicijska banka je namreč zavrnila zahtevo, saj naj odločitev za financiranje ne bi predstavljala upravnega akta, niti naj ne bi šlo za odločitev v zvezi z okoljskim pravom, kot to zahteva prvi odstavek 10. člena Aarhuške Uredbe. Glede tega je Splošno sodišče EU v primeru **T-9/19** odločilo, da bi Evropska investicijska banka morala sprejeti zahtevo za izvedbo notranjega nadzora, saj so nadzora deležni vsi akti javnih organov, ki imajo individualiziran obseg in neposredno zasledujejo cilje EU na področju okolja (ocena, ali investicija zasleduje cilje izgradnje kapacitete obnovljivih virov energije) in ne glede na to, ali je akt sprejet na podlagi pravnega temelja iz okoljskega prava.²⁵⁸ Prav tako je poudarilo, da odločitev za posojilo predstavlja upravni akt, čeprav vse podrobnosti posojila še niso bile dogovorjene, saj ustvarja dokončne, pravno zavezujoče učinke na tretje osebe, s tem ko drugim omogoča, da izvedejo ukrepe za formalizacijo posojila.²⁵⁹

Aarhuška konvencija zagotavlja splošne pravice javnosti v razmerju do okoljskih zadev. Vendar pa pravni red v več primerih vzpostavlja pravice zainteresirane javnosti na podlagi specialnih predpisov. V kontekstu prava EU je v tej luči predvsem pomemben postopek sprejemanja NEPN, ki obsežno določa tudi pravice javnosti v postopku njegovega sprejemanja. Tako Uredba EU 2018/1999 o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov določa sodelovanje javnosti v sprejemanju NEPN in dolgoročne podnebne strategije.²⁶⁰ Ta določa, da mora država članica zagotoviti, da ima javnost pravočasne in učinkovite možnosti za

²⁵⁶ 65. in 66. točka sodbe. SEU v primeru C-873/19.

²⁵⁷ Uredba (ES) št. 1367/2006 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 6. septembra 2006 o uporabi določb Aarhuške konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah v institucijah in organih Unije (Aarhuška Uredba) UL L 264/13.

²⁵⁸ 126. in 139. točka sodbe Splošnega sodišča EU T-9/19.

²⁵⁹ 170 točka sodbe Splošnega sodišča EU T-9/19.

²⁶⁰ 3. in 15. člen Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

sodelovanje v pripravi osnutka NEPN, končnega NEPN in dolgoročne podnebne strategije. Država članica mora predložiti Evropski komisiji povzetek stališč javnosti. Država mora poleg tega zagotoviti, da je javnost glede tega ustrezno obveščena, pri čemer roki za sodelovanje morajo biti razumni, da omogočajo dovolj časa, da je javnost obveščena, da lahko sodeluje in izrazi svoje stališče. Država mora skrbeti, da se omeji upravno zapletenost izvajanja sodelovanja javnosti.²⁶¹ Poleg tega mora država zagotoviti t.i. podnebni in energetske dialog na več ravneh, v katerega so vključeni lokalni organi, organizacije civilne družbe, poslovna skupnost, vlagatelji in drugi zadevni deležniki ter širša javnost, da dejavno sodelujejo in razpravljajo o doseganju ciljev podnebne in energetske politike ter ocenijo napredek k tem ciljem, tudi iz NEPN.²⁶²

7. PODNEBNE SPREMEMBE IN CIVILNO PRAVO

V Evropi so se v preteklosti tožniki v svojih strateških sporih glede odgovornosti za podnebne spremembe pogosteje zanašali na pravice iz naslova javnega kot pa zasebnega (civilnega) prava. V tem prostoru je zato bolj razvita praksa podnebnih pravic v javnopravni sferi, tj. z vidika ustavnih in človekovih pravic, zakonskih pravic ter upravnega prava. Manj pa so tožniki zatrjevali civilno odgovornost držav in še manj korporacij za podnebne spremembe. Ne glede na njihovo relativno redkost, pa so se med njim izoblikovale pomembne odločitve nacionalnih sodišč, ki govorijo v prid formaciji podnebnih pravic znotraj civilnega prava ter potrjujejo uporabno vrednost zasebnopravnih razmerij z vidika varstva javnopravnih dobrin kot je podnebje.

To poglavje bo najprej obravnavalo splošno civilnopravno odgovornost držav za podnebne spremembe, ki glede na trenutno obstoječe primere zajema zgolj zahteve za ukrepanje, ne pa tudi njihove odškodninske odgovornosti. Nato bo obravnavalo civilno odgovornost korporacij, kjer tožniki zahtevajo poleg ustreznega blaženja podnebnih sprememb tudi odškodninsko odgovornost teh subjektov. Na tem področju pa se bo študija posvetila tudi dogajanju v Združenih državah Amerike, kjer je trenutno v obravnavi množstvo primerov odškodninske odgovornosti naftnih podjetij.

²⁶¹ 10. člen Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

²⁶² 11. člen Uredbe o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

7.1. CIVILNA ODGOVORNOST DRŽAV

V evropskem kontekstu so prvi uspešni sodni primeri vzpostavitve odgovornosti za podnebne spremembe zajemale prav civilno odgovornost države. V nizozemskem primeru Urgenda so tožniki uspešno zatrjevali dolžnost skrbnega ravnanja (nizozemsko: »Zorgplicht«) Nizozemske napram svojim prebivalcem v kombinaciji s kršitvami njihovih človekovih pravic. Kot predstavljeno zgoraj so s podobnimi zahtevami glede dolžnosti skrbnega ravnanja uspeli tudi tožniki v Belgiji v primeru VZW Klimaatzaak. Civilni temelj odgovornosti lahko tako (predvsem v kontinentalni Evropi) ustvarja pravice napram državi, ki se neustrezno odziva na podnebne spremembe in s tem opušča svoje dolžnosti do prebivalcev z vidika varstva človekovih pravic.

V nizozemskem in belgijskem civilnem pravu dolžnost skrbnega ravnanja spominja na temelj neposlovne odgovornosti po slovenskem pravu. 162. člen šeste knjige Nizozemskega civilnega zakonika določa, da kdor povzroči drugemu škodo, mu mora odpraviti povzročeno škodo. Med to spada tudi kršitev pravic drugega ali kršitev svoje dolžnosti, ki jo nalaga pravo, med kar spadajo tudi obveznosti nenapisanega prava, ki zajemajo ustrezno družbeno vedenje, če ni upravičenega razloga za takšno ravnanje. Takšno ravnanje je lahko pripisljivo osebi, če izhaja iz njegovega krivdnega ravnanja, razen če za nekrivdno odgovornost obstaja razlog, ki ga predpisuje pravo ali splošno sprejeta načela. To pomeni, da mora uspešni tožnik dokazati obstoj (1) protipravnega ravnanja, (2) škode, (3) vzročne zveze med ravnanjem in škodo in (4) pripisljivosti (krivda oziroma objektivna odgovornost).

Podobno kot nizozemski tudi Francoski civilni zakonik, ki je še nedavno veljal v Belgiji, v 1382. in 1383. členu določa, da mora oseba, ki drugemu po svoji krivdi povzroči škodo zagotoviti odpravo te škode. Takšno škodo lahko oseba povzroči ne samo s svojim ravnanjem ampak tudi z malomarno ali neskrbno opustitvijo. V Belgijskem civilnem pravu mora tožnik za uveljavitev krivdne neposlovne odgovornosti dokazati (1) krivdno ravnanje, (2) škodo in (3) vzročno zvezo med krivdnim ravnanjem in škodo.

OKVIR 7:

Vzročnost med ravnanjem in škodo v primeru podnebnih sprememb

Dokazovanje vzročnosti med ravnanjem in škodo v primeru učinkov podnebnih sprememb je težavno. Zaradi kompleksnosti podnebnega sistema, globalnih učinkov izpustov ter zaradi množstva virov emisij je vzpostavljanje vzročne povezave med konkretnim ravnanjem

specifičnega državnega ali nedržavnega subjekta in učinki podnebnih sprememb ter škodo, ki jo te povzročajo, zelo zahtevno. Glede na abstraktnost poglavitnega kazalnika globalnega segrevanja, tj. dviganja povprečne globalne temperature, je pri določanju vzročnosti pogosto ključno predvsem, da se vzpostavi povezava med ravnanjem in konkretnim škodnim dogodkom, kot so ekstremni vremenski pojavi, kar vključuje poplave, vročinske valove, nevihte in suše. To velja še predvsem v primeru, ko tožniki v sodnem primeru zahtevajo finančno odmeno zaradi povzročene materialne škode ali zaradi stroškov, ki jih povzročajo podnebne spremembe.

Kompleksnosti navkljub se v zadnjem desetletju hitro razvija t.i. znanost pripisovanja posledic podnebnih sprememb. Iz te znanosti se je razvila veja pripisovanja ekstremnih vremenskih dogodkov podnebnim spremembam. Atribucijska znanost pripiše ekstremnemu vremenskemu dogodku (npr. poplavi) v kolikšnem delu je bil za njegov pojav vzrok v podnebnih spremembah. To pomeni ugotavljanje in primerjanje verjetnosti pojava v scenariju brez podnebnih sprememb s situacijo trenutnega stanja globalnega segrevanja. Na podlagi teh izsledkov se lahko nato dodeli vzročnost prispevku k podnebnim spremembam specifičnega sektorja ali subjekta (t.i. pripisovanje viru). Čeprav gre za relativno novo vejo podnebne znanosti je IPCC v svojem zadnjem poročilu že potrdil robustnost njenih izsledkov.²⁶³

Glede na znanstveno kompleksnost tega ključnega vidika vzpostavljanja pravne odgovornosti subjektov za podnebne spremembe se je izoblikovalo več iniciativ, ki tožnikom olajšajo dostop do znanja, ki je potrebno za vzpostavljanje vzročnih povezav. Tako je npr. Sabin Center for Climate Change Law vzpostavil bazo podatkov, ki napotuje na relevantne znanstvene izsledke glede atribucijske znanosti.²⁶⁴ Za tožnike bi z vidika odgovornosti za podnebne spremembe nedržavnih subjektov lahko bila prav tako zanimiva iniciativa »Carbon Majors«, ki je bila pripravljena s strani ameriškega Climate Accountability Institute, ki je izračunal zgodovinski prispevek 108 vodilnih podjetij za proizvodnjo fosilnih goriv in cementa (to vključuje tako obseg 1 in obseg 3, kot to definira metodologija GHG Protocol). V njej je vzpostavil, da je teh 108 podjetij odgovorno za 69,6 % vseh zgodovinskih emisij CO₂ in metana iz fosilnih goriv in cementa. Od tega je največjih 20 korporacij odgovornih za 35,45% vseh globalnih izpustov teh plinov od leta 1965 do leta 2018.²⁶⁵ Po najnovejših raziskavah, upošteva družbeno ceno ogljika in konzervativne ocene glede soprispevka regulatorjev ter potrošnikov, to pomeni, da je 12 največjih proizvajalcev fosilnih goriv odgovornih za škodo okoli 15 bilijonov ameriških dolarjev.²⁶⁶

V konkretnih primerih vzpostavljanja civilne odgovornosti držav in korporacij zaradi podnebnih sprememb pred sodišči so tožniki zadostno izkazali vzročno zvezo med ravnanjem držav in posegom v njihove človekove pravice. V primeru Urgenda je Višje sodišče v Haagu

²⁶³ Quirin Schiermeier, The Science that Supports Climate Lawsuits (2021) Nature 597 169.

²⁶⁴ Sabin Center for Climate Change Law, Climate Attribution Database, URL: <https://climateattribution.org/>.

²⁶⁵ Climate Accountability Institute, Carbon Majors, URL: <https://climateaccountability.org/carbon-majors/>.

²⁶⁶ Carl-Friedrich Schleussner and others, Carbon majors' trillion dollar damages, The case for contributions from fossil wealth to loss and damage finance, URL: <https://ca1-clm.edcdn.com/assets/Carbon-majors%E2%80%99-trillion-dollar-damages-final.pdf?v=1700110774>.

odločilo, da v konkretnem primeru vprašanje vzročnosti igra zgolj omejeno vlogo, saj tožniki niso zahtevali odškodnine ampak preventivno odredbo sodišča, v čemer pa vzročna zveza igra zgolj omejeno vlogo. Zadošča namreč, da so tožniki izkazali resno tveganje za nastanek škode, ki narekuje ukrepanje. Tudi sicer pa je Višje sodišče zavrnilo navedbe tožene stranke, da vzročna zveza med ravnanjem in posledicami ni podana zaradi relativno majhnega prispevka Kraljevine Nizozemske h globalnemu pojavu podnebnih sprememb in nezmožnosti, da Nizozemska sama reši problem podnebnih sprememb, in potrdilo odločitev nižjega sodišča, ki se je pri tem sklicevalo na pravila o solidarni odgovornosti.²⁶⁷ Višje sodišče je k temu dodatno navedlo, da bi takšno razlogovanje poseglo v pravico tožnikov do učinkovitega pravnega sredstva (13. člen EKČP), saj bi pomenilo, da ne bi imeli na voljo učinkovitega pravnega sredstva za tako kompleksen globalni problem kot so podnebne spremembe. Vsaka država bi se namreč lahko izognila odgovornosti z argumentom, da pravo od nje ne zahteva ukrepanja, če ostale države ne ukrepajo. Tožniki prav tako ne morejo uspešno pred sodiščem tožiti vseh relevantnih držav.²⁶⁸

Drugače kot Nizozemska sodišča se Bruseljsko višje sodišče spusti v bolj vsebinsko presojo vzročne zveze med neustreznim ukrepanjem toženih strank in škodo. V primeru VZW Klimatzaak potrdi vzročno zvezo med neambicioznim ukrepanjem in pomankljivo implementacijo ter s strani tožnika izkazano škodo. Brez krivdnega ravnanja toženih strank bi bil nivo okoljske tesnobe in nepremoženjska škoda nižja, količina še dopustnih izpustov ogljika bi bila večja (in s tem svoboda prihodnjih generacij), interesi tožnika bi bili varovani, Kraljevina Belgija pa bi bila v boljšem položaju za učinkovito spopadanje s podnebnimi spremembami.²⁶⁹

Bolj natančno obravnavo vzročnosti ravnanj zasebnih subjektov vsebuje tudi sodba Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim. Ta zavrača odločitev Višjega sodišča, da ni mogoče vzpostaviti vzročne zveze med ravnanjem korporacij, ki onesnažujejo z izpusti TGP, in škodo posameznikom, ki izhaja iz podnebnih sprememb. Vrhovno sodišče je v sodbi zapisalo, da z višjim sodiščem ne deli mnenja, da sistema tort in common law načelno ne bi bila zmožna nasloviti kumulativnih škodnih učinkov podnebnih sprememb.²⁷⁰ Vrhovno sodišče je na podlagi sodne prakse namreč vzpostavilo vzporednico med onesnaževanjem v času industrijske revolucije in podnebnimi spremembami. Tudi v primeru industrijskega onesnaževanja je bila škoda posledica večih so-prispevkov (npr. onesnaženje rek), pri čemer pa ni obstajala zahteva, da bi morali biti vsi povzročitelji onesnaženja obravnavani pred sodiščem. Prav tako to ni pomenilo, da bi preostali so-prispevki efektivno izničili odgovornost posameznega industrijskega obrata za njihov prispevek, ko je šlo za škodo javnemu interesu npr. zaradi izliva škodljivih substanc v tekoče vode.²⁷¹ Sploh pa to velja v primeru, ko zahtevek tožnika ne vključuje zahteve za povrnitev škode, ampak nalaga ukrepanje za preprečitev

²⁶⁷ 4.79. točka sodbe sodišča prve stopnje Urgenda proti Nizozemski.

²⁶⁸ 64. točka sodbe Višjega sodišča v Haagu Urgenda proti Nizozemski.

²⁶⁹ 268. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

²⁷⁰ 154. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

²⁷¹ 164. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

škoda.²⁷² V primeru podnebnih sprememb gre za podoben problem, ki je le bolj kompleksen in se izvaja na večjem (globalnem) merilu.²⁷³ Kot zapiše Vrhovno sodišče pa ni mogoče zatrjevati, da pravo zgolj stoji križem rok, čeprav se družba sooča z ogromnimi okoljskimi izzivi, ki so posledica človeške ekonomske aktivnosti.²⁷⁴

V vodilnem primeru **Urgenda proti Nizozemski** so tožniki uspeli s svojim zahtevkom, v katerem so zatrjevali kršitev civilne obveznosti države zaradi opustitve dolžne skrbnosti Nizozemske. Primarno vprašanje, s katerim se je ukvarjalo sodišče, je bilo, ali obstaja pravna obveznost, ki državi nalaga dolžno skrbnost na področju podnebnih sprememb. Sodišče prve stopnje je sicer zavrnilo možnost sklicevanja na dolžnost skrbnega ravnanja v razmerju do konvencijskih pravic, saj Urgenda ni uspešno izkazala, da je žrtev kršitve. Je pa ugotovilo obstoj ne napisanega standarda dolžnega ravnanja države, ki obstaja v družbi. Skladno z nizozemsko sodno prakso na področju neposlovne odgovornosti je sodišče ocenjevalo šest elementov dolžnega ukrepanja na področju podnebnih sprememb, in sicer:

- (1) Narava in obseg škode,
- (2) Predvidljivost škode,
- (3) Verjetnost pojava nevarnih sprememb podnebja,
- (4) Narava ukrepov oziroma opustitve države,
- (5) Zahtevnost previdnostnega ravnanja in
- (6) Obseg diskrecije države.²⁷⁵

V razmerju do prvih treh kriterijev je sodišče prve stopnje zaključilo, da imajo podnebne spremembe resne in ireverzibilne posledice, ki jih država dobro pozna in ki zahtevajo izvedbo preventivnih ukrepov. Upošteva visoko tveganje, ki ga prinašajo podnebne spremembe, te zahtevajo tudi visoko obveznost dolžne skrbnosti države. Sodišče je pojasnilo, da ima država pravico nadzora kolektivnih izpustov TGP na področju Nizozemske (četrti kriterij), in da izvedba ustreznih preventivnih ukrepov pomeni najcenejši način preprečitve nevarnih podnebnih sprememb (peti kriterij). Glede na zadnji kriterij je sodišče ugotovilo, da ni v diskreciji države, ali zaščiti svoje prebivalce pred učinki iz okolja.²⁷⁶

²⁷² 171. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

²⁷³ 156. in 157. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

²⁷⁴ 172. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

²⁷⁵ 4.63. točka sodbe sodišča prve stopnje Urgenda proti Nizozemski.

²⁷⁶ Za bolj natančno seznanitev z razlogi sodbe sodišča prve stopnje glej 4.64. – 4.82. točke sodbe sodišča prve stopnje Urgenda proti Nizozemski. Prav tako glej K. J. de Graaf and J. H. Jans, *The Urgenda Decision*:

Višje sodišče ne napisane obveznosti države na področju podnebnih sprememb ni obravnavalo, saj je izvedlo obveznost dolžnega ravnanja iz 2. in 8. člena EKČP. Ugotovilo je namreč napačno presojo sodišča nižje stopnje, da je zavrnilo legitimacijo Urgende, da zatrjuje kršitve konvencijskih pravic, saj se postopkovna zahteva po tem, da je pritožnik žrtev kršitve konvencijskih pravic (34. člen EKČP) nanaša zgolj na postopek pred ESČP ne pa tudi pri zatrjevanju civilne odgovornosti v nacionalnem pravu.²⁷⁷

Ostali pogoji za vzpostavitev neposlovne odgovornosti države so bili bolj neposredno razvidni. Zaradi preventivne narave zahtevka, je za nastanek škode zadoščalo tveganje za nastanek škode, kar je sodišče ocenilo kot konkretno sploh glede na to, da negativni učinki podnebnih spremem že nastajajo in da je verjetnost škode ogromna.²⁷⁸ Pripisljivost (krivda) je izhajala že iz izvajanja sodišča o protipravnosti ravnanja države.²⁷⁹ Odločitev sodišča glede vzročnosti pa je bila predstavljena že zgoraj (Okvir 7).

V primeru **VZW Klimatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalimi** je Bruseljsko višje sodišče izpeljalo standard dolžnega ravnanja državnih entitet (in torej njihovo krivdno ravnanje) iz mednarodnih zavez Belgije, in iz znanstvenih dognanj IPCC glede učinkov podnebnih sprememb in potrebe po ukrepanju za njihovo blaženje. Skladno s tem je za standard dovolj skrbne državne entitete predvidelo najmanjša še ustrezna znižanja emisij v obdobju 2013 - 2020²⁸⁰ in v obdobju 2020 – 2030.²⁸¹ Ne samo, da so bile ambicije glede znižanja izpustov toženih strank prenizke, tožene stranke niso ustrezno implementirale teh zavez.²⁸² Tudi sicer pa je višje sodišče prepoznalo kršitev pravice do življenja (2. člen EKČP) in pravice do zasebnega in družinskega življenja (8. člen EKČP) kot krivdno ravnanje, ki je neskladno z zahtevano skrbnostjo ravnanja s strani državnih entitet.²⁸³

Za uspešno uveljavljanje neposlovne civilne odgovornosti pa je višje sodišče presojalo tudi obstoj škode ter vzročne zveze. Vzročna zveza med krivdnim ravnanjem in škodo je bila

Netherlands Liable for Role in Causing Dangerous Global Climate Change (2015) *Journal of Environmental Law* 27 517.

²⁷⁷ 35. točka sodbe Višjega sodišča v Haagu Urgenda proti Nizozemski.

²⁷⁸ 4.89. točka sodbe sodišča prve stopnje Urgenda proti Nizozemski.

²⁷⁹ 4.88. točke sodbe sodišča prve stopnje Urgenda proti Nizozemski.

²⁸⁰ 241. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

²⁸¹ 244. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

²⁸² 242. in 244. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

²⁸³ 246. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

obravnavana že zgoraj (Okvir 7). Glede škode pa je Višje sodišče v Bruslju odločilo, da so tožniki (kot fizične osebe) izkazali škodo, ki se izraža kot (1) povečana okoljska tesnoba, (2) nepremoženjska škoda zaradi pomanjkljivosti zaščite prihodnjih generacij in zaradi zamujene priložnosti, da bi se izognili ekstremnim vremenskim pojavom in (3) zmanjšanje še dopustne količine ogljika, ki se lahko izpusti v okolje zaradi neustreznega ukrepanja v spornih obdobjih. Izkazali so tako obstoječo škodo kot tudi nastajajočo (prihodnjo) škodo. Ekstremni vremenski pojavi se namreč že pojavljajo in se z večanjem spremembe podnebja še dobivajo na intenzivnosti in pogostosti, kar poslabšuje okoljsko tesnobo in zahteva več ukrepov prilagajanja, kar pomeni, da bo manj sredstev namenjenih za druge javne storitve. Tožniki se navedenim posledicam ne bodo mogli izogniti, kot tudi ne dodatnim omejitvam zaradi (prekomernega) zmanjšanja še dopustnih izpustov TGP.²⁸⁴ V razmerju do nevladne organizacije Klimatzaak pa je višje sodišče prepoznalo nastanek nepremoženjske škode, ki zajema najmanj moralno škodo, zaradi škode okolju, za preprečitev katere je ustanovljena.²⁸⁵

7.2. CIVILNA ODGOVORNOST KORPORACIJ

Civilna odgovornost podjetij za njihovo škodljivo ravnanje na področju podnebnih sprememb se počasi razvija. Glede na status držav in njihovo splošno sprejeto odgovornost za spopadanje s podnebnimi spremembami, ki se izraža preko sklepanja mednarodnih pogodb, imajo korporacije napram njim načeloma sekundarno vlogo pri spopadanju s podnebnimi spremembami. Bolj kot gonilec ukrepanja na področju podnebnih sprememb so še vedno videni kot subjekti, ki se odzivajo na politiko in pravne režime držav. Drugače kot države te namreč niso politični subjekti ampak služijo primarno za zasledovanje dobička.

Ne glede na to pa se pojavlja vedno več iniciativ s strani zasebnih korporativnih subjektov, ki zasleduje ukrepanje na področju podnebnih sprememb. Podnebne spremembe namreč korporacijam prinašajo veliko tveganje glede njihovega poslovanja, ki lahko vpliva na dobiček. Prav tako pa s svojim tveganjem ter zahtevami za razogličenje družbe prinašajo tudi ogromno priložnosti, ki lahko pametni in fleksibilni družbi dolgoročno prinese večji dobiček. S postopno spremembo korporativne mentalitete pa se razvija tudi njihova civilna odgovornost in dvigajo standardi, ki jih lahko kot družba pričakujemo od zasebnih podjetij. Skladno s tem se večja število primerov, ki civilno odgovornost korporacij uveljavlja pred sodiščem bodisi z

²⁸⁴ 257. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

²⁸⁵ 258. točka sodbe Višjega sodišča v Bruslju VZW Klimatzaak proti Kraljevini Belgiji in ostalim.

razlogom vzpostavitve ukrepov, ki bodo učinkovito zmanjšali izpuste TGP, bodisi za plačilo odškodnine.

Vodilni primer v evropskem prostoru na področju civilne odgovornosti korporacij za zmanjšanje svojih emisij TGP prihaja iz Nizozemske. V prelomnem primeru **Milieudefensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc** so bili tožniki (nevladne organizacije) uspešni s svojimi zahtevki proti enemu največjih proizvajalcev fosilnih goriv na svetu, ki je skladno z analizo Richarda Heeda od leta 1965 do leta 2017 celokupno prispeval v atmosfero 2,36 % vseh fosilnih izpustov TGP, kar ga uvršča na 7. mesto najbolj onesnažujočih korporacij.²⁸⁶

Podobno kot v primeru Urgenda proti Nizozemski so se tožniki sklicevali na splošni temelj (krivdne) neposlovne odgovornosti iz 162. člena 6. knjige Nizozemskega civilnega zakonika. V primeru naftnega podjetja Royal Dutch Shell so se tožniki sklicevali, podobno kot je odločilo sodišče prve stopnje v primeru Urgenda, na kršitev nenapisanega standarda dolžne skrbnosti, ki je običajno v družbi, do prebivalcev Nizozemske in regije Wadden. S tem v zvezi so zahtevali, da Royal Dutch Shell zniža izpuste ogljikovega dioksida (v vseh treh obsegih) celotne korporativne skupine Shell za 45 % do leta 2030 napram letu 2019.

Sodišče prve stopnje je v svoji sodbi pritrdilo tožnikom. Podobno kot v primeru Urgenda je bil srš odločitve v ugotovitvi, kaj pravo sploh zahteva od tožene stranke in ali je njeno ravnanje res protipravno. Čeprav Royal Dutch Shell ni neposredno zavezano k spoštovanju človekovih pravic, je sodišče pri razlagi nenapisanega standarda dolžnega ravnanja upoštevala tudi pravice iz EKČP in MPDPP.²⁸⁷ Osrednji element navedene obveznosti glede zmanjšanja svojih izpustov ogljikovega dioksida je sodišče izpeljalo iz Smernic ZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu (Smernice ZN), ki predstavlja avtoritativno in mednarodno priznano »mehko pravo«²⁸⁷ glede spoštovanja človekovih pravic s strani zasebnih podjetij. Kot bo bolj natančno predstavljeno spodaj (Poglavje 8) gre v primeru Smernic ZN, tako kot v primeru Globalnega dogovora Združenih narodov ali v primeru Smernic OECD za mednarodna podjetja (Smernice OECD) za inštrumente, ki imajo široko podporo glede urejanja razmerja med korporacijami in človekovimi pravicami, in so tako po mnenju sodišča pripravne za razlago

²⁸⁶ Climate Accountability Institute, Carbon Majors, URL: <https://climateaccountability.org/carbon-majors/>.

²⁸⁷ 4.4.9. in 4.4.10. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudefensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

nenapisane dolžne skrbnosti podjetja Royal Dutch Shell po Nizozemskem civilnem pravu, tudi če ta ni njihov podpisnik.²⁸⁸

Smernice ZN od podjetij ne zahteva zgolj, da se sami izogibajo kršitvam človekovih pravic, ampak da jih preprečujejo v zvezi s poslovnimi razmerji, v katere vstopajo. Iz teh obveznosti in iz poročil glede odgovornosti podjetij za njihove emisije po mnenju sodišča tako izhaja, da Royal Dutch Shell ni vezan zgolj k preprečevanju in zmanjševanju neposrednih emisij iz svojega delovanja (obseg 1), ampak tudi k preprečevanju posrednih izpustov CO₂ (obseg 2 in 3), ki so posledica njegove dejavnosti (npr. uporaba fosilnih goriv), ki v primeru Royal Dutch Shell znašajo okoli 85% vseh emisij.²⁸⁹

Sodišče je na tej podlagi ugotovilo, da mora podjetje, kot je Royal Dutch Shell, ukrepati odvisno od vzvodov, ki jih ima za naslovitev njegovega škodljivega učinka.²⁹⁰ To v konkretnem primeru zajema zmanjšanje neposrednih emisij korporativne skupine Shell (ki jo kontrolira Royal Dutch Shell), zmanjšanje emisij 2. obsega (saj lahko vpliva na svoje dobavitelje energije), kot tudi zmanjšanje emisiji 3. obsega v delu, v katerem lahko svobodno prilagaja svojo dejavnost (saj Royal Dutch Shell efektivno določa energetske produkte, ki jih ponuja uporabnikom).²⁹¹

Obveznosti zmanjšanja izpustov, ki jih je sodišče pripisalo toženi stranki je v zmanjšanju izpustov, ki bi lahko vodilo k omejitvi povprečnega globalnega segrevanja na 1,5 °C, kot to zahteva Pariški podnebni sporazum²⁹² in splošnega konsenza, da mora vsako podjetje neodvisno od drugih korporacij delati proti dosegu podnebne nevtralnosti do leta 2050.²⁹³ Sodišče je mnenja, da samo dejstvo, da tožena stranka ni sama odgovorna za celokupne emisije korporacijske skupine Shell (obseg 1-3) in za preprečitev nevarnih posledic podnebnih sprememb, to ne pomeni, da jo je mogoče oprostiti svoje individualne in delne odgovornosti za spopadanje s podnebnimi spremembami predvsem upotevaje njen položaj nadzora nad skupino Shell in visok prispevek k podnebnim spremembam v globalnem merilu.²⁹⁴ S tem razlogom je

²⁸⁸ 4.4.11. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁸⁹ 4.4.18. in 4.4.19. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹⁰ 4.4.21. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹¹ 4.4.25. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹² 4.4.28. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹³ 4.4.36. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹⁴ 4.4.37. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

sodišče predpisalo Royal Dutch Shell, da do leta 2030 zmanjša emisije ogljikovega dioksida celotne korporativne skupine Shell za 45 % napram letu 2019.²⁹⁵ Royal Dutch Shell je sodišče naložilo obligacijo rezultata, da za toliko zmanjša izpuste CO₂ obsega 1 celotne skupine Shell, in obligacijo prizadevanja, da izvede ukrepe, ki bodo vodili v navedeno zmanjšanje emisiji obsega 2 in 3.²⁹⁶

V razmerju do ostalih predpostavk neposlovne krivdne odgovornosti (verjetnost škode in vzročnost) je nizozemsko sodišče odločilo na podoben način kot njegovi predhodniki v primeru Urgenda. Prvič, škoda je za tožnike (prebivalce Nizozemske in regije Wadden) neizbežna zaradi njihove izpostavljenosti podnebnim spremembam (npr. tveganja, povezana z zdravjem zaradi vročinskih valov, povečanja pojava nalezljivih bolezni, zmanjšanja kvalitete zraka, izpostavitve UV-žarkom, poplav in suš).²⁹⁷ Drugič, vzrok za to škodo so podnebne spremembe in njihovi povzročitelji tj. izpusti TGP, od katerih je primaren ogljikov dioksid.²⁹⁸ Sodišče je izpostavilo individualizirano delno odgovornost tožene stranke, saj vsak prispevek k blaženju podnebnih sprememb pomemben.²⁹⁹

Ob tem pa je potrebno poudariti, da sodba sodišča prve stopnje še ni pravnomočna, saj se je Royal Dutch Shell na sodbo pritožil. V trenutku pisanja se je ravno zaključila javna obravnava primera na pritožbenem sodišču, odločitev sodišča se pa pričakuje novembra 2024.

OKVIR 8:

Greenpeace Italy in ostali proti ENI S.p.A. in ostalim

Po zgledu Milieudéfensie sta dve nevladni organizaciji in 12 italijanskih državljanov sprožili tožbo proti enemu največjih proizvajalca fosilnih goriv na svetu in enemu izdatnejših povzročiteljev zgodovinskega zasičenja atmosfere s TGP, ENI S.p.A. Podobno kot v nizozemskem primeru so od sodišča zahtevali, da ENI zmanjša svoje celokupne emisije (obseg 1-3) za 45 % do leta 2030 napram letu 2019. Kot Milieudéfensie se tudi italijanski primer sklicuje na italijansko pravno ustreznico 162. člena Nizozemskega civilnega zakonika, tj. na 2043. člen Italijanskega civilnega zakonika, ki določa podlago za splošno neposlovno odgovornost. Tako kot Milieudéfensie se tudi Greenpeace Italy in ostali sklicujejo na neposlovno odškodninsko odgovornost v povezavi z nespoštovanjem človekovih pravic s strani naftnega velikana.

²⁹⁵ 4.4.32. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹⁶ 4.4.37. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹⁷ 4.4.6. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹⁸ 4.4.8. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

²⁹⁹ 2.3.2. in 4.3.5. točka sodbe okrajnega sodišča Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell plc.

Kljub podobnosti pa primer Greenpeace Italy in ostali proti ENI S.p.A. in ostalim odstopa od nizozemskega primera. Prvič, tožniki kot sotoženca navajajo tudi Ministrstvo za ekonomijo in finance in italijansko razvojno banko Cassa depositi e prestiti S.p.A., ki sta prevladujoča delničarja družbe in imata odločilen vpliv na odločitve družbe. Drugič, poleg splošnega temelja (krivdne) neposlovne odgovornosti pa uveljavljajo tudi objektivno odgovornost toženih strank za škodo, ki jo povzroči opravljanje nevarne dejavnosti (2050. člen Italijanskega civilnega zakonika), v kar so bili v preteklosti po navedbah tožnikov uvršene okoljsko nevarne dejavnosti. Tretjič, uveljavljajo tudi odgovornost, ki jo ima oseba za stvar, ki je pod njegovim nadzorom (2051. člen Italijanskega civilnega zakonika).

Primeri odgovornosti zoper korporacije prihajajo tudi iz Poljske, ki sicer ne temeljijo na splošni civilni odgovornosti temveč na posebni odgovornosti, kot jo vzpostavlja poljski Zakon o varstvu okolja. Ta namreč v 323. členu določa (podobno kot ZVO-2 v 231. členu) možnost nevladnih organizacij, da sprožijo tožbo zoper kogarkoli, ki s svojim ravnanjem škoduje oziroma ogroža okolje kot javno dobro. V primeru **ClientEarth proti Polska Grupa Energetyczna (PGE)** je mednarodna nevladna organizacija ClientEarth zahtevala od vodilnega poljskega podjetja za proizvodnjo, distribucijo in trgovanje z elektriko PGE, ki je v več kot 50% lasti države, da v največjemu onesnaževalcu z ogljikovim dioksidom v EU tj. termoelektrarni Bełchatów, s katerim upravlja, preneha pridelovati energijo iz lignita. ClientEarth je zahtevala, da naj PGE zapre 11 blokov do leta 2030 zadnjega pa najkasneje do leta 2035. To bi vodilo k odpravljanju okoljske škode, ki je nastala v preteklosti, in preprečevanju nadaljnje škode. Sodišče je na podlagi tožbe od strank zahtevalo, da vstopita v pogajanja glede poravnave, v kateri se bosta dogovorili za čim hitrejšo zmanjšanje vpliva termoelektrarne na podnebje.

OKVIR 9:

Podnebne pravice v sistemu common law in Smith proti Fonterra in ostalim

Potencial na področju razvoja podnebnih pravic na civilno-pravnem področju ni zamejen zgolj na kontinentalni pravni red, ampak se razvija preko odločitev sodišč tudi v anglo-saškem pravnem sistemu. Pravo common law osebam namreč omogoča, da sprožijo tožbe, s katerimi uveljavljajo odgovornost entitet zaradi povzročitve škode. Sodišča so skozi čas vzpostavili sistem tožb, ki vzpostavlja specifične podlage za tožbe glede na zahtevek, in ga postopoma prilagajali prepoznanim potrebam (t.i. sistem »tort«). Med dovoljene tožbe se uvrščajo tudi akcije, ki so lahko uporabljive za varovanje podnebnih pravic. Te npr. zajemajo povzročitev škode zaradi opustitve dolžne skrbnosti (»negligence«), imisij, ki vplivajo na zasebni interes (»private nuisance«) in ki vplivajo na javni interes (»public nuisance«). Za vsako izmed njih so sodišča vzpostavila kriterije, ki jih mora izpolnjevati tožnik, če želi biti uspešen s svojo tožbo.

Med jurisdikcije, ki uporabljajo takšen sistem sodi tudi Nova Zelandija. V primeru Smith proti Fonterra in ostalim je Michael Smith, pripadnik Maorov, od sedmih največjih onesnaževalcev

s TGP v Novi Zelandiji zahteval, da zmanjšajo svoje izpuste zaradi škode družinski zemlji, ki je povezana z dviganjem gladine morja, izgube krajev, ki imajo zanj kulturni in duhovni pomen, škode za ribolov in zdravje. Svojo zahtevo je utemeljil na obstoječih podlagah opustitve dolžne skrbnosti (»negligence«) in zaradi škodljivih imisij, ki vplivajo na javni interes (»public nuisance«), ter na novi podlagi: novi obveznosti, ki se tiče podnebne sistema. Zadnja podlaga bi vključevala možnost zahteve, da toženec preneha bistveno prispevati k škodi podnebnemu sistemu, nevarnemu človeškemu poseganju v podnebni sistem in negativnim učinkom podnebnih sprememb preko izpustov TGP v atmosfero ali njihovo proizvodnjo in dobavo fosilnih goriv.

Sodišče prve stopnje je dovolilo sojenje zgolj glede zadnje podlage, torej glede vzpostavitve nove tožbe glede podnebja, ne pa tudi glede obstoječih podlag, saj sodišče ni bilo mnenja, da bi lahko tožnik bil glede njih uspešen. To je potrdilo tudi pritožbeno sodišče, ki je kot ključni argument za svojo odločitev vzelo odsotnost ustrezne povezave med aktivnostmi toženih strank in zatiranje škodo zaradi globalnega kumulativnega učinka virov TGP.³⁰⁰ Pritožbeno sodišče je preprečilo sojenje tudi glede nove podnebne tožbe, saj po mnenju višjega sodišča tožnik nove podlage ni ustrezno vmestil v obstoječ pravni sistem, ni se skliceval na obstoječo sodno prakso, niti ni utemeljil njenega obsega.³⁰¹ Hkrati pa je višje sodišče izrazilo mnenje, da gre za zadevo, v kateri se zahteva velika fleksibilnost politike, da lahko usklajuje različne interese in bi zato stvaritev nove pravne podlage zadevo obravnavalo nezadostno in zgolj delno.³⁰²

Vrhovno sodišče Nove Zelandije pa je v nedavni sodbi z dne 7. 2. 2024 odločilo obratno in dopustilo vse tri podlage, ki jih je Michael Smith uveljavljal v svoji tožbi. Primarno je dopustilo tožbo zaradi imisij, ki škodijo javnemu interesu (»public nuisance«), saj je zavrnilo načelni argument, da naj med ravnanjem tožencev in škodo tožniku ne bi bilo ustrezne (vzročne) povezave, ki je izviral iz naziranja sodišča, da navedena vrsta tožba ne bi bila zmožna nasloviti kumulativnih škodnih učinkov podnebnih sprememb (glej zgoraj Okvir 7).³⁰³ Vrhovno sodišče je tako zavrnilo stališče višjega sodišča, da bi bile v zadevnem primeru emisij v škodo javnemu interesu prepreke za možnost vzpostavitve odgovornosti tako visoke, da bi lahko zavrglo tožbo.³⁰⁴ To je glede na dopustitev enega temelja tožbe veljalo tudi za preostale dva (tj. opustitev dolžne skrbnosti, posebna nova obveznost glede podnebja).³⁰⁵ To je še toliko bolj veljalo glede na postopkovni trenutek, v katerem je odločalo Vrhovno sodišče, tj. preden bi se sojenje sploh začelo in preden bi tožnik lahko predložil dokaze in s tem izkazal izpolnjene predpostavke odgovornosti toženih strank. Kot je ilustrativno navedlo Vrhovno sodišče se

³⁰⁰ 92. in 93. točka sodbe višjega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

³⁰¹ 155. in 156. točka sodbe višjega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

³⁰² 161. in 162. točka sodbe višjega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

³⁰³ 154. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

³⁰⁴ 173. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

³⁰⁵ 174. in 175. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

sistem common law aktivno odziva na izzive, ki jih predstavljajo novi okoljski izzivi, in sicer najbolj učinkovito na »rodovitnih poljih neposrednega sojenja.«³⁰⁶

V primerih, ki so potekali ali še potekajo pred sodiščem, kot je bilo omenjeno zgoraj, prevladujejo zahteve tožnikov v zvezi s civilno odgovornostjo državnih in nedržavnih subjektov za izvedbo ukrepov zmanjšanja izpustov TGP, ki bi prispevalo k blaženju podnebnih sprememb. Tožniki v evropskem prostoru pa v manjšem okviru zahtevajo odškodnino za škodo na podlagi splošne neposlovne odškodninske odgovornosti, ki jim je nastala zaradi preteklih ravnanj toženih strank. Takšni zahtevki se sicer pojavljajo, vendar pa se zaenkrat še noben od njih ni izkazal za uspešnega.

Trenutno sta v teku dva strateška spora pred evropskimi sodišči, ki sta zanimiva z vidika odškodninske odgovornosti korporacij zaradi njihovega pomankljivega ravnanja na področju podnebnih sprememb. Prvi (in najbolj odmeven) primer na tem področju je **Luciano Lliuya proti RWE AG**. Saul Luciano Lliuya je kmetovalec iz Peruja, ki je leta 2015 s pomočjo okoljske nevladne organizacije Germanwatch tožil nemško multinacionalno podjetje RWE za dobavo in proizvodnjo energije zaradi prispevka k ukrepom prilagajanja, ki bi zaščitili tožnika pred učinki podnebnih sprememb. Kot navaja tožnik v svoji tožbi, je ravnanje tožene stranke (njeni izpusti TGP), s katerim je vedoma prispevala k podnebnim spremembam, privedlo do taljenja ledenikov v Peruju. To je od leta 1975 dalje privedlo do izrazitega povečanja prostornine ledeniškega jezera Palcacocha, ki leži nad vasjo tožnika, in tako ogroža njegov dom zaradi poplavljanja ter zemeljskih plazov. Na podlagi civilnopravnega imisijskega varstva (1004. člen Nemškega civilnega zakonika) je tožnik zahteval, da sodišče ali (1) ugotovi, da je RWE dolžan nositi stroške zaščitnih ukrepov sorazmerno glede na njegov soprispevek k škodi, ali (2) naloži RWE, da izvede primerne zašitne ukrepe sorazmerno glede na njegov soprispevek k škodi, ali (3) da povrne lokalni skupnosti delež stroškov zaščitnih ukrepov, ali (4) pa to povrne tožniku, v delu, v katerem je takšne ukrepe izvedel sam. Tožnik zatrjuje, da je soprispevek RWE k škodi enak njegovemu historičnemu prispevku k izpustom TGP (na podlagi zgoraj citirane študije »Carbon Majors« je to od leta 1751 do leta 2010 znašalo okoli 0,47 % vseh izpustov).

Sodišče prve stopnje je v delu tožbo zavrglo zaradi nejasnosti zahtevka (1-3), v delu glede zahteve za povrnitev tožnikovih lastnih stroškov (4) pa jo je zavrnilo, saj tožena stranka

³⁰⁶ 172. in 173. točka sodbe Vrhovnega sodišča Nove Zelandije Smith proti Fonterra in ostalim.

ni motilec, od katerega bi tožnik lahko zahteval povrnitev stroškov. Motilec je zgolj lastnik, posestnik ali uporabnik za razpolaganje s stvarjo, ki je vir motenja. V konkretnem primeru pa po mnenju sodišča prve stopnje ne obstaja zadostna vzročna zveza (»conditio sine qua non«), da bi lahko vzpostavili odgovornost tožene stranke zaradi problema kumulativnih emisij, saj vsi izpusti TGP prispevajo k podnebnim spremembam.

Pritožbeno sodišče je leta 2017 zavrnilo zaključke sodišča prve stopnje. Odločilo je, da gre za zadostno jasen zahtevek. Ovrгло je tudi trditve sodišča, da v tem primeru ni mogoče vzpostaviti vzročne zveze. Namreč v tem primeru ne gre za vzročnost naravnih dogodkov, ki bi učinkovali na tožnika zaradi opustitve tožene stranke, ampak gre za aktivno ravnanje tožene stranke, ki je z aktivnim izpuščanjem TGPv atmosfero s strani termoelektren pod svojim nadzorom povzročila tveganje za poplave oziroma zasutje tožnikovega doma s plazom.³⁰⁷ Zahtevek je skladen s pravnim redom, saj temelji na načelu, da kdor povzroči škodo, jo mora tudi povrniti in od tega podnebne spremembe niso izjema, kar bi v zadevnem primeru pomenilo odgovornost za okvirno 0,47 % cene zaščitnih ukrepov.³⁰⁸ Za končno določitev te odgovornosti pa je postavilo izvedenca, da ugotovi vzročno povezavo med ravnanjem tožene stranke in višino škode.³⁰⁹

Postopek dokazovanja vzročne zveze pred Višjim regionalnim sodiščem v Hammu še traja, saj obisk Peruja s strani izvedencev ni bil mogoč zaradi pandemije z boleznijo COVID-19. Zadnje procesno dejanje je bila javna obravnava zaradi izvedenskega gradiva, ki je potekala v začetku leta 2024.

Na podobni logiki gradi tudi primer **Asmania in drugi proti Holcim**. Julija 2022 so štirje otočani indonezijskega otoka Pari tožili švicarski cementni koncern Holcim zaradi njihovih izpustov emisij TGP v ozračje, ki povzročajo dvig morske gladine in ogroža tožnike. Od tožene stranke zahtevajo povrnitev že nastale škode, ki je sorazmerno korcernovim zgodovinskim emisijam (tudi v tem primeru se tožniki sklicujejo na študijo »Carbon Majors«), zmanjšanje njihovih emisij za 43 % do leta 2030, in 69 % do leta 2040 napram letu 2019, in sorazmerni soprispevek za ukrepe prilagajanja podnebnim spremembam. Razlika v tem primeru

³⁰⁷ I.3. točka sodbe Višjega regionalnega sodišča Hamm Luciano Lliuya proti RWE AG.

³⁰⁸ I.2. točka sodbe Višjega regionalnega sodišča Hamm Luciano Lliuya proti RWE AG.

³⁰⁹ III.2. točka sodbe Višjega regionalnega sodišča Hamm Luciano Lliuya proti RWE AG.

pa je, da tožniki za pravno podlago uporabljajo kršitev njihovih osebnostnih pravic ter s tem povezano zahtevo za povrnitev škode.

OKVIR 10:

Tožbe lokalnih skupnosti in zveznih držav v Združenih državah Amerike (ZDA) proti proizvajalcem fosilnih goriv

V evropskem kontekstu se je že pojavilo nekaj sodnih primerov, v katerih tožniki zahtevajo od večjih onesnaževalcev s TGP, da prevzamejo svoj del odgovornosti za podnebne spremembe in od njih zahtevajo povrnitev del stroška za izvedbo prilagoditvenih ukrepov (glej zgoraj). V ZDA pa so se takšne tožbe že pojavile v večjem obsegu, predvsem proti proizvajalcem fosilnih goriv, ki imajo večjo zgodovinsko odgovornost za pojav podnebnih sprememb. Glavni akterji na strani tožnikov v ZDA niso posamezniki iz globalnega juga, kot je to v Evropi, temveč lokalne skupnosti in zvezne države, ki morajo implementirati ukrepe prilagajanja podnebnim spremembam v praksi, kar jim povzroča določene stroške.

V enemu izmed prvih takšnih strateških sodnih sporov je bil sicer odgovor glede odgovornosti negativen. V primeru City of New York proti Chevron Corp. in ostalim je mestna oblast New York od glavnih proizvajalcev fosilnih goriv zahtevala plačilo stroškov za ukrepe, ki bodo zaščitili mesto pred učinki podnebnih sprememb. Zahtevek je New York utemeljil na podlagi prava common law zvezne države New York, in sicer na podlagi škodljivih imisij, ki posegajo v zasebni in javni interes (»private« in »public nuisance«), in na podlagi posestnega varstva (»trespass«). Tožnik se je poleg na samo škodo, ki je nastal zaradi izpustov toženih strank, skliceval tudi na dolgotrajno zavajanje potrošnikov in javnosti s strani tožnikov glede škodljivih učinkov njihovih produktov na podnebne spremembe. Tožniki so namreč vzročno povezavo med fosilnimi gorivi in podnebnimi spremembami poznali že od 50 letih prejšnjega stoletja, ko jih je njihova stanovska organizacija, American Petroleum Institute, začel opozarjati glede nevarnosti uporabe fosilnih goriv za podnebje. Tožene stranke so, kot to navaja tožnik, aktivno delovali, da bi te ugotovitve prikrili. S tem namenom so oblikovali delovno skupino, ki je nadzirala in delila izsledke raziskav glede stanja podnebja. Ta je namreč aktivno vodila kampanje, da bi vplivala na javno mnenje glede tveganja fosilnih goriv za podnebje in celo v kampanje, ki so metali dvom na znanstvene izsledke glede spremembe podnebja. Ne glede na to, da so podjetja sama zasnovala svoje investicije na način, da bi jih zaščitila pred učinki podnebnih sprememb (npr. dvig platform za črpanje nafte in zaščita cevovodov, ki vzame v zakup dvig morske gladine) so nadaljevali s proizvodnjo in prodajo fosilnih goriv.

Sodišča so zahtevek mesta zavrnila, saj so zaradi čezmejnih učinkov izpustov TGP sklenila, da bi se v tem primeru moralo uporabiti zvezno pravo in ne pravo federalne enote. To pa pomeni, da bi se moral uporabiti Clean Air Act, s katerimi regulator na zvezni ravni (Environment Protection Agency (EPA)) regulira izpuste TGP skladno s precedenčno odločitvijo Massachusetts proti EPA iz teritorija ZDA. Posledično je sodišče ocenilo, da so izpusti TGP, ki so jih povzročili tožniki, pokriti z navedeno zvezno zakonodajo, in tako niso bili protipravni. To pa pomeni, da so tožene stranke v zvezi z njimi zavarovane pred škodnimi zahtevki. V zvezi

z emisijami iz drugih jurisdikcij pa je sodišče sklenilo, da bi odgovornost korporacij vodila k posledicam za zunanjo politiko, kar pa ni v domeni sodišča.³¹⁰

Federalna sodišča pa so glede uporabe zveznega prava v primeru podnebnih sprememb spremenila svojo prakso v primeru City of Baltimore proti BP p.l.c. in ostalim. V tem primeru so tožniki spremenili svoj pristop in svoje zahteve glede škodnega ravnanja namesto na izpuste TGPosredotočili na proizvodnjo, refiniranje, distribucijo, promocijo in prodajo fosilnih goriv, ki je povzročala in še povzroča škodo povezano s podnebnimi spremembami, in sicer s poudarkom na zgoraj opisano intenzivno zavajanje toženih strank. Tožniki so vložili tožbo na podlagi osmih ločenih podlagah:

- (1) škodljive imisije, ki posegajo v zasebni interes (»private nuisance«),
- (2) škodljive imisije, ki posegajo v javni interes (»public nuisance«),
- (3) objektivna odgovornost zaradi opustitve dolžnega opozorila (»strict liability for failure to warn«),
- (4) objektivna odgovornost zaradi proizvoda z napako (»strict liability for design defect«),
- (5) krivdna odgovornost zaradi opustitve dolžnega opozorila (»negligence for failure to warn«),
- (6) krivdna odgovornost zaradi proizvoda z napako (»negligence for design defect«),
- (7) posestno varstvo (»trespass«) in
- (8) javnopravna podlaga kršitve nacionalnega zakona o varstvu potrošnikov.

V svoji sodbi z dne 7. 4. 2022 je prizivno sodišče za četrti okraj zavrnilo uporabo zveznega prava glede na zahteve tožnikov, ki uveljavljajo uporabo prava federalne enote, in ne izpolnjujejo strogih izjem, ki bi sodišču omogočala, da zahtevke preda na zvezno sodišče in preoblikuje v zahtevek po zveznem pravu. Tožene stranke namreč niso izkazale, da bi šlo v konkretni zadevi za pomemben konflikt med pravom zvezne države in zveznim pravom.³¹¹ Vrhovno sodišče ZDA je glede takšne prakse v več primerih že zavrnilo odločanje o pravnem sredstvu korporacij (City of Baltimore proti BP p.l.c. in ostalim, County of San Mateo in ostali proti Chevron Corp. in ostalim, State v. American Petroleum Institute in ostalim). To učinkovito pomeni, da bodo tožbe obravnavane pred sodišči zveznih držav, ki jih bodo obravala po pravu zvezne države in ne po zveznem pravu, v katerem bi lahko zatrjevano pravno podlago substituiral Clean Air Act, ki nadzoruje (in dovoljuje) izpuste TGPv ozračje.

Na sodiščih Združenih držav Amerike je trenutno poplava zadev, v katerih zvezne države oziroma lokalne skupnosti na podoben način uveljavljajo odgovornost proizvajalcev fosilnih goriv za proizvodnjo, predelavo in prodajo fosilnih goriv za financiranje ukrepov prilagajanja

³¹⁰ Sodba Pritožbenega zveznega sodišča Združenih držav Amerike za drugi sodni okraj City of New York proti BP p.l.c. in ostalim.

³¹¹ Sodba Pritožbenega zveznega sodišča Združenih držav Amerike za četrti sodni okraj City of Baltimore proti BP p.l.c. in ostalim.

na podnebne spremembe (npr. Delaware proti BP America Inc. in ostalim, Platkin in ostali proti Exxon Mobil Corp. in ostalim, City & County of Honolulu proti Sunoco LP in ostalim, County of San Mateo in ostali proti Chevron Corp. in ostalim, City of Oakland in ostali proti BP p.l.c. in ostalim, County of Santa Cruz proti Chevron Corp. in ostalim). Tožniki želijo s tožbo preusmeriti breme ukrepanja za zaščito pred podnebnimi spremembami na proizvajalce fosilnih goriv, ki so neposredno profitirali na podlagi prodaje proizvodov, uporaba katerih povzroča podnebne spremembe. Njihovo odgovornost še dodatno utemeljujejo na njihovi aktivni kampanji zavajanja in zanikanja znanstvenih izsledkov glede učinkov fosilnih goriv na spremembo podnebja. Tožniki v tožbah od proizvajalcev fosilnih goriv zato zahtevajo odškodnine povezano s podnebnimi spremembami, za izvajanje ukrepov prilagajanja ter za kaznovanje tožnikov. Obenem pa je ugodna sprememba prakse zveznih sodišč glede pristojnosti za odločanje o zadevi spodbudilo nove tožbe. Tako je 20. 2. 2024 med zadnjimi vložilo tožbo proti proizvajalcem fosilnih goriv mesto Chicago, ki je med tremi največjimi mesti v Združenih državah Amerike.

Navkljub mešanemu izplenu tožb, ki jih v podnebnih zadevah vlagajo tožniki proti zasebnim korporacijam pa imajo te lahko širši vpliv na delovanje zasebnih korporacij. Kot je bilo omenjeno zgoraj je njihov glavni namen zasledovanje dobička. Kot je bilo že večkrat poudarjeno, lahko povečano tveganje za podnebne tožbe tudi poveča prehodna tveganja za korporacije, ki so povezana s podnebnimi spremembami, kar poviša stroške poslovanja, vpliva na investicije in manjša povpraševanje po produktih tožene stranke ter tako vpliva na njeno financiranje.³¹² Raziskave pa so na podlagi analize sporov med letom 2005 in 2021 in vrednosti delnic vpletenih podjetij pokazale, da že samo dejstvo vložitev tožbe v zadevi, ki je povezana s podnebjem, oziroma njena potencialno negativna odločitev za podjetje zmanjša vrednost korporacije za 0,41 %. Povprečen učinek tožbe se še dodatno poveča, če je primer vložen proti enemu izmed večjih onsenazevalcev (t.i. »Carbon Majors«), ko padec vrednosti znaša v primeru vložitev tožbe znaša v povprečju 0,57 %. V primeru odločitev, ki so pozitivne za podnebje, je bilo ugotovljeno, da vrednost takšnega podjetja pade za 1,5 %. Če primer vključuje nove pravne argumente ali če gre za novo pravno jurisdikcijo, v kateri prej še ni bilo podobnega sodnega spora vložitev tožbe zmanjša v povprečju vrednost podjetja za 0,52 %. Tako je na primer vrednost nemškega energetskega podjetja RWE v relevantnem časovnem obdobju okoli vložitev tožbe Luciano Lliuya proti RWE AG zmanjšalo kumulativno donosnost delnice za 9,2

³¹² Task Force on Climate-Related Financial Disclosures, Recommendations of the Task Force on Climate-related Financial Disclosures, URL: <https://assets.bbhub.io/company/sites/60/2021/10/FINAL-2017-TCFD-Report.pdf>.

% oziroma povzročilo abnormalni donos v višini 6 % nižjega dejanskega donosa od pričakovanega.³¹³

8. PODNEBNE SPREMEMBE IN KORPORATIVNO UPRAVLJANJE

Podnebne spremembe ne vplivajo nič manj na korporacije kot na države ali posameznike. Podnebne spremembe vplivajo tudi na korporacije, njihovo profitabilnost in obstoj. Te namreč predstavljajo prehodna (prehod na podnebno nevtralno ekonomijo) in fizična tveganja (tveganja povezana s fizičnimi posledicami podnebnih sprememb), ki lahko vplivajo na uspešnost njihovega poslovanja). Podnebne spremembe pa predstavljajo tudi priložnost, saj omogočajo znižanje stroškov poslovanja zaradi ukrepov izboljšave učinkovitosti porabe virov, cenejše dobave obnovljivih virov energije, izboljšave svoje tržne pozicije napram podnebno manj proaktivnim tekmecem.³¹⁴ Ravnanje korporacij na tem področju tako vpliva na širok krog njihovih deležnikov, kar vključuje investitorje, delničarje, zaposlene, dobavitelje in stranke. S tem pa se razvija tudi pravo, ki upravlja njihovo vedenje in ravnanje.

Trenutno zavezujočega mednarodnega prava za podjetja ni, kar pomeni, da so ta vezana zgolj na pravila države, v kateri delujejo.³¹⁵ Z vidika regulacije so zahtevna predvsem mednarodna podjetja, ki imajo čezmejno organizacijsko strukturo, njihova proizvodnja pa poteka v več državah,³¹⁶ pri čemer je poglaviten namen teh podjetij v iskanju stroškovno učinkovitih lokacij.³¹⁷ Skladno s tem so se pričakovanja glede ustreznosti ravnanja korporacij na področju podnebja lahko začela ustvarjati zgolj v okviru prostovoljnih zavez podjetij.

Na tem področju so pomembne Smernice ZN, ki jih je leta 2011 soglasno potrdil Svet ZN za človekove pravice.³¹⁸ Gre za nezavezujoče smernice, po katerih naj bi gospodarski subjekti spoštovali človekove pravice. Njihove mehke obveznosti vključujejo tako izogibanje kršitvam človekovih pravic, v primerih ko delujejo škodljivo na človekove pravice, pa morajo

³¹³ Misato Sato in ostali, Impacts of climate litigation on firm value, URL:

https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2023/05/working-paper-397_-Sato-Gostlow-Higham-Setzer-Venmans.pdf.

³¹⁴ Task Force on Climate-Related Financial Disclosures, Recommendations of the Task Force on Climate-related Financial Disclosures, URL: <https://assets.bbhub.io/company/sites/60/2021/10/FINAL-2017-TCFD-Report.pdf>.

³¹⁵ Ruggie, JUST BUSINESS (2013), str. 71

³¹⁶ Wettstein, MULTINATIONAL CORPORATIONS AND GLOBAL JUSTICE (2009), str.10

³¹⁷ Weilert, Taming the Untamable? Transnational Corporations in United Nations Law and Practice , URL: https://www.mpil.de/files/pdf3/mpunyb_11_weilert_14.pdf , str. 448

³¹⁸ UNEP Finance Initiative, The UN framework and guiding principles on business and human rights, URL: <https://www.unepfi.org/humanrightstoolkit/framework.php>

to obravnavati in sanirati. Gre za pomemben napredek, saj razširja mednarodni režim človekovih pravic, tako da vključuje tudi gospodarske subjekte.³¹⁹ V svojem bistvu gre za kodeks ravnanja skozi neobvezujoča načela in standarde odgovornega poslovnega ravnanja v globalnem kontekstu.³²⁰ Na območju varstva okolja spodbujajo mednarodna podjetja k delovanju v smeri zaščite okolja in trajnostnega razvoja.³²¹

Pomembne so tudi Smernice OECD. Smernice vsebujejo tudi poglavje, ki je posvečeno zgolj okolju. Besedilo tega poglavja izhaja iz Deklaracije o okolju in razvoju iz Ria ter Agendi št. 21 in upošteva Aarhuško konvencijo. Ta, med drugim, zahteva, da večnacionalne družbe:

- (1) pripomorejo k širšim ciljem trajnostnega razvoja,
- (2) vodijo "sistem okoljskega upravljanja", ki naj bi bil vodenje informacij o vplivu njihovih dejavnosti na okolje, zdravje in varnost,
- (3) določajo cilje okoljske učinkovitosti in izrabe virov, spremljanje napredka pri ciljih,
- (4) obveščajo javnost in delavce z informacijami o mogočih vplivih dejavnosti podjetja na okolje, zdravje in varnost ipd.,
- (5) predvidevajo okoljske vplive,
- (6) upoštevajo primerna znanstvene in tehnična dognanja,
- (7) poskušajo doseči okoljsko učinkovitost in
- (8) prispevajo k javni politiki.³²²

Namen teh členov je zagotavljanje »dobrega upravljanja okolja«, trajnostnega razvoja, zagotavljanje transparentnega delovanja, okoljske učinkovitosti in uveljavlja previdnostno načelo pri delovanju teh korporacij.³²³

Pariški podnebni sporazum je razumljivo manj uporabljen za vzpostavitev odgovornosti nedržavnih subjektov, kot to velja za državno odgovornost. Pravno-formalno ta ne zavezuje

³¹⁹ Ako, Corporate Social Responsibility of Multinational Corporations in Developing Countries: Perspectives on Anti-Corruption, URL: <https://www.cambridge.org/core/books/corporate-social-responsibility-of-multinational-corporations-in-developing-countries/C89ED84D5CEC248FE0A246557C7A7DEE>, str. 14

³²⁰ Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo, Smernice OECD za več nacionalne družbe 2011 URL: [Smernice OECD za vecnacionalne druzbe.pdf \(gov.si\)](#), str. 3

³²¹ Ako, Corporate Social Responsibility of Multinational Corporations in Developing Countries: Perspectives on Anti-Corruption, URL: <https://www.cambridge.org/core/books/corporate-social-responsibility-of-multinational-corporations-in-developing-countries/C89ED84D5CEC248FE0A246557C7A7DEE>, str. 14

³²² OECD (2011), Smernice OECD za večnacionalne družbe, OECD Publishing.

³²³ OECD (2011), Smernice OECD za večnacionalne družbe, OECD Publishing.

zasebnih subjektov, ampak zgolj države pogodbenice. Vendar pa je ta začel igrati vlogo tudi v zasebnem sektorju zaradi velikega pomena, ki ga ima Pariški podnebni sporazum v zvezi z ukrepanjem na področju podnebja. Zasebni subjekti so imeli pomembno vlogo v pogajanjih,³²⁴ njihov pomen je poudarjen v preambuli sporazuma³²⁵ in v odločitvi, ki spremlja Pariški sporazum.³²⁶ S sprejemom Pariškega podnebnega sporazuma se je začel pojavljati tudi nov koncept glede usklajenosti ravnanja korporacij s cilji Pariškega sporazuma (t.i. »Paris alignment«).³²⁷ Ta konceptualizacija 2. člena sporazuma razširi njegovo aplikativnost na ne državne akterje, ki so željni vključitve v preobrazbo ekonomije in dosegu ciljev Pariškega podnebnega sporazuma.³²⁸ Tako so se začele pojavljati prostovoljne iniciative zasebnega sektorja, kar vključuje razkritja podnebno pomembnih finančnih informacij, implementacija prostovoljnih zavez ali označevanje podnebne učinkovitosti korporacij.³²⁹ To pa se začinja kazati tudi na stvaritvi novih nians obstoječih pravic, ki jih imajo posamezniki v zvezi s podnebjem napram korporacijam. Čeprav se področje hitro razvija, pa se v evropskem pravnem prostoru še ni pojavilo veliko sodnih primerov, ki bi to udejanjalo. Glavnina pravnega napredka v evropskem kontekstu tako ostaja na področju zakonodajnega urejanja, čeprav obstajajo možnosti za razvoj podnebnih pravic iz pravic, ki že obstajajo.

8.1. ZAHTEVANA RAZKRITJA

Zgoraj je bilo že omenjeno, da podnebne spremembe za podjetja predstavljajo tveganje, kar lahko vpliva na njihovo poslovanje. Zaradi posledic podnebnih sprememb je že moralo razglasiti stečaj več podjetij. Najbolj odmeven je bil stečaj kalifornijskega podjetja za dobavo energije PG&E iz leta 2019, ki naj bi predstavljal prvi stečaj večjega podjetja zaradi podnebnih sprememb. PG&E je imel dotrajano infrastrukturo za dobavo elektrike (daljnovode), ki so v času vročinskih valov v letu 2017 in 2018 vdale in zanetile več požarov. Zaradi podnebnih

³²⁴ Sander Chan, Clara Brandi and Steffen Bauer, *Aligning Transnational Climate Action with International Climate Governance: The Road from Paris* (2016) *Review of European Community & International Environmental Law* 25 238.

³²⁵ "Recognizing the importance of the engagements of all levels of government and various actors, in accordance with respective national legislations of Parties, in addressing climate change".

³²⁶ UNFCCC COP21. Decision 1. CP/21, Adoption of the Paris Agreement, 12.12.2015, FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1, Chapter V.

³²⁷ Navraj Singh Ghaleigh, Paris Agreement, Article 2: Aims Objectives and Principles, URL: <https://ssrn.com/abstract=3530991>.

³²⁸ Ian Cochran and Alice Pauthier, A Framework for Alignment with the Paris Agreement: Why, What and How for Financial Institutions? URL: https://www.i4ce.org/wp-core/wp-content/uploads/2019/09/I4CE%E2%80%A2Framework_Alignment_Financial_Paris_Agreement_52p.pdf.

³²⁹ Maria L Banda, The Bottom-up Alternative: The Mitigation Potential of Private Climate Governance after the Paris Agreement (2018) *Harvard Environmental Law Review* 42 325.

sprememb (in povečanega ekstrema vročinskih valov) je bilo s požarom ogroženo precej večje območje. Po znanstvenih ocenah naj bi se od leta 1972 do leta 2018 območje poletnih požarov v Kaliforniji povečalo za več kot 5-krat. To je vodilo v odškodninsko odgovornost podjetja v ocenjeni vrednosti 30 milijard dolarjev (USD), zaradi česar je moralo podjetje razglasiti stečaj.³³⁰

Na podlagi takšnih ugotovitev je mednarodni organ Odbor za finančno stabilnost (»Financial Stability Board«) zbral delovno skupino za finančna razkritja glede podnebnih sprememb (t.i. Taskforce for Climate-Related Financial Disclosures (TCFD)). Investitorjem je namreč v interesu, da imajo na voljo podatke glede ukrepanja podjetja na področju podnebnih sprememb, saj to vpliva na tveganost njihove naložbe in na zahtevani kapitalski donos. V primeru, če je tveganje povezano s podnebjem večje, potem bodo investitorji za svojo naložbo zahtevali večji donos. Zato je TCFD leta 2017 izdal pomembna priporočila o razkritjih podjetij glede podnebja.

Ta priporočila orisujejo tveganja, ki so povezana s podnebnimi spremembami, ter določajo okvir za razkritja, ki naj jim podjetja sledijo. Razkritja zahtevajo glede upravljanja podnebnih tveganj in priložnosti, s tem povezane strategije, upravljanja tveganj in enote merjenja uspeha ter cilje na področju podnebja.³³¹ Ne glede na to, da gre za prostovoljne smernice, so te zelo vplivne, saj jih je vsaj deloma upoštevalo 90 % vseh analiziranih podjetij, ki kotirajo na borzah (iz vzorca 1.365 podjetij). Upravljalci premoženja so razkrili nekaj manj informacij glede upravljanja podnebnih tveganj, vendar pa je tudi pri njih odstotek precej visok. 80% vseh analiziranih upravljalcev je upoštevalo vsaj kakšno točko priporočil (iz vzorca 150 upravljalcev premoženja).³³²

Skladno s tem so se razvijale tudi pravne zahteve glede razkritij. Evropska komisija je na podlagi prej obstoječih obveznosti o finančnih in nefinančnih razkritjih umestila TCFD smernice v kontekst pravne ureditve EU. Izpostavilo je t.i., dvojno potrebnost podnebno-relevantnih informacij v kontekstu Direktive o ne finančnih razkritjih, ki zahteva razkritje

³³⁰ John J. Macwilliams in ostali, PG&E: Market and Policy Perspectives on the First Climate Change Bankruptcy, URL: https://www.energypolicy.columbia.edu/wp-content/uploads/2019/08/PGE-CGEP_Report_111722.pdf.

³³¹ Task Force on Climate-related Financial Disclosures, Recommendations of the Task Force on Climate-related Financial Disclosures, URL: <https://assets.bbhub.io/company/sites/60/2021/10/FINAL-2017-TCFD-Report.pdf>.

³³² Task Force on Climate-related Financial Disclosures, Task Force on Climate-related Financial Disclosures 2023 Status Report, URL: <https://assets.bbhub.io/company/sites/60/2023/09/2023-Status-Report.pdf>.

podatkov, ki je potrebno za razumevanje razvoja, uspešnosti in položaja podjetja ter učinka njegovih dejavnosti, in sicer tudi glede okolja.³³³ Skladno z navodilom komisije načelo dvojne potrebnosti (materialnosti) primarno vzpostavlja finančno pomembnost ravnanja podjetja glede okolja (kako ravnanje podjetja v zvezi s podnebjem vpliva na finančne aspekte njegovega delovanja), kamor spadajo smernice TCFD. Poleg tega pa Direktiva o nefinančnih razkritjih zahteva tudi širše poročanje glede okoljskih učinkov njegovega ravnanja.³³⁴

Neglede na obstoječo obveznost znotraj prava EU pa je zakonodaja EU to področje v nadaljevanju še bolj natančno uredila. Tako je leta 2019 EU sprejela Uredbo o razkritjih trajnostnega financiranja.³³⁵ Uredba vzpostavlja zahtevo o razkritju informacij, ki se veže na trajnostnost finančnih produktov, in sicer za udeležence na finančnem trgu oziroma za finančne svetovalce.³³⁶ V zvezi s tem morajo razkriti tveganja, ki so povezana s trajnostnostjo, glede škodljivih učinkov za trajnostnost, in glede njihovih politik na področju trajnostnosti.³³⁷ Razkriti morajo tveganja tako na ravni podjetja kot tudi na ravni ponujenih finančnih produktov v okviru splošnega informiranja javnosti³³⁸ ali v razmerju do predpogodbenega informiranja strank.³³⁹

Leta 2019 je EU prenovila Uredbo o kapitalni ustreznosti, ki določa pogoje za finančne institucije, finančne holdinge in mešane finančne holdinge glede javnih razkritij.³⁴⁰ Ta od velikih kreditnih in investicijskih podjetij, od katerih finančni instrumenti kotirajo na javnih borzah, zahteva, da razkrijejo trajnostnostna tveganja, kar vključuje fizična in prehodna tveganja, kot so obravnavana v poročilu Evropske bančne avtoritete.³⁴¹ Tudi sicer pa je

³³³ Prvi odstavek 19a člena Direktive 2014/95/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. oktobra 2014 o spremembi Direktive 2013/34/EU glede razkritja nefinančnih informacij in informacij o raznolikosti nekaterih velikih podjetij in skupin Besedilo velja za EGP (Direktiva o ne finančnih razkritjih) UL L 330/1.

³³⁴ Sporočilo Komisije, Smernice za nefinančno poročanje: dopolnilo o poročanju o informacijah, povezanih s podnebjem (2019/C 209/01).

³³⁵ Uredba (EU) 2019/2088 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. novembra 2019 o razkritjih, povezanih s trajnostnostjo, v sektorju finančnih storitev (Besedilo velja za EGP) (Uredba o razkritjih trajnostnega financiranja) UL L 317/1.

³³⁶ 1. člen Uredbe o razkritjih trajnostnega financiranja.

³³⁷ 3.-7. člen Uredbe o razkritjih trajnostnega financiranja.

³³⁸ 10. in 11. člen Uredbe o razkritjih trajnostnega financiranja.

³³⁹ 8. in 9. člen Uredbe o razkritjih trajnostnega financiranja.

³⁴⁰ E točka prvega odstavka 1. člena Uredbe (EU) št. 575/2013 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o bonitetnih zahtevah za kreditne institucije in investicijska podjetja ter o spremembi Uredbe (EU) št. 648/2012 Besedilo velja za EGP (Uredba o kapitalni ustreznosti) UL L 176/1.

³⁴¹ European Banking Authority, EBA Report on Management and Supervision of ESG Risks for Credit Institutions and Investment Firms EBA/REP/2021/18, URL:

Evropska Komisija sprejela izvedbeno uredbo glede izvedbenih tehničnih standardov za razkritje informacij glede trajnostnosti.³⁴²

Tretji zakonodajni akt EU, ki je pomemben za razkritja podjetij v zvezi s podnebjem v EU je Uredba o taksonomiji.³⁴³ Ta določa merila za ugotavljanje, ali se gospodarska dejavnost šteje kot okoljsko trajnostna za namene določitve stopnje okoljske trajnostnosti naložbe.³⁴⁴ Podjetja, ki imajo obveznost objave nefinančnih informacij (glej spodaj), morajo javno objaviti delež svojih prihodkov, ki izhajajo iz proizvodov ali storitev povezanih z gospodarskimi dejavnostmi, ki se štejejo za okoljsko trajnostne. Objaviti moraj tudi delež svojih naložb v osnovna sredstva in delež svojih naložb v obratna sredstva, ki se nanašajo na sredstva ali procese povezane z gospodarskimi dejavnostmi, ki se štejejo kot okoljsko trajnostne. Mednje se uvrščajo dejavnosti, ki prispevajo enemu izmed ciljev okoljske trajnostnosti, in sicer tudi prispevku k blaženju in prilagajanju podnebnim spremembam.³⁴⁵ Hkrati pa takšna dejavnost ne sme bistveno škodovati tem istim okoljskim ciljem.³⁴⁶

Ključni akt EU na področju razkritij, ki so povezana s podnebjem, zajema Direktivo glede poročanja podjetij o trajnostnosti, ki je stopila v veljavo v letu 2022.³⁴⁷ Direktiva posega v prej omenjeno Direktivo o ne finančnih razkritjih in v zvezi s tem bolj natančno določa obveznosti podjetij v zvezi s poročanjem glede trajnostnosti. O tem mora poročati zelo širok krog podjetij in sicer vsa velika podjetja (na dan svoje bilance stanja presegajo vsaj dve od naslednjih treh meril: bilančna vsota znaša vsaj 20 milijonov EUR, čisti prihodek znaša vsaj 40

https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/document_library/Publications/Reports/2021/1015656/EBA%20Report%20on%20ESG%20risks%20management%20and%20supervision.pdf in European Banking Authority, Report on Incorporating ESG Risks in the Supervision of Investment Firms Report Complementing EBA/REP/2021/18, EBA/REP/2022/26, URL:

https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/document_library/Publications/Reports/2022/1041881/EBA%20report%20on%20incorporating%20ESG%20risks%20in%20the%20supervision%20of%20investment%20firms.pdf

³⁴² Izvedbena uredba Komisije (EU) 2022/2453 z dne 30. novembra 2022 o spremembi izvedbenih tehničnih standardov iz Izvedbene uredbe (EU) 2021/637 glede razkritja okoljskih, socialnih in upravljaljskih tveganj (Besedilo velja za EGP) UL L 324/1.

³⁴³ Uredba (EU) 2020/852 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 18. junija 2020 o vzpostavitvi okvira za spodbujanje trajnostnih naložb ter spremembi Uredbe (EU) 2019/2088 (Besedilo velja za EGP) (Uredba o taksonomiji) UL L 198/13.

³⁴⁴ Prvi odstavek 1. člena Uredbe o taksonomiji).

³⁴⁵ A točka 3. člena v zvezi z 9. členom Uredbe o taksonomiji.

³⁴⁶ B točka 3. člena v zvezi z 9. členom Uredbe o taksonomiji.

³⁴⁷ Direktiva (EU) 2022/2464 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 14. decembra 2022 o spremembi Uredbe (EU) št. 537/2014, Direktive 2004/109/ES, Direktive 2006/43/ES in Direktive 2013/34/EU glede poročanja podjetij o trajnostnosti (Besedilo velja za EGP) (Direktiva glede poročanja podjetij o trajnostnosti) UL L322/15.

milijonov EUR, povprečno število zaposlenih v poslovnem letu je vsaj 250).³⁴⁸ Poleg tega morajo skladno z direktivo poročati tudi vsi manjši poslovni subjekti, razen mikropodjetij (na dan svoje bilance stanja ne presegajo dveh od naslednjih treh meril: bilančna vsota znaša vsaj 350.000 EUR, čisti prihodek znaša vsaj 700.000 EUR, povprečno število zaposlenih v poslovnem letu je vsaj 10),³⁴⁹ če so subjekti javnega interesa (podjetja, katerih prenosljivi vrednostni papirji so sprejeti v trgovanje na reguliranem trgu, kreditne institucije, zavarovalnice, podjetja, ki jih države članice imenujejo za subjekte javnega interesa).³⁵⁰

Direktiva glede poročanja podjetij o trajnostnosti določa obveznost teh podjetij, da v svoje letno poslovno poročilo vključijo informacije, potrebne za razumevanje vplivov podjetja na zadeve v zvezi s trajnostnostjo, in informacije, potrebne za razumevanje, kako zadeve v zvezi s trajnostnostjo vplivajo na razvoj, uspešnost in položaj podjetja.³⁵¹ Te informacije morajo med drugim vsebovati:

- (1) Opis poslovnega modela, ki vključuje opis njegove odpornosti na tveganja, ki so povezana s trajnostnostjo, priložnosti, ki jih ta ustvarja, načrti, skupaj z izvedbenimi ukrepi glede prehoda na trajnostnostjo gospodarstvo, kako upošteva interese deležnikov podjetja, način izvedbe strategije podjetja glede trajnostnosti;
- (2) Opis časovno vezanih ciljev glede trajnostnosti, opis napredka podjetja v zvezi s temi cilji, in izjavo podjetja glede znanstvene utemeljenosti teh dejavnikov;
- (3) opis vloge organov družbe ter dostopnost do strokovnih znanj in spretnosti glede trajnostnosti;
- (4) opis politik podjetja glede trajnostnostnih zadev;
- (5) opis internih sistemov spodbud v zvezi s trajnostnostjo za organe vodenja družbe;
- (6) opis postopka skrbnega pregleda glede zadev v zvezi s trajnostnostjo,
- (7) opis glavnih tveganj za podjetje z vidika trajnostnosti in način, kako podjetje upravlja ta tveganja;

³⁴⁸ Prvi odstavek 19a člena v zvezi s četrnim odstavkom 3. člena Direktive 2013/34/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o letnih računovodskih izkazih, konsolidiranih računovodskih izkazih in povezanih poročilih nekaterih vrst podjetij, spremembi Direktive 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta ter razveljavitvi direktiv Sveta 78/660/EGS in 83/349/EGS Besedilo velja za EGP (Računovodska direktiva) UL L182/19.

³⁴⁹ Prvi odstavek 3. člena Računovodske direktive.

³⁵⁰ Prvi odstavek 19a. člena v zvezi s 1. točko 2. člena Računovodske direktive.

³⁵¹ Prvi odstavek 19a. člena Računovodske direktive.

(8) opis relevantnih kazalnikov.³⁵²

Direktiva glede poročanja podjetij o trajnostnosti kljub splošni vključenosti podnebnih zadev v okoljsko trajnostnost določa dodatne zahteve za podjetje na področju podnebnih zadev. Tako zahteva razkritje načrtov, ki prilagodijo delovanje podjetja glede na omejitvijo globalnega segrevanja na 1,5 °C in da se do leta 2050 doseže podnebna nevtralnost.³⁵³ Razkriti morajo cilje glede absolutnega zmanjšanja emisij TGP vsaj za leti 2030 in 2050.³⁵⁴ Ob tem morajo razkriti, po katerem postopku so določili relevantne informacije, kar mora vključevati informacije, ki se nanašajo na kratko-, srednje- in dolgoročno obdobja.³⁵⁵ Direktiva prav tako določa, da morajo podjetja poročati o tem, kadar je to ustrezno, o lastnih dejavnostih in o vrednostni verigi podjetja, vključno z njegovimi proizvodi in storitvami, poslovnimi odnosi in dobavno verigo.³⁵⁶ Če potrebnih informacij o vrednostni verigi ni, mora podjetje pojasniti, kaj je storilo za njihovo pridobitev, zakaj vseh potrebnih informacij ni bilo mogoče pridobiti in kako jih namerava pridobiti v prihodnje.³⁵⁷

Skladno s 4. odstavkom 19a člena Direktive morajo zavezana podjetja, za uresničitev teh določb poročati skladno s posebno predvidenimi standardi, ki jih sprejme Evropska komisija na podlagi 29b člena. Te je Evropska komisija sprejela z Delegirano uredbo Komisije glede standardov poročanja o trajnosti,³⁵⁸ vendar pa mora Evropska komisija sprejeti še standarde za specifične sektorje. Skladno s političnim dogovorom med Evropsko komisijo, Svetom in Evropskim parlamentom bodo standardi za specifične sektorje sprejeti z zamikom, da se zagotovi podjetjem več časa za prilagoditev poročanja z obstoječimi standardi.³⁵⁹

³⁵² Drugi odstavek 19a. člena Računovodske direktive.

³⁵³ iii. alineja a točke prvega pododstavka drugega odstavka 19a. člena Računovodske direktive.

³⁵⁴ B točka prvega pododstavka drugega odstavka 19a. člena Računovodske direktive.

³⁵⁵ Drugi pododstavek drugega odstavka 19a. člena Računovodske direktive.

³⁵⁶ Prvi pododstavek tretjega odstavka 19a. člena Računovodske direktive.

³⁵⁷ Drugi pododstavek tretjega odstavka 19a. člena Računovodske direktive.

³⁵⁸ Delegirana uredba Komisije (EU) 2023/2772 z dne 31. julija 2023 o dopolnitvi Direktive 2013/34/EU Evropskega parlamenta in Sveta glede standardov poročanja o trajnostnosti C/2023/5303 (Delegirana uredba Komisije glede standardov poročanja o trajnosti UL L, 2023/2772).

³⁵⁹ European Commission, Commission welcomes agreement on postponing adoption deadlines for certain European Sustainability Reporting Standards, URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/mex_24_707.

8.2. ZAKONSKE OBVEZNOSTI DOLŽNEGA RAVNANJA

Obveznosti podjetij glede podnebnih zadev se hitro razvijajo tudi v okviru zahtev dolžnega ravnanja za spoštovanje človekovih pravic in okolja. Obveznosti dolžnega ravnanja zajemajo identifikacijo, oceno, odpravljanje in poročanje o učinkih ravnanja podjetja na človekove pravice. Zahtevajo obravnavo tveganj za kršitev človekovih pravic s strani podjetja v njegovi celotni vrednostni verigi.³⁶⁰

Kot je bilo omenjeno že zgoraj v kontekstu primera **Milieudéfensie in ostali proti Royal Dutch Shell Plc.** obveznosti dolžnega ravnanja primarno izvirajo iz mehkega prava za mednarodne korporacije, kot so Smernice ZN in OECD smernice. Tako npr. Smernice ZN od podjetij ne zahtevajo zgolj, da se sami izogibajo kršitvam človekovih pravic, ampak da jih preprečujejo v zvezi s poslovnimi razmerji, v katere vstopajo. V Nizozemskem primeru je sodišče prepoznalo, da nezavezujoče smernice (tudi če podjetje ni njihov podpisnik) predstavljajo nenapisana pravila ravnanja, ki so iztožljiva na podlagi splošne civilne odgovornosti.

Obveznost podjetij, da zagotavljajo spoštovanje človekovih pravic pa se v evropskem vplivnem prostoru vedno bolj vzpostavlja kot obveznost, ki jo predvideva zakonodaja. Tako je npr. leta 2017 Francija sprejela zakonsko obveznost previdnosti podjetij, da v svojih poslovnih povezavah aktivno uresničujejo človekove pravice in s tem skladno pripravijo načrte previdnosti. Zakonodajni akt s sprejemom teh načrtov zahteva tako uresničevanje človekovih pravic kot tudi zaščito okolja, kar vključuje tudi zahteve glede podnebnju prijaznega ravnanja. Francoski zakon prepušča izvrševanje zasebnim strankam, da preverjajo ustrezno obsežnost in implementacijo načrtov previdnosti podjetja ter s civilno tožbo zahtevajo izvršitev (Okvir 11).³⁶¹

³⁶⁰ Mikko Rajavuori in ostali, Mandatory due diligence laws and climate change litigation: Bridging the corporate climate accountability gap? (2023) Regulation & Governance 17 944.

³⁶¹ Mikko Rajavuori in ostali, Mandatory due diligence laws and climate change litigation: Bridging the corporate climate accountability gap? (2023) Regulation & Governance 17 944.

OKVIR 11:

Trenutne tožbe v Franciji na podlagi zakonske obveznosti dolžnega ravnanja

Na podlagi francoskega Zakona o previdnosti podjetij so združenja civilne družbe sprožila že več tožb proti podjetjem zaradi nespoštovanja svojih obveznosti iz zakona, da na ustrezen način pripravijo načrte previdnosti.

Prvi tožbi, ki sta bili vloženi v zvezi s tem pred francoskim sodiščem sta bili usmerjeni proti proizvajalcu fosilnih goriv Total. V primeru **Notre Affaire à Tous in ostali proti Total** so nevladne organizacije zahtevale od sodišča, da Total objavi načrt, v katerem vzpostavi strategijo za zmanjševanje tveganj, ki so povezana z izpusti TGP, in za poravnavo načrta s cilji Pariškega podnebne sporazuma. V drugem primeru **Friends of the Earth in ostali proti Total** pa tožniki na podlagi zahteve glede previdnosti osporavajo specifične projekte za proizvodnjo fosilnih goriv v Ugandi in Tanzaniji in od podjetja zahtevajo prilagoditev njegovega načrta previdnosti. V obeh primerih se je pojavljalo vprašanje glede pristojnosti sodišča, in sicer ali je zanj pristojno gospodarsko ali splošno sodišče. Sodišče je zavrnilo pristojnost gospodarskega sodišča, saj obveznost previdnosti ni gospodarski akt, zaradi česar se lahko poslovni subjekti po francoskem pravu svobodno odločijo, na katero stvarno-pristojno sodišče bodo vložili tožbe.³⁶² Ne glede na to pa je bila z novelo zakona podeljena ekskluzivna pristojnost za odločanje glede obveznosti previdnosti Pariškemu sodnemu tribunalu. Prvi primer je sodišče prve stopnje zavrglo zaradi odsotnosti striktno identitete med predhodno formalno zahtevo podjetju in kasnejšo tožbo³⁶³ in zdaj čaka na odločitev pritožbenega sodišča. Primer glede naftnih projektov v Ugandi in Tanzaniji pa še čaka na epilog na prvi stopnji.

V kasnejših primerih pa nevladne organizacije na podlagi Zakona o previdnosti s civilnimi tožbami izpodbijajo tudi ravnanja podjetij v drugih sektorjih. Tako so sprožili tožbe proti verigi supermarketov (**Envol Vert in ostali proti Casino**) ter proti finančni instituciji (**Notre Affaire à Tous in ostali proti BNP Paribas**). V prvem primeru tožniki zatrjujejo spornost vključevanja verige supermarketov v industrijo govedoreje v Braziliji in Kolumbiji, ki naj bi povzročala kršitve človekovih pravic in okoljsko škodo, tudi zaradi uničenja pomembnih ponorov ogljika s posekom tropskega gozda. Od podjetja zahtevajo prilagoditev, implementacijo in objavo spremenjenega načrta previdnosti ter kompenzacijo staroselskim ljudstvom, ki so prizadeta zaradi učinkov delovanja podjetja. V drugem primeru tožniki zatrjujejo neustreznost načrta previdnosti finančne institucije, saj ne vključuje mapiranja, predstavitev, analize in prioritizacije ravnanja glede tveganj, ki izhajajo iz njihovih aktivnosti, postopkov za oceno tveganj iz vrednostne verige, plana za izhod finančne udeležbe iz projektov pridobivanja fosilnih goriv, monitoring teh ukrepov ipd. Novejši primeri kažejo širino zakonske obveznosti skrbnega ravnanja, ki zadeva najrazličnejše sektorje ekonomije.

³⁶² Odločba Kasacijskega sodišča Friends of the Earth in ostali proti Total.

³⁶³ Str. 23-25 sodbe Pariškega sodnega tribunala Notre Affaire à Tous in ostali proti Total.

Na poti v zakonodajno ureditev obveznosti skrbnega ravnanja podjetij v razmerju do človekovih pravic in okolja pa je tudi EU. Direktiva o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnosti je ravno prestala zaključni del zakonodajnega postopka EU³⁶⁴ in bila dokončno potrjena v svetu 13. junija 2024 in začne pravno učinkovati 25. julija 2024.³⁶⁵

Direktiva o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnosti predvideva obveznosti podjetij glede obstoječih ali potencialnih negativnih učinkov na človekove pravice in na okolje v okviru njihovega delovanja, delovanja njihovih podružnic in njihovih poslovnih partnerjev v njihovi verigi aktivnosti.³⁶⁶ Direktiva prav tako vzpostavlja obveznosti podjetij, da sprejmejo in implementirajo načrte za tranzicijo glede blaženja podnebnih sprememb, ki zasleduje skladnost poslovnega modela in strategije s prehodom na trajnostno ekonomijo in omejitev globalnega segrevanja na 1,5 °C.³⁶⁷

Podjetje iz EU je zavezano skladno z navedenimi obveznostmi, če je imelo povprečno več kot 1000 zaposlenih in je njegov celoten globalni promet v zadnjem letu znašal vsaj 450 milijonov EUR, če je končno matično podjetje skupine družb, ki presega ta pragova, ali če podjetje licencira ali podeljuje franšize, ki neodvisnim tretjim družbam zagotavljajo skupno identiteto, poslovni model in skladne poslovne metode, če so prihodki iz teh dogovorov presegali 22,5 milijonov EUR v zadnjem finančnem letu in če je celoten globalni promet podjetja v zadnjem letu presegal 80 milijonov EUR.³⁶⁸ Te obveznosti morajo spoštovati tudi podjetja, ki so ustanovljena v tretjih državah, če je njihov celoten globalni promet v zadnjem letu znašal vsaj 450 milijonov EUR če so končna matična podjetja skupine družb, ki presega ta pragova, ali če podjetja licencirajo ali podeljujejo franšize, ki neodvisnim tretjim družbam zagotavljajo skupno identiteto, poslovni model in skladne poslovne metode, če so prihodki iz teh dogovorov presegali 22,5 milijonov EUR v zadnjem finančnem letu in če je celoten globalni

³⁶⁴ Evropski Parlament, Corporate Sustainability Due Diligence, European Parliament legislative resolution of 24 April 2024 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 (COM(2022)0071 – C9-0050/2022 – 2022/0051(COD)) (Direktiva o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnosti), URL:https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0329_EN.pdf.

³⁶⁵ Direktiva (EU) 2024/1760 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. junija 2024 o skrbnem pregledu v podjetjih glede trajnosti in spremembi Direktive (EU) 2019/1937 in Uredbe (EU) 2023/2859 Besedilo velja za EGP UL L, 2024/1760.

³⁶⁶ A točka prvega odstavka 1. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnosti.

³⁶⁷ C točka prvega odstavka 1. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnosti.

³⁶⁸ A, b in c točka prvega odstavka 2. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnosti.

promet podjetij v zadnjem letu presegal 80 milijonov EUR.³⁶⁹ Za veljavnost obveznosti iz te direktive mora podjetje izpolnjevati zgoraj navedene pogoje vsaj dve zaporedni finančni leti.³⁷⁰

Direktiva od podjetij zahteva, da svojo dejavnost izvajajo z dolžno skrbnostjo glede človekovih pravic in okolja in sicer na podlagi ocene tveganja za njihovo kršitev in škodo.³⁷¹ S tem namenom morajo integrirati dolžno skrbnost v svoje politike in sisteme za obvladovanje tveganja.³⁷² Podjetja morajo identificirati in oceniti obstoječa ter potencialna tveganja,³⁷³ preprečevati in blažiti potencialne negativne učinke in končevati obstoječe negativne učinke³⁷⁴ ter minimizirati njihove učinke in sanirati nastale negativne učinke.³⁷⁵ Zavezana podjetja moraj smiselno vključevati deležnike v svojo dejavnost,³⁷⁶ vzpostaviti in izvajati mehanizem obveščanja glede kršitev in mehanizem pritožb³⁷⁷ ter nadzorovati učinkovitost njihovih ukrepov glede zagotavljanja dolžne skrbnosti.³⁷⁸ V zvezi s tem morajo tudi ustrezno komunicirati z javnostjo.³⁷⁹ V zvezi z negativnimi učinki na človekove pravice in okolje Direktiva o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti v Prilogi I predvideva specifične pravice ter mednarodnopravne akte, skladno s katerimi mora podjetje usklajevati svoje ravnanje in izvajati dolžno skrbnost.³⁸⁰ V primeru okoljskih učinkov se upoštevajo tudi določbe nacionalne zakonodaje.³⁸¹

Podnebno specifične zahteve iz Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti je mogoče zajeti v dveh ločenih aspektih. Prvič, ukrepanje podjetij na področju podnebnih sprememb je urejeno ločeno od preprečevanj preostalih negativnih učinkov delovanja podjetja na človekove pravice in okolje ter od obveznosti, ki so bile opisane v

³⁶⁹ A, b in c točka drugega odstavka 2. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷⁰ Četrti odstavek 2. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷¹ 5. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷² 7. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷³ 8. in 9. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷⁴ 10. in 11. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷⁵ 12. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷⁶ 13. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷⁷ 14. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷⁸ 15. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁷⁹ 16. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁸⁰ B in c točka prvega odstavka 3. člena v zvezi s Prilogo 1 Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁸¹ B točka prvega odstavka 3. člena v zvezi s Prilogo 1 Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

prejšnjem odstavku. Direktiva zahteva, da podjetja vzpostavijo in implementirajo tranzicijski načrt za blaženje podnebnih sprememb, ki cilja doseči, po najboljših močeh, da je poslovni model in strategija podjetja skladna s prehodom na trajnostno ekonomijo, omejijo globalnega segrevanja na 1,5 °C, dosega cilja podnebne nevtralnosti EU do leta 2050 ter njenih vmesnih podnebnih ciljev in omejitev izpostavljenosti podjetja aktivnostim povezanim s premogom, nafto in zemeljskim plinom.³⁸² Ta mora vsebovati podnebne cilje za leto 2030 in za vsako kasnejše pet-letno obdobje do leta 2050 na podlagi znanstvenih dognanj, in sicer za vsak za podjetje relevantni obseg izpustov (obseg 1-3) posebej.³⁸³ Zaobjeti mora opis ključnih ukrepov razogljičenja, ki bodo vodili k spoštovanju podnebnih ciljev, razlago in kvantifikacijo investicij in financiranja, ki podpirajo implementacijo tranzicijskega načrta in opis vloge organov družbe glede izpolnitve podnebnih zavez.³⁸⁴ Tranzicijski načrt ter ukrepi zaobjeti v njem predstavljajo obveznost prizadevanja in ne obveznost rezultata.³⁸⁵ Načrti morajo biti obnovljeni vsake 12 mesecev ter zajeti napredek podjetja proti svojim podnebnim ciljem.³⁸⁶ To obveznost je podjetje izpolnilo, če je poročalo svoj tranzicijski načrt skladno z Direktivo glede poročanja podjetij o trajnostnosti.³⁸⁷

Poleg podnebno specifičnih določb direktive pa bi lahko imele podnebno relevantne učinke tudi zahtevano preprečevanje obstoječih in potencialnih negativnih učinkov v zvezi s človekovimi pravicami ter okoljem. V zvezi s tem Priloga I izpostavlja ključne dokumente ter pravice, v zvezi s katerimi mora podjetje preprečevati kršitve. Mednje so uvršča tudi pravica do življenja in zasebnega ter družinskega življenja iz 6. in 27. člena MPDPP ter otrokove pravice iz KOP (predvsem 24. in 27. člen Konvencije), ki po razlagah pristojnih odborov (Odbor ZN za človekove pravice, Odbor ZN za pravice otrok) zajemajo tudi komponento varstva podnebja (za več o tem glej zgoraj podpoglavja 4.1, 4.2. in 4.6).³⁸⁸ Direktiva sama določa, da 15. točka (nevarnost za življenje in zdravje zaradi škodljivih izpustov, kot se razlaga skladno s 6. členom MPDPP) in 16. točka (pravica do zemlje, naravnih virov in virov preživetja

³⁸² Prvi pododstavek prvega odstavka 22. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁸³ A točka drugega pododstavka prvega odstavka 22. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁸⁴ B, c in d točka drugega pododstavka prvega odstavka 22. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁸⁵ 73. recital Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁸⁶ Tretji odstavek 22. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁸⁷ Drugi odstavek 22. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁸⁸ 1., 8., 15. in 16. točka dela 1 Priloge 1 Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

kot se razlaga skladno z 27. členom MPDPP) določata škodo okolju, čeprav gre za negativne učinke na uresničevanje človekovih pravic. V tem primeru se za razlago uporablja tudi nacionalno zakonodajo, ki je povezana z uresničevanjem teh pravic.³⁸⁹

Obveznosti dolžne skrbnosti je pogosto težko izvrševati zaradi geografskih in osebnostnih omejitev države, pred sodišči katere se vodi postopek, in mednarodne narave delovanja multinacionalnih korporacij.³⁹⁰ Direktiva o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti predvideva pristojnost države, v kateri je družba registrirana oziroma v kateri ima svojo podružnico, če gre za tujo družbo, da nadzoruje družbo in skladnost njenega poslovanja z obveznostmi iz direktive.³⁹¹ To zajema tako izvedbo inšpekcijskega nadzorstva, zahteve za implementacijo popravnih ukrepov kot tudi za izrek prekrška zaradi kršitve.³⁹² Za ugotovitev kršitev mora država omogočiti dostopen postopek za podajo utemeljenih pomislekov glede delovanja podjetja in njihove skladnosti z obveznostmi iz direktive s strani vseh fizičnih in pravnih oseb.³⁹³ Na njihovi podlagi ali pa po uradni dolžnosti lahko državni organ izreče visoke prekrške za kršitev obveznosti iz direktive, katerih najvišja omejitev ne sme biti manjša od 5 % letnega globalnega prometa družbe v prejšnjem finančnem letu.³⁹⁴ Direktiva o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti pa daje na voljo tudi možnost civilne tožbe proti podjetju za škodo, ki je bila povzročena fizični ali pravni osebi, če je podjetje namerno ali malomarno povzročila negativne učinke na okolje ali na uresničevanje človekovih pravic, če zadevna oseba pade v obseg varstva, ki jo vzpostavlja pravica, prepoved ali obveznost in če je ravnanje podjetja povzročilo škodo pravnim interesom osebe, ki so zaščiteni v skladu z nacionalnim pravom.³⁹⁵ Direktiva pri tem daje pomembno vlogo tudi nevladnim organizacijam, ki lahko zastopajo oškodovano osebo, če izpolnjujejo pogoje iz nacionalnega prava.³⁹⁶

³⁸⁹ B točka prvega odstavka 3. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁹⁰ Mikko Rajavuori in ostali, Mandatory due diligence laws and climate change litigation: Bridging the corporate climate accountability gap? (2023) *Regulation & Governance* 17 944.

³⁹¹ 24. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁹² 25. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁹³ 26. člen Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁹⁴ Četrty odstavek 27. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁹⁵ Prvi odstavek 29. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

³⁹⁶ D točka tretjega odstavka 29. člena Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti.

8.3. PRAVICE DELNIČARJEV IN DRUŽB

Pomemben element pravnega varstva v zvezi s podnebnimi spremembami imajo lahko tudi pravna pravila, ki sicer niso primarno namenjena varstvu podnebja. Eden izmed takšnih pravnih okvirjev je tudi korporacijsko pravo. Korporacijsko pravo določa obveznosti sestavnih delov korporacije. Ključen element korporacijskega prava predstavljajo odgovornost delov korporacije, da zasledujejo največji interes družbe. To lahko vključuje tudi način, kako maksimizirati korporacijski potencial za prispevek korporacij (in njenih sestavnih delov) k blaženju in prilagajanju podnebnim spremembam. S tega vidika daje korporacijsko pravo zahteve drugim delom korporacije, npr. upravi, delničarjem, da izvršujejo pravice v imenu družbe, in celo manjšninskim delničarjem, da izpodbijajo akte družbe.

V slovenskem pravnem redu pravice korporacijskega prava določa predvsem Zakon o gospodarskih družbah.³⁹⁷ Ta npr. določa ničnost sklepa skupščine, če je ta v nasprotju z moralo ali javnim redom,³⁹⁸ in pa izpodbojnost sklepa, če je njegova vsebina v nasprotju z zakonom ali statutom.³⁹⁹ Takšne sklepe lahko izpodbija poslovodstvo, vsak član organa vodenja in nadzora in vsak delničar pod zakonsko vzpostavljenimi pogoji.⁴⁰⁰ ZGD-1 v 263. členu nadalje določa tudi obveznost članov organa vodenja ali nadzora, da pri opravljanju svojih nalog ravnajo v dobro družbe s skrbnostjo vestnega in poštenega gospodarstvenika. Če člani organov vodenja ali nadzora ne ravnajo skladno so odgovorni družbi za škodo, ki je nastala s kršitvijo njihovih nalog, če ne dokažejo, da so pošteno in vestno izpolnjevali svoje dolžnosti.⁴⁰¹

Kot je bilo pojasnjeno že zgoraj (podpoglavje 8.1.) lahko podnebne spremembe predstavljajo tveganje za podjetja. Predstavljajo lahko tudi priložnosti, na podlagi katerih bi lahko družba povečala prednost pred njenimi tekmeci na trgu. V kontekstu korporacij in podnebnih sprememb pa se je ta argument uporabljal predvsem z vidika investicij v fosilna goriva in v infrastrukturo za njihovo izkoriščanje. Investicije v fosilna goriva se lahko izkažejo za nasedle stroške, ki niso v korist družbe, saj se lahko izkažejo za manj donosno kot je bilo pričakovano na točki, ko je bila odločitev za investicijo sprejeta. To se lahko izkaže zaradi cene

³⁹⁷ Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1, Uradni list RS, št. 65/09 – uradno prečiščeno besedilo, 33/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13 – odl. US, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19 – ZPosS, 158/20 – ZIntPK-C, 18/21, 18/23 – ZDU-10 in 75/23).

³⁹⁸ 4. alineja 390. člena ZGD-1.

³⁹⁹ 1. točka prvega odstavka 395. člena ZGD-1.

⁴⁰⁰ Sedmi odstavek 395. člena ZGD-1.

⁴⁰¹ Drugi odstavek 263. člena ZGD-1.

proizvodnjega procesa energije iz fosilnih goriv v primerjavi s pridelavo energije iz alternativnih virov, in sicer predvsem iz obnovljivih virov energije. Tako je npr. ameriška organizacija za inovacije v energetiki leta 2023 ugotovila, da bi bilo ceneje zapreti 99 % proizvodnih kapacitet proizvodnje energije iz premoga v ZDA ter izgraditi nove kapacitete obnovljivih virov energije kot pa nadaljevati obratovanje termoelektrarn.⁴⁰² Toliko manj ekonomična bi bila izgradnja nove kapacitete za proizvodnjo energije iz premoga, kot se je izkazalo tudi v primeru izgradnje 6 bloka Termoelektrarne Šoštanj, zaprtje katerega Republika Slovenija skladno z Nacionalno strategijo za izstop iz premoga in prestrukturiranje premogovnih regij v skladu z načeli pravičnega prehoda načrtuje najkasneje leta 2033, kar pomeni okoli 20 let krajšo dobo delovanja, kot predvideno v času zasnovanja projekta.⁴⁰³

Pomemben razlog za zmanjšanje smiselnosti investicij v infrastrukturo, ki je povezana s fosilnimi gorivi je tudi v povečanosti regulatornih zahtev, ki se pojavljajo s tem, ter tveganji, ki so povezani z nadaljnjo proizvodnjo energije iz fosilnih goriv z vidika pravne odgovornosti podjetij. Tako bodo morala zavezana podjetja po uveljavitvi Direktive o korporativni skrbnosti ravnanja glede trajnostnosti v zgoraj omenjenih tranzicijskih načrtih pojasniti npr. svojo izpostavljenost dejavnostim povezanim s fosilnimi gorivi (glej podpoglavje 8.2). Pomembno je izpostaviti naraščajoče stroške, ki so povezani s skladnostjo poslovanja, ki je povezano s fosilnimi gorivi. Na tem mestu je v EU ključna predvsem Direktiva o evropskem sistemu za trgovanje z emisijami, ki od onesnaževalcev zahteva nakup emisijskih kuponov, kar lahko predstavlja visoke stroške.⁴⁰⁴ Tako je npr. družba Termoelektrarna Šoštanj, ki upravlja tudi z novim blokom 6, morala za leto 2022 kupiti za okoli 220 milijonov EUR emisijskih kuponov.⁴⁰⁵ Z zadnjo prenovitvijo Direktive o evropskem sistemu za trgovanje z emisijami pa je EU predvidela postopno ukinitvev brezplačne razdelitve emisijskih kuponov za industrijske onesnaževalce v določenih sektorjih (železo in jeklo, rafinerije, cement, aluminij, organske

⁴⁰² Energy Innovation think tank, Coal Cost Crossover 3.0, URL: <https://energyinnovation.org/publication/the-coal-cost-crossover-3-0/>.

⁴⁰³ Ministrstvo za infrastrukturo Republike Slovenije, Nacionalna strategija za izstop iz premoga in prestrukturiranje premogovnih regij v skladu z načeli pravičnega prehoda, URL: https://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/publikacije/premog_izhod/strategija_prem_vlada_jan202.pdf

⁴⁰⁴ Direktiva 2003/87/ES evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. oktobra 2003 o vzpostavitvi sistema za trgovanje s pravicami do emisije toplogrednih plinov v Skupnosti in o spremembi Direktive Sveta 96/61/ES Besedilo velja za EGP (Direktiva o evropskem sistemu za trgovanje z emisijami) UL L 275/32.

⁴⁰⁵ Agencija Republike Slovenije za okolje, Poročilo o izpolnitvi obveznosti za leto 2022, URL: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MOPE/Okolje/Zrak/zrak-emisije/Porocila-o-izpolnitvi-obveznosti-naprav-v-trgovanju-/Porocilo-o-izpolnitvi-obveznosti-za-leto-2022.xls>.

osnovne kemikalije, vodik in gnojila) , ki bodo pokriti s CBAM Uredbo,⁴⁰⁶ do leta 2034, kar pomeni, da se bodo stroški povezani s fosilnimi gorivi v absolutnem smislu povečali.⁴⁰⁷ Z nadaljevanjem zanašanja na fosilne vire energije se podjetja tudi izpostavljajo povečanemu tveganju sprožitve tožbe, kar, kot je bilo omenjeno zgoraj, vpliva neposredno na tržno vrednost podjetja (glej podglavje 7.2.).

Argument nasedlih stroškov in uporaba korporativnega prava je sicer redkejša v praksi, ampak se je že pojavila v nekaj primerih. Tako je v primeru **ClientEarth proti Enea** nevladna organizacija ClientEarth pridobila delnice poljskega podjetja za proizvodnjo energije, ki je načrtovala izgradnjo novega bloka C termoelektrarne na premog Ostroleka. Nevladna organizacija je izpodbijala sklep skupščine, ki je nalagal družbi izgradnjo novega bloka termoelektrarne. Zatrjevali so, da projekt nima zagotovljenega ustreznega financiranja in da investicija predstavlja nasedli strošek za podjetje in tako ni v interesu družbe. Sodišče je v letu 2019 razveljavilo sklep skupščine, ne zaradi vsebinskega argumenta škodljivosti za družbo, ampak zaradi formalnih pomanjkljivosti sklepa, saj je sklep skupščine posegal v pristojnost uprave družbe. Ne glede na to pa je družba Enea po razveljavitvi sklepa opustila investicijo v nov blok termoelektrarne. V letu 2021 je projekt preučilo tudi Vrhovno računsko sodišče, ki je ugotovilo neustrezno upravljanje s tveganji s strani organov upravljanja in nadzora. Na tej podlagi je družba pridobila tudi pravno mnenje, ki je ugotovilo, da člani organov vodenja in nadzora podjetja glede investicije v blok Ostroleka C niso vodili skladno z dolžno skrbnostjo. Na tej podlagi je Enea konec leta 2023 sprožila tožbo pred sodiščem zoper prejšnje člane uprave in nadzornega odbora, ki so potrdili zadevno investicijo, in sicer za stroške povezane z investicijo v višini okoli 150 milijonov EUR.⁴⁰⁸

Nevladna organizacija ClientEarth pa je bila vključena v še eno nedavno tožbo iz naslova korporacijskega prava. Leta 2023 je vložila derivativno tožbo kot manjšinjski delničar proti članom uprave Shell pred angleškim sodiščem. V primeru **ClientEarth proti Shell's Board of Directors** je tožnik zaprosil sodišče za dovoljenje za takšno tožbo zaradi opustitve dolžnega ravnanja s strani direktorjev družbe. Zatrjeval je, da direktorji delovali v največjem

⁴⁰⁶ Uredba (EU) 2023/956 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 10. maja 2023 o vzpostavitvi mehanizma za ogljično prilagoditev na mejah (Besedilo velja za EGP) (CBAM Uredba) OJ L 130/52.

⁴⁰⁷ 10a člen Direktive o evropskem sistemu za trgovanje z emisijami.

⁴⁰⁸ ClientEarth, Polish energy giant sues former directors and insurer over failed coal power plant investment, URL: <https://www.clientearth.org/latest/press-office/press/polish-energy-giant-sues-former-directors-and-insurer-over-failed-coal-power-plant-investment/>.

interesu družbe, da niso izkazali razumne skrbi in dolžne skrbnosti pri upravljanju družbe, saj (1) niso vzpostavili primernih ciljev za zmanjšanje izpustov TGP (vzpostavili so zgolj cilje glede zmanjšanja ogljične intenzivnosti produktov ne pa tudi absolutnega zmanjšanja emisij), (2) niso vzpostavili primerne strategije za upravljanje podnebnih tveganj (še naprej predlagajo vzpostavitev novih projektov za pridobivanje fosilnih goriv, njihovo zatekanje k zajemu ogljika iz proizvodnje, nezadovoljiva in nejasna strategija vlaganja sredstev v obnovljive vire energije in nezadovoljivi ukrepi za obvladovanje hitro spreminjajočih se pravnih, regulatornih in finančnih pogojev) in (3) neizpolnitev zahteve nizozemskega sodišča iz primera Milieudefensie proti Royal Dutch Shell Plc. S tem naj bi škodili podjetju zaradi neustreznega prehoda na podnebno nevtralno družbo. Sodišče je glede tega odločilo, da ClientEarth v svojih navedbah in s svojimi predloženimi dokazi ni uspel izkazati, da bi upravljalci podjetja kršili svoje obveznosti do družbe.⁴⁰⁹

OKVIR 13:

Métamorphose proti TotalEnergies

Na podlagi korporacijskega prava je v Franciji leta 2023 vložilo tožbo več delničarjev proti podjetju TotalEnergies, ki proizvaja fosilna goriva. Tožniki izpodbijajo izplačilo dividend podjetja delničarjem na podlagi njihove nezakovitosti zaradi nezadostne višine dobička, ki bi se tako delil z dividendami. Srš njihove zahteve se nanaša na neustrezno oceno dobička zaradi previsoke ocene vrednosti sredstev družbe. Skladno s priporočili Francoske agencije za trg, morajo podjetja vzeti v ozir tveganja povezana s podnebnimi spremembami, ko ocenjujejo denarni tok in diskontiranje premoženja. Po navedbah tožnikov naj bi TotalEnergies napačno ocenil bodočo ceno izpustov TGP, zaradi česar je precenil vrednost svojega premoženja, in napačno izmeril višino svojih izpustov v 3. obsegu.

8.4. POTROŠNIŠKO PRAVO

Pravna podlaga za podnebne pravice, iz katerih izhaja obveznost zasebnih družb in korporacij je precej bolj omejujoča kot obveznosti, ki zadevajo države in druge javne subjekte, ki so prepoznani kot ključni subjekti za ukrepanje glede podnebja. Posledično je bilo v tem poglavju predstavljeno manj sodnih sporov, v katerih bi sodišča prepoznavala podnebne pravice v obstoječem pravu in več nastajajočih pravic, ki predvsem izhajajo iz ekstenzivne zakonodajne dejavnosti EU na tem področju. Izjema od te relativne redkosti pa predstavljajo spori, ki so povezani z zavajanjem potrošnikov ter nelojalno konkurenco zaradi zavajajočega oglaševanja korporacij glede njihove uspešnosti na področju spopadanja s podnebnimi spremembami, kjer

⁴⁰⁹ Npr. 68. in 78. točka sodbe Visokega sodišča ClientEarth proti Shell's Board of Directors.

je praksa že precej razvita. Gre za vprašanje, ki je povezano s pojmom t.i. zelenega zavajanja (angleško »Greenwashing«), ki pomeni, da podjetje komunicira bolj uspešne parametre delovanja na področju okoljskih zadev in podnebnih sprememb, kot so v resnici.

V primeru zelenega zavajanja gre za kategorijo, ki je sporna z vidika mehkega prava za mednarodne korporacije. Zgoraj omenjene Smernice OECD tako poleg specifičnih okoljskih zahtev vsebujejo tudi določbe o varovanju potrošnikov. Tako npr. drugi odstavek VIII poglavja zahteva, da podjetje zagotavlja točne, preverljive in jasne informacije, ki lahko potrošnikom omogočijo informirano odločitev, kar vključuje tudi okoljske značilnosti. Četrty odstavek VIII poglavja nadalje določa, da podjetje ne sme postavljati navedb ali jih opuščati oziroma izvajati drugačnih praks, ki so preslepitvene, zavajajoče, goljufive ali nepoštene. Na tej podlagi je npr. nevladna organizacija ClientEarth začela postopek pred naftnemu velikanu BP pred nacionalno kontaktno točko za izvajanje OECD Smernic, ki deluje kot kvazi-sodno telo, za oglas, ki daje potrošniku občutek, da BP vlaga v večji meri v obnovljive vire energije, čeprav je analiza pokazala, da je 96% njenih naložb še vedno v proizvodnjo fosilnih goriv (**Pritožba ClientEarth na Nacionalno kontaktno točko UK zaradi BP**). Telo primera sicer ni obravnavalo, saj je British Petrol oglaševalska sporočila umaknil pred začetkom postopka.⁴¹⁰

Poleg mehkega prava pa je zeleno zavajanje prepoznano kot vedno bolj sporno na podlagi nacionalnega prava in prava EU. V primeru zelenega zavajanja gre za kategorijo zavajajočih praks, ki so prepovedane z zakonodajo, ki varuje potrošnike. To vključuje tudi zavajajoče oglaševanje.⁴¹¹ Sicer pa slovenski pravni red poslovno prakso opredeljuje kot zavajajočo, če vsebuje napačne informacije in je torej neresnična. Poslovna praksa se šteje za zavajajočo tudi, če kakor koli, vključno s celotno predstavitvijo, zavaja ali bi utegnila zavajati povprečnega potrošnika, čeprav je informacija točna glede enega ali več naštetih elementov, ter v vsakem primeru povzroči ali bi utegnila povzročiti, da povprečen potrošnik sprejme odločitev o poslu, ki je sicer ne bi sprejel.⁴¹² Poslovna praksa se šteje za zavajajočo tudi, če v konkretnem primeru ob upoštevanju vseh njenih značilnosti in okoliščin povzroči ali bi utegnila povzročiti,

⁴¹⁰ His Majesty's Government, Initial Assessment: ClientEarth complaint to the UK NCP about BP, URL: <https://www.gov.uk/government/publications/client-earth-complaint-to-the-uk-ncp-about-bp/initial-assessment-clientearth-complaint-to-the-uk-ncp-about-bp>.

⁴¹¹ Tretji odstavek 36. člena v zvezi s prvim odstavkom 38. člena Zakona o varstvu potrošnikov (ZVPot-1, Uradni list RS, št. 130/22).

⁴¹² Prvi odstavek 49. člena ZVPot-1.

da povprečen potrošnik sprejme odločitev o poslu, ki je sicer ne bi sprejel.⁴¹³ ZVPot-1 prepoveduje zavajajoče opustitve, če podjetje v določenem primeru ob upoštevanju vseh značilnosti in okoliščin ter omejitev sredstva komuniciranja izpusti bistvene informacije, ki jih glede na dejanske okoliščine povprečen potrošnik potrebuje za sprejem odločitve ob poznavanju vseh pomembnih dejstev, in tako povzroči ali bi utegnila povzročiti, da povprečen potrošnik sprejme odločitev o poslu, ki je sicer ne bi sprejel.⁴¹⁴

Slovenska ureditev zavajajočih praks izhaja iz evropskega pravnega reda in sicer iz Direktive o nepoštenih poslovnih praksah.⁴¹⁵ Ne glede na to, da s splošnostjo zgoraj navedenih definicij ZVPot-1 in Direktiva o nepoštenih poslovnih praksah že omogočata odgovornost korporacij za zeleno zavajanje, pa je EU leta 2024 sprejela bolj eksplicitno prepoved. Z Direktivo glede krepitev vloge potrošnikov za zeleni prehod je EU dodalo zeleno zavajanje med eksplicitno prepovedana zavajajoča dejanja in opustitve.⁴¹⁶ Direktiva dodaja relevantnost okoljskih značilnosti med relevantne lastnosti⁴¹⁷ ter prepoveduje navajanje okoljske trditve v zvezi s prihodnjo okoljsko uspešnostjo brez jasnih, objektivnih, javno dostopnih in preverljivih zavez, določenih v podrobnem in realističnem izvedbenem načrtu, ki vključuje merljive in časovno omejene cilje ter druge ustrezne elemente, potrebne za podporo njegovemu izvajanju, kot je dodeljevanje virov, in ki ga redno preverja neodvisni strokovnjak tretje osebe, katerega ugotovitve so na voljo potrošnikom.⁴¹⁸ Tako med absolutno prepovedane prakse uvršča npr. navajanje splošnih okoljskih trditev brez dokazov zanje, okoljskih trditev o celotnem izdelku ali o celotnem poslovanju trgovca, kadar trditev zadeva le določen vidik izdelka ali določeno dejavnost trgovca, navajanje trditev, da ima izdelek nevtralen, zmanjšan ali pozitiven vpliv na okolje v smislu emisij TGP, ki v resnici temelji na izravnavi izpustov TGP.⁴¹⁹ To ureditev pa

⁴¹³ Drugi odstavek 49. člena ZVPot-1.

⁴¹⁴ Prvi odstavek 50. člena ZVPot-1.

⁴¹⁵ Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2005/29/ES z dne 11. maja 2005 o nepoštenih poslovnih praksah podjetij v razmerju do potrošnikov na notranjem trgu ter o spremembi Direktive Sveta 84/450/EGS, direktiv Evropskega parlamenta in Sveta 97/7/ES, 98/27/ES in 2002/65/ES ter Uredbe (ES) št. 2006/2004 Evropskega parlamenta in Sveta (Direktiva o nepoštenih poslovnih praksah) (Besedilo velja za EGP) (Direktiva o nepoštenih poslovnih praksah) UL L 149/22.

⁴¹⁶ Direktiva (EU) 2024/825 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 28. februarja 2024 o spremembi direktiv 2005/29/ES in 2011/83/EU v zvezi s krepitevjo vloge potrošnikov za zeleni prehod z boljšim varstvom pred nepoštenimi praksami in boljšim obveščanjem (Direktiva glede krepitev vloge potrošnikov za zeleni prehod) UL L, 2024/825.

⁴¹⁷ B točka prvega odstavka 6. člena Direktive o nepoštenih poslovnih praksah.

⁴¹⁸ D točka drugega odstavka 6. člena Direktive o nepoštenih poslovnih praksah.

⁴¹⁹ 4a., 4b. In 4.c točke Priloge 1 Direktive o nepoštenih poslovnih praksah.

bo EU dodatno nadgradilo, če bo vzpostavilo sistem za preverjanje okoljskih trditvev, kot jo predvideva Direktiva o zelenih trditvah, ki zahteva izpolnjevanje specifičnih pogojev glede verodostojnosti eksplicitnih okoljskih trditvev podjetij.⁴²⁰ Predlog direktive trenutno čaka na začetek medinstitucionalnih pogajanj med Evropskim parlamentom, Svetom in Evropsko komisijo.

Izpodbijanje trditvev podjetij glede njihove podnebne uspešnosti na podlagi nacionalnega prava varstva potrošnikov ima že dolgo zgodovino. Na tem področju je bilo že veliko sporov, v katerih so tožniki zahtevali umik zavajajočih trditvev. V tem primeru igrajo ključno vlogo nacionalni nadzorni organi. Tako je v primeru **KlimaAllianz in ostali proti FIFA** več civilnih organizacij uspelo s postopek pred Komisijo za pošteno oglaševanje zoper FIFA, ki je svetovno prvenstvo iz leta 2022 v Katarju oglaševala kot podnebno nevtralnno. V odločitvi je organ navedel, da v primeru oglaševanja podnebne nevtralnosti veljajo robustni standardi, ki se jih FIFA v konkretnem primeru ni držala, saj je bil izračun podnebne nevtralnosti pomanjkljiv, saj ni vključeval vseh relevantnih virov izpustov TGP. V Združenem kraljestvu je v tem primeru pristojen organ Advertising Standards Authority, ki je v večih primerih ugotovil neustreznost komunikacije podjetja s potrošniki glede njihovega ravnanja na področju podnebnih sprememb. Tako je npr. ugotovilo spornost oglaševanja s strani letalskih družb (glede letalske družbe Lufthansa), glede podjetja z oblačili (Charles Tyrwhitt Shirts Ltd), proizvajalcev avtomobilov (BMW), proizvajalca hrane za pse (The Pack Pet Ltd) in finančne institucije (HSBC UK Bank Plc).

V določenih evropskih državah to funkcijo opravlja sodišče. Tako so se v nedavnem primeru na Nizozemskem (**FossilVrij NL v KLM**) na sodišča obrnila nevladna organizacija zaradi oglaševalske kampanje letalske družbe KLM »Fly Responsibly«. Ta je potrošnikom dala občutek, da KLM vodi tranzicijo letalske industrije v smeri podnebne nevtralnosti, ki naj bi tako omogočalo potrošnikom, da letijo brez skrbi za okolje, čeprav naj bi načrti družbe, po navedbi tožnikov, negativno vplivali na podnebne spremembe. V svojem zahtevku so zahtevali od sodišča, da ugotovi zavajajočo naravo kampanje in zahteva od KLM, da odstrani sporno komercialno sporočanje. Sodišče je ugotovilo, da so trditve KLM glede zmožnosti skladnosti

⁴²⁰ Evropski Parlament, Substantiation and communication of explicit environmental claims (Green Claims Directive) European Parliament legislative resolution of 12 March 2024 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on substantiation and communication of explicit environmental claims (Green Claims Directive) (COM(2023)0166 – C9-0116/2023 – 2023/0085(COD)), URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0131_EN.pdf.

njihovih ciljev s cilji Pariškega podnebnega sporazuma naslikali preveč rožnato sliko glede podpore alternativnim letalskim gorivom, ki se ni izkazalo za dovolj konkretno, da bi ga lahko KLM oglaševal kot obetaven način za razogličenje letalske industrije. Poleg tega je sodišče poudarilo, da zatekanje k ogljični izravnavi svojih izpustov z zmanjšanjem, preprečevanjem ali ponorom izpustov drugje ne povzroči direktnega zmanjšanja izpustov TGP zaradi letenja. Zato je sodišče prepoznalo kot zavajajoče trditve KLM, da odpravlja negativne okoljske učinke letenja.

Varovanje potrošnika pa lahko vpliva na okolje tudi preko drugih zahtev, ki ne zadevajo oglaševanja in trditev trgovcev. Zahteve po zagotavljanju zdravja potrošnika in zanj neškodljivih produktih lahko privedejo do izdelkov, ki imajo nižjo vsebnost toksinov in nevarnih kemikalij, kar lahko vodi tudi v nižje onesnaževanje okolja. Eden od namenov potrošniškega prava je torej nadzor nad proizvodi, nad njihovo kvaliteto in možnimi posledicami, ki jih njihova raba lahko pomeni, po drugi strani pa mora z vidika trajnostnega razvoja pravo tudi omejevati pretirano potrošništvo.⁴²¹ S tega vidika so zanimivi spori v ZDA proti proizvajalcem fosilnih goriv, ki so bili omenjeni zgoraj (Okvir 10). V teh primerih zvezne države in okrožja uporabljajo institut odgovornosti proizvajalca za škodo, ki jo povzroča defekten produkt. Družbam fosilne industrije očitajo, da so se zavedale nevarnosti lastnih produktov, učinkov, ki jih imajo na okolje, in da so namenoma zavajale javnost o resničnosti in resnosti nevarnosti globalnega segrevanja. Tako trdijo, da so določena podjetja kršila varstvo potrošnika in potrošnike zavajala z lažnim oglaševanjem in drugimi lažnimi informacijami o tveganjih produkta.⁴²² V evropskem pravnem kontekstu uporaba prava glede odgovornosti proizvajalca za škodo, ki jo povzroči lasten proizvod, še ni bila uporabljena v praksi.

9. PRAVICE PRAVIČNEGA PREHODA

Podnebne spremembe bodo imele dramatične učinke na delo in delovne trge po vsem svetu. Nekatero industrije, znanja in veščine bodo izginile, pojavile se bodo druge.⁴²³ Učinki podnebnih sprememb bodo neenakomerno porazdeljeni. Države v razvoju, ki so k podnebnim spremembam prispevale najmanj, bodo najbolj trpele. Zato učinki podnebnih sprememb

⁴²¹ Cecelia Kye, *Environmental Law and the Consumer in the European Union* (1995) *Journal of Environmental Law* 7 33.

⁴²² Gooley, *Turning up the heat on climate accountability*, SCRIBD, URL: <https://www.scribd.com/article/474084457/Turning-Up-The-Heat-On-Climate-Accountability>

⁴²³ Ram, Aghahosseini, *Job Creation during the global energy transition towards 100 % renewable power system by 2050* (2019), str. 26.

postavljajo pomembna vprašanja ekonomske in socialne pravičnosti. Tudi v okviru bogatejših držav bodo učinki podnebnih sprememb neenakomerno porazdeljeni. Najbolj bodo namreč trpeli revni in starejši.⁴²⁴

Starejši ljudje imajo več zdravstvenih težav, zato so manj odporni na ekstremne podnebne pojave, kot je recimo vročina, ki lahko še slabša obstoječe zdravstvene težave starejših. Prav tako imajo številni starejši posamezniki omejeno mobilnost, kar pomeni, da se težje umaknejo pred ekstremnimi podnebnimi pojavi. Starejši imajo slabši imunski sistem, zaradi česar so manj odporni na bolezni, ki jih prenašajo insekti in bolezni, ki se prenašajo z vodo, ki bodo najverjetneje postajale pogostejše z višanjem temperatur.⁴²⁵

Podobno bodo podnebne spremembe nesorazmerno prizadele revnejše prebivalstvo. S podnebnimi spremembami namreč še bolj postaja omejen dostop do pitne vode in hrane.⁴²⁶ Še posebej bodo prizadete revne ženske. Zaradi suš in poplav, ki so zaradi podnebnih sprememb še bolj pogoste in bodo še bolj pogoste v prihodnosti, se bo ustvarjal večji pritisk na ženske, deklice pa bodo morale prej zapustiti šolanje, da bi pomagale doma. Ženskam podnebne spremembe povzročajo vedno večje delovne obremenitve in daljši delovni čas, kar jim onemogoča izobraževanje. Na sušnih območjih južne Azije in Afrike ženske vsak dan hodijo povprečno po 6 kilometrov, da dobijo vodo, za kar se recimo v Afriki porabi okoli 40 milijard ur na leto.⁴²⁷ Ženske zaradi podnebnih sprememb postanejo še bolj ranljive na nasilje na podlagi spola, vključno s spolnim nasiljem, trgovino z ljudmi in otroškimi porokami.⁴²⁸

Zaradi omejene učinkovitosti odziva držav na podnebne spremembe in svetovnih zavezujočih mednarodnopравnih dokumentov (kot je recimo Pariški podnebni sporazum), se pozornost sedaj usmerja na vlogo nadržavnih akterjev. Sindikati so pomembni akterji v podnebnem obvladovanju, saj so vključili okoljske in druge nevladne organizacije v dialog o

⁴²⁴ Camfield, FUTURE ON FIRE (2023), str. 4-15.

⁴²⁵ EPA, Climate Change and the Health of Older Adults, URL: <https://www.epa.gov/climateimpacts/climate-change-and-health-older-adults>.

⁴²⁶ OECD, Poverty and Climate Change, str. IX.

⁴²⁷ Unicef, World Water Day, URL: <https://www.unicef.org/turkiye/en/press-releases/world-water-day-nearly-750-million-people-still-without-adequate-drinking-water#:~:text=For%20women%20and%20girls%2C%20collecting,just%20walking%20to%20collect%20water>.

⁴²⁸ UN Women, Explainer: How gender inequality and climate change are interconnected, URL:

<https://www.unwomen.org/en/news-stories/explainer/2022/02/explainer-how-gender-inequality-and-climate-change-are-interconnected>.

podnebnih spremembah. Iz tega dialoga je izšel koncept pravičnega prehoda.⁴²⁹ Pravičen prehod je pristop, ki si prizadeva za uravnoteženje blaginje ljudi, delovnih mest in potrebe po dekarbonizaciji industrije. Razvili so ga sindikati v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so zahtevali, da se ekološke preobrazbe loti na socialno pravičen način. Temelji na prepričanju, da so okoljske in družbene krize medsebojno povezane, saj sta obe neločljivo povezani z ekspanzionističnim gospodarskim sistemom.⁴³⁰

Okoljsko pravo in delovno pravo nista naravna zaveznika, saj ima vsako od pravnih področij drugačne cilje. Delovno pravo je sistem pravil, s katerimi se regulira z delom povezane konflikte med delavci in delodajalci. Cilj delovnega prava je ustvariti ravnovesje med željeno učinkovitostjo delodajalca in interesi delavca, da ta opravlja dostojno delo, v okviru sistema, ki ga zaznamuje neenakost pogajalskih moči. Cilj okoljskega prava je ustvariti ravnovesje med varovanjem okolja pred škodo, ki jo povzročajo človeške aktivnosti in željo po ustvarjanju oziroma ohranjanju delovnih mest. Obe področji poskušata ustvariti ravnovesje med ekonomskimi interesi (več služb) in družbenimi interesi (dostojno delo, čisto okolje). Zasedovanje teh ciljev pa lahko postavi okoljsko in delovno pravo v konflikt. Tako lahko na primer visoke plače in članstvo v sindikatu v industriji pridobivanja naravnih virov zadostita ciljem dostojnega dela, a spodbujata in kršita okoljsko pravo.⁴³¹

Zato so se pojavili klici za osnovanje novega pravnega področja, pravo pravičnega prehoda. Pravo pravičnega prehoda si namreč prizadeva poiskati ravnovesje med različnimi cilji: ciljem dostojnih delovnih mest, varovanja okolja in ekonomskega razvoja.⁴³² Zasedovati bi se moralo pravično porazdelitev koristi in stroškov, ki so povezani s podnebnimi spremembami. Tako bi recimo delavci, ki izgubijo zaposlitev zaradi prehoda k manj ogljično intenzivnim industrijam, morali imeti dostop do izobraževanja, usposabljanja, ponovnega zaposlovanja in subvencije plače, če pristanejo na delovnih mestih z nižjim plačilom. Breme prehoda se tako postavi na zasebne akterje in državo ter se tako zaščiti žrtve prehoda, tj. delavce. Pravičen prehod bi tako moral vsebovati tradicionalna delovnoppravna področja, npr. pravice do pogajanja o kolektivni pogodbi in podpore za brezposelne. Hkrati pa bi gradil tudi na dognanjih

⁴²⁹ Blackett, Trebilcock, *TRANSNATIONAL LABOUR LAW*, str. 552.

⁴³⁰ Abram, Etkins, Dietzel, Jenkins, Kiamba, Kirshner, Kreienkamp, Parkhill, Pegram, Santos Ayllón, *Just Transition* (2022), str. 1035.

⁴³¹ Blackett, Trebilcock, *op.*, cit., str. 556.

⁴³² Müllerová, Balounová, Ruppel, Houston, *Building the Concept of Just Transition in Law* (2023), str. 10.

okoljskih in podnebnih pravnikov.⁴³³ V okviru pravičnega prehoda najdemo tudi pravne probleme, ki se jih načeloma povezuje z drugimi pravnimi področji in ne neposredno z delovnim ali okoljskim pravom, kot je recimo pravo človekovih pravic. Pravičen prehod moramo torej razumeti kot trojen koncept, ki zajema delo, človekove pravice in okolje.⁴³⁴ Vsa ta pravna področja namreč vplivajo na proces tranzicije iz visokoogljične družbe v nizkoogljično družbo.⁴³⁵

Po Konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju leta 1992 v Riu so številni nacionalni in svetovni sindikati, sprejeli pravičen prehod kot strateško načelo v mednarodnem dialogu o podnebnih spremembah. Mednarodna konfederacija sindikatov si prizadeva, da bi vključili pravičen prehod v mednarodne instrumente, ki naslavljajo podnebne spremembe. Ta prizadevanja so obrodila nekaj sadov. Tako je recimo predhodnica Mednarodne konfederacije sindikatov naslovlila pravičen prehod na Kyotski konferenci.⁴³⁶ Na srečanju COP 15 je Mednarodna konfederacija sindikatov predstavila koncept pravičnega prehoda kot sredstvo, ki ga sindikati uporabljajo za prehod k bolj trajnostni družbi in zeleni ekonomiji, ki bo vzdrževala dostojna delovna mesta in omogočala preživetje človeka.⁴³⁷ Končni dokument s Konference Združenih narodov o trajnostnem razvoju Rio+20⁴³⁸ prepozna pomembnost prehoda, vključno s programi, ki delavcem pomagajo pri prilagajanju na spremembe na trgu. Koncept pravičnega prehoda je prav tako del Smernic za pravičen prehod v okoljsko trajnostna gospodarstva in družbe za vse⁴³⁹ Mednarodne organizacije dela. Podobno Pariški podnebni sporazum⁴⁴⁰ in Resolucija 41/21 o človekovih pravicah in podnebnih spremembah⁴⁴¹ poudarjata, da je potrebno upoštevati imperative pravičnega prehoda.

⁴³³ Blackett, Trebilcock, op., cit., str. 558.

⁴³⁴ Tigre, Zenteno, Hesselman, Urzola, Cisterna-Gaete, *Just Transition Litigation in Latin America* (2023), str. 5.

⁴³⁵ Blackett, Trebilcock, op., cit., str. 558.

⁴³⁶ Thomas, *Framing the Just Transition* (2021), str. 2-3.

⁴³⁷ Mednarodna konfederacija sindikatov, *ITUC Statement to COP 15 United Nations Framework Convention on Climate Change, Trade unions and climate change* (2009), str. 5.

⁴³⁸ Konferenca Združenih narodov o trajnostnem razvoju Rio+20, Končni dokument (2012), § 152.

⁴³⁹ Mednarodna organizacija dela, *Smernice za pravičen prehod v okoljsko trajnostna gospodarstva in družbe* (2015).

⁴⁴⁰ Zakon o ratifikaciji Pariškega sporazuma (MPS), Ur. l. RS. – MP, št. 16/16 in 6/17 – popr.

⁴⁴¹ Resolucija 41/21 o človekovih pravicah in podnebnih spremembah, Svet OZN za človekove pravice, UN Doc. A/HRC/RES/48/13 (2021).

OKVIR 14:

Pravice pravičnega prehoda v sodni praksi Južne Amerike (Ricardo Castillo Arancibia proti Monte Patria)

V evropskem kontekstu še niso znani primeri, v katerem bi se pravice pravičnega prehoda na področju delovnega prava (uspešno) uveljavljale pred nacionalnimi sodišči. Večina primerov v zvezi s pravicami pravičnega prehoda namreč temelji na sodni praksi Južne Amerike. V enem izmed bolj odmevnih primerov, v zadevi Ricardo Castillo Arancibia proti občini Monte Patria⁴⁴² tožniku pogodba o zaposlitvi ni bila podaljšana. Tožnik je trdil, da je razlog političen in da ga je tožena stranka diskriminirala. Občina je po drugi strani navedla, da je bila odločitev posledica prestrukturiranja Oddelka za okolje z namenom reševanja ekstremne suše in spodbujanja trajnostne rabe vode, kar je zahtevalo drugačno načrtovanje, kot ga je izvajal tožnik. Tožnik je trdil, da podnebna kriza traja že 20 let in da se je njegovo delo osredotočilo posebej na optimizacijo vodnih virov, kar je oslabilo argument občine. Tožba je bila zavržena s strani okrožnega in prizivnega sodišča. Primer je sedaj pred Vrhovnim sodiščem Čila. Postopek postavlja vprašanje ali podnebne spremembe upravičujejo prekinitev pogodbe o zaposlitvi in ali mora oblast poskrbeti za ukrepe prilagajanja kot so prekvalificiranje tožnika, da bi se s tem blažilo spremembe na delovnem trgu, ki so posledica podnebnih sprememb.

Podobni primeri pa bodo lahko postali aktualni tudi v evropskih ureditvah v primerih prestrukturiranja zasebnih podjetij in javnih organov zaradi spremenjenih potreb po delovni sili v luči podnebnih sprememb. Pomembni bi lahko bili tudi delovni spori, ki bodo uveljavljali pravico delavcev do dostojnih delovnih pogojev zaradi večanja pogostosti in intenzivnosti ekstremnih vremenskih pojavov (vročinski valovi, nevihte, nalivi).

Na področje podnebnih sprememb in njihovih učinkov na zaposlene je v zadnjem času pozorna tudi Mednarodna organizacija dela. V nedavnem poročilu je poudarila pomen, ki ga imajo podnebne spremembe na milijarde delavcev po svetu, predvsem na tiste, ki delajo v kmetijstvu oziroma ki na prostem opravljajo težka dela v vročih podnebjih. Ob tem poudarjajo pomen nove zakonodaje, ki naslavlja prekomerno vzpostavljenost vročini pri delu. Te zajemajo omejitve glede najvišje temperature, ki so ji lahko izpostavljeni delavci, in vodila glede prilagoditvenih ukrepov na delovnem mestu. Ob tem Mednarodna organizacija dela poudarja, da se bo s spreminjajočim se podnebjem pojavila dodatna potreba po prilagoditve zakonodaje za zaščito delavcev pred njihovimi učinki, predvsem tistimi, ki so najbolj ranljivi na učinke podnebnih sprememb.⁴⁴³

⁴⁴² Ricardo Castillo Arancibia Con Municipalidad De Monte Patria (2022), Čile.

⁴⁴³ International Labour Organization, Ensuring safety and health at work in a changing climate, URL: <https://www.ilo.org/publications/ensuring-safety-and-health-work-changing-climate>.

10. PODNEBNE SPMEMBE IN PRAVICE NARAVE

Kot zadnji element podnebnih pravic, naj omenimo in zastavimo problematiko širše kot to počne tradicionalna pravna konceptualizacija. Vprašanje, ki se pojavlja ob obravnavi podnebnih pravic, ki so po svoji definiciji pravice posameznic in posameznic ter organizacij civilne družbe, je, ali to odvrne pozornost od ostalih živalskih in rastlinskih vrst in zreducira celotno vrednost okolja na zgolj instrumentalno uporabnost za človeka? Znanstveniki so namreč mnenja, da smo vstopili v novo geološko dobo, antropocen, kjer ima človek ključen vpliv na podnebje in ekosisteme planeta. Gre za človekovo nadvlado nad vsemi ostali elementi okolja, vključno s podnebjem. Vprašati se moramo ali se je s podnebnimi spremembami in negativnimi posledicami podnebnih sprememb (kot so recimo poplave) končno izkazalo, da podnebja ne moremo obvladovati in da je zato potrebna vrnitev nazaj k osredotočenost k naravi? V tej luči zadnje poglavje, ki obravnava različne vrste podnebnih pravic, obravnava potencialne pravice narave v zvezi s podnebnimi spremembami, ki ima močnejšo filozofsko podstat, ne pa tudi podlage v pozitivnem evropskem pravnem kontekstu.

Pravice narave so močno pravno, neantropocentrično orodje za zaščito narave, v katero sodi tudi podnebje. Po teoriji pravic narave bi ekosistemom moral biti podeljen status pravne osebe. Ekosistemi bi bili subjekti pravic, ki bi jih pravno zastopali njihovi skrbniki, ki bi delovali v njihovem imenu in najboljšem interesu. Ta skrbnik je običajno posameznik ali skupina posameznikov, ki so seznanjeni z oskrbo in upravljanjem tega ekosistema. Ekosistemi bi tako morali imeti pravico, da se na sodišču branijo pred škodo, vključno s škodo, ki jo povroči degradacija okolja kot posledica podnebnih sprememb. Morali bi imeti pravico do obstoja, razcveta, regeneracije in pravico do naravnega razvoja brez motenj, ki jih povzroča človek. Cilj podeljevanja pravic naravi je zagotoviti najvišjo raven varstva okolja, pri kateri lahko ekosistem uspeva in čigar pravice niso kršene. Te pravice narave so zelo pogosto povezane s človekovimi pravicami, še posebej s pravico do čistega in zdravega okolja.⁴⁴⁴

Gre za odsev ekocentričnega pristopa, ki ustvarja pravice narave ali njenih delov.⁴⁴⁵ Te entitete s podelitvijo pravic izgubijo svojo zgolj instrumentalno vrednost, podeljena jim je intrinzična vrednost in niso več zgolj sredstva za človeško izkoriščanje. Narava ima pravice in je zaščiten ne zaradi koristi, ki jih ima za nas ali zaradi škode, ki bi jo povzročilo njeno

⁴⁴⁴ Challe, The Rights of Nature, URL: <https://news.climate.columbia.edu/2021/04/22/rights-of-nature-lawsuits/>.

⁴⁴⁵ Emmenegger, Tschentscher, Taking Nature's Rights Seriously (1994), str. 572.

uničenje, ampak se ji pravice in zaščita podelijo zaradi nje same.⁴⁴⁶ Tak odnos je zasidran v nezahodnjaški kulturi (v avtohtonem prebivalstvu), ki dojema ljudi kot integralni del narave.⁴⁴⁷ Ker te nezahodnjaške kulture postajajo vplivnejše na mednarodni ravni, je moč pričakovati širjenje tovrstnih vplivov v mednarodni skupnosti. Antropocentrična trditev, da so ljudje po svoji naravi superiorni, je brez podlage in bi morala biti zavržena kot iracionalna pristranskost. Ljudje sicer imamo določene lastnosti (npr. sposobnost racionalnega razmišljanja), ki jih druge entete nimajo, a te lastnosti ne bi smele biti znak naše superiornosti. Tako imajo številne živalske vrste lastnosti, ki jih ljudje nimamo (recimo hitrost geparda). Problem nastane, ker ljudje tem lastnostmi ne pripisujemo take vrednosti. Vendar vrednost za koga in na kakšnih temeljih? Vrednost za nas, ljudi, z našega gledišča. Gre torej zgolj za sodbe o vrednosti.⁴⁴⁸

Skozi celotno zgodovino se je zdela vsaka sukcesivna razširitev pravic novim entitetam nepredstavljiva. Nagnjeni smo k domnevi, da je dejstvo, da neka entiteta nima pravic, odlok narave in ne pravna konvencija, ki deluje v podporo statusu quo. Če bi naravno okolje imelo pravice, to ne pomeni, da nihče ne bi smel posekati drevesa. Posameznice in posamezniki imajo pravice, a vendar so v ZDA vseeno lahko usmrčeni. Naravno okolje torej ne bi imelo vseh pravic ali enakega nabora pravic kot človeška bitja. Bi pa na tak način preprečili, da bi bila narava odprodana v poslih med zasebnimi strankami.⁴⁴⁹

Leta 2008 je Ekvador postal prva država na svetu, ki je v svoji ustavi uradno priznala pravice narave, ki jih Ekvadorci imenujejo pravice Matere Zemlje.⁴⁵⁰ Podobno so v Kanadi priznali pravice reki. Leta 2021 sta inuitski svet Ekuanitshita in občina Minganie priznala pravno osebnost in pravice kanadski reki Magpie s sprejetjem dveh resolucij – inuitsko resolucijo⁴⁵¹ in občinsko resolucijo.⁴⁵² Reka ima devet pravic in jo lahko pravno zastopajo skrbniki.

Leta 2011 so Global Alliance for the Rights of Nature in drugi vložili tožbo zoper gradbeno podjetje, ki je gradilo cesto čez reko Vilcabamba v Ekvadorju in vanjo odmetavalo

⁴⁴⁶ Medameriško sodišče za človekove pravice, Svetovalno mnenje OC-23/17, 15. November 2017, odstavek 62.

⁴⁴⁷ Primer 71. člena Ekvadorske ustave (2008) in 33. člena Bolivijske ustave (2009).

⁴⁴⁸ Taylor, *The Ethics of Respect for Nature* (1981), str. 9-10.

⁴⁴⁹ Stone, *Should Trees have standing? Toward legal rights for natural objects* (1972).

⁴⁵⁰ 71. člena Ekvadorske ustave (2008).

⁴⁵¹ Consil des Innu de Ekuanitshit, No. consécutif 919-082, No. de dossier 919-01-18.

⁴⁵² Municipalité régionale de comté de Minganie, Résolution n°025-21

gruč. Deželno pravosodno sodišče v Loji je razsodilo v korist reke.⁴⁵³ Leta 2017 so štiri reke po svetu zahtevale in tudi dobile pravice. Nova Zelandija je tako recimo podelila pravice reki Whanganui. Novozelandski parlament je reki postavil dva skrbnika, predstavnika domorodnega ljudstva Maorov in predstavnika vlade.⁴⁵⁴

V ZDA je več mest zaprosilo, da bi bili določeni ekosistemi nosilci pravic. Leta 2010 je mestni svet Pittsburgha v Pensilvaniji soglasno sprejel predpis, ki je priznaval pravice narave kot del prepovedi vrtnanja in frackinga plina iz skrilavca.⁴⁵⁵ Leta 2019 je mesto Toledo v Ohio sprejelo občinski odlok o pravicah jezera Erie.⁴⁵⁶ Odlok je bil sprejet zaradi porasta nevarnih alg v jezeru leta 2014.⁴⁵⁷ Kmet, ki je živel v okolici jezera, je vložil tožbo, v kateri je trdil, da je zaradi predpisa njegova kmetija izpostavljena veliki odgovornosti pri gnojenju polj, saj namreč ne more zagotoviti, da bo vsej odpadni vodi preprečen vstop v porečje jezera Erie. Leta 2020 je zvezni sodnik razsodil, da je predpis o pravicah jezera Erie v celoti neveljaven, saj je nejasen in presega občinska pooblastila.⁴⁵⁸

Do sedaj je bilo le malo primerov, ki bi zadevali pravice narave in ki bi se izrecno nanašali na podnebne spremembe. Najpogostejši in uspešni so tovrstni primeri, ki temeljijo na pravicah narave v Južni Ameriki. V kolumbijskem primeru **Generaciones Futuras proti Ministrstvu za okolje**⁴⁵⁹ je skupina mladih tožnikov vložila ustavno zahtevo, kjer so zatrjevali, da so njihove pravice, kot so pravica do zdravega okolja, pravica do življenja, zdravja, hrane in vode, ogrožene zaradi podnebnih sprememb in neuspehov države, da bi zmanjšala posek gozda v amazonskem pragozdu. Vrhovno sodišče Kolumbije je prepoznalo, da so temeljne pravice do življenja, zdravja, minimalnih sredstev za preživljanje, svobode in človeškega dostojanstva odvisne od okolja in ekosistema. Kolumbijsko vrhovno sodišče je tako kolumbijski vladi naložilo, naj razvije in implementira ukrepe, s katerimi bo zaustavila goloseke. Prav tako je

⁴⁵³ Richard Frederick Wheeler y Eleanor Geer Huddle c/ Gobierno Provincial de Loja, juicio 11121-2011-0010 (30 March 2011).

⁴⁵⁴ Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act (129-2) 2017.

⁴⁵⁵ Pittsburgh ordinance No. 37/2010 (2010), Code of ordinances § 618.03.

⁴⁵⁶ Lake Erie Bill of Rights, Charter of the City of Toledo, Ch. XVII, §§ 253-260 (2019).

⁴⁵⁷ The National Agricultural Law Center, Turning the Tides: Judge Finds Lake Erie Bill of Rights Unconstitutional, URL: <https://nationalaglawcenter.org/turning-the-tides-judge-finds-lake-erie-bill-of-rights-unconstitutional/>.

⁴⁵⁸ [Drewes Farms P'Ship proti City of Toledo, No. 3:19 CV 434, 2020 WL 966628 \(N.D. Ohio Feb. 27, 2020\).](#)

⁴⁵⁹ Demanda Generaciones Futuras proti Minambiente in ostalim, Vrhovno sodišče Kolumbije, STC No. 4360-2018.

sodišče kolumbijski amazonski gozd prepoznalo kot subjekt pravic, ki mu gre zaščita, ohranitev, vzdrževanje in obnavljanje.

V argentinskem primeru **Asociación Civil por la Justicia Ambiental proti Provinci Entre Ríos in ostalim**⁴⁶⁰ so nevladna organizacija in razred otrok vložili tožbo pred argentinskim vrhovnim sodiščem proti vladi province Entre Ríos in občini Victoria City zaradi neuspeha pri zaščiti okoljsko občutljivih močvirij. Tožniki so od sodišča zahtevali, naj delto reke Paraná razglasi za subjekta pravic in za ključen ekosistem za blaženje in prilagajanje na podnebne spremembe. Prav tako so zahtevali, naj se delti reke Paraná postavi skrbnika, ki bo skrbel za uresničevanje njenih pravic in nadziral ohranjanje in trajnostno rabo reke. Tožba se naslanja na zakone, ki uveljavljajo pravice narave v drugih državah, kot je Bolivija. Primer še čaka na razrešitev.

Kako uspešni bodo primeri, ki se naslanjajo na pravice narave v prihodnosti, ostaja vprašljivo, saj je bila podelitev pravne osebnosti in posledično pravic ekosistemom do sedaj predvsem simbolna. Res pa je, da bi ti primeri lahko predstavljali pomembna vodila za nacionalne in lokalne vlade, da bi si te bolj prizadevale za ohranjanje biodiverzitete, s tem ko bi nasprotovale projektom pridobivanja naravnih virov, ki bi ogrožali ekosisteme. Ti primeri tudi opozarjajo na probleme, s katerimi se soočajo marginalizirane skupine, predvsem domorodna ljudstva, ki so varuhi teh ekosistemov in katerih preživetje in kulturne prakse, so odvisne od njih. V kontekstu podnebne krize so pravice narave ena od pravnih teorij, ki lahko povzdigne urgentnost zaščite biodiverzitete v boju proti podnebnim spremembam.⁴⁶¹

11. ZAKLJUČKI /// CONCLUSIONS

Podnebne spremembe vplivajo na življenje ljudi na vseobsegajoč način. Na nas vplivajo fizični učinki podnebnih sprememb, kot so povečanje pogostosti in intenzivnosti ekstremnih vremenskih dogodkov, suš, nalivov, dviganje morske gladine, zmanjšanje dostopnosti do pitne vode. Te učinki so še hujši v državah globalnega juga, ki imajo nižjo sposobnost prilagajanja podnebnim spremembam kot prebivalci globalnega severa. Na nas močno vplivajo tudi tveganja, ki so povezana s prehodom ekonomije iz popolne odvisnosti od fosilnih goriv na brezogljično in podnebno nevtralno družbo. Ta vplivajo predvsem z vidika blagostanja in

⁴⁶⁰ Corte Suprema de Justicia de la Nación, Expte. CSJ 542/2020, “Asociación Civil por la Justicia Ambiental y otros c/ Entre Ríos, Provincia de y otros s/ amparo ambiental” (2021)

⁴⁶¹ Challe, The Rights of Nature, URL: <https://news.climate.columbia.edu/2021/04/22/rights-of-nature-lawsuits/>

možnosti, ki ga ta daje za visoko kvaliteto življenja, ter z vidika že pridobljenih pravic, ki se bodo zaradi zelenega prehoda spreminjale. Podnebne spremembe, skladno s širino teh tveganj, vplivajo na pravice in obveznosti posameznikov in civilne družbe na najširši možni način. Čeprav v tej študiji zaradi obsežnosti teme nismo obravnavali vseh tipov pravic, na katere vpliva sprememba podnebja pa smo obravnavali tiste najpomembnejše za civilno družbo. V zvezi s tem smo prišli do 17 zaključkov:

(1) Področje podnebnih pravic je nastajajoče in hitro razvijajoče pravno področje. Podnebne pravice se razvijajo preko oblikovanja politik, mednarodnih pravnih aktov in zakonodaje, pri čemer so ključni predvsem Pariški podnebni sporazum na mednarodni ravni in zakonodajne ureditve za spopadanje s podnebnimi spremembami na nacionalni in evropski ravni.

(2) Ključen element v razvoju podnebnih pravic v evropskem prostoru so podnebne tožbe, ki jih vodijo posamezniki in organizacije civilne družbe. Z njimi se preizkuša učinkovitost splošnih pravnih aktov, ki so bili omenjeni pod točko 1, kot tudi iziva nadaljnji razvoj prava preko sodne prakse v primeru že obstoječih pravil, ki dobivajo drugačen pomen v kontekstu podnebnih sprememb.

(3) Navkljub načelni pravni ne uporabljivosti pravil iz Pariškega podnebnega sporazuma na nacionalni ravni, ta učinkuje kot katalizator pravne razlage, ki nalaga proaktivnost ukrepanja odgovornih subjektov za spopadanje s podnebnimi spremembami. Pri tem so ključni predvsem cilji Pariškega podnebnega sporazuma, s katerimi je mednarodna skupnost prepoznala nujnost ukrepanja in začrtala njegove okvire. Pomembne so tudi določbe, ki nalagajo državam, da si zadajo cilje ter z leti večajo ambicioznost ukrepanja.

(4) Na regionalni (EU) in nacionalni ravni se hitro razvijajo okvirne podnebne zakonodaje, ki vzpostavljajo podnebne cilje, institucionalni okvir za spopadanje s podnebnimi spremembami ter odgovornost za neuspeh pri doseganju zadanih ciljev. V državah, ki takšne ureditve še ni, se ta nakazuje in razvija (npr. Slovenija), v državah, ki pa jo imajo, pa civilna družba aktivno preizkuša sodno izvršljivost pravic in obveznosti, ki so v njih vsebovane.

(5) Korpus človekovih pravic se izkazuje kot pomemben arzenal za ustvarjanje podnebnih pravic. Te nastajajo bodisi iz okoljsko usmerjenih pravic (npr. pravica do zdravega življenjskega okolja), bodisi iz splošnejših pravic, kot je pravica do življenja in pravica do zasebnega in družinskega življenja.

(6) Ključna mednarodnopravna akta človekovih pravic za razvoj podnebnih pravic sta EKČP in MPDPP. Pred obema organoma, ki preverjata skladnost ravnanj držav pogodbenic s tema aktoma (ESČP, Odbor ZN za človekove pravice), so bile že obravnavane kršitve človekovih pravic zaradi podnebnih sprememb. Oba organa sta primarno mesto kršitvam našla v pravici do zasebnega in družinskega življenja, čeprav ne izključujeta možnosti kršitve pravice do življenja.

(7) Za razvoj podnebnih pravic je pomembno tudi varstvo otrokovih pravic po KOP. Odbor ZN za otrokove pravice je v zvezi s tem izdal poseben dokument, ki obravnava implicitno priznано posebno pravico do zdravega življenjskega okolja otrok kot tudi specifične obveznosti držav z vidika podnebnih sprememb za uresničevanje vsebovanih pravic.

(8) Pomemben element varstva pravic civilne družbe pred podnebnimi spremembami so postopki izvedbe (C)PVO v primeru priprave strateških podlag ter izvedbeni ukrepov in projektov. Čeprav EIA Direktiva določa obveznost izvedbe ocene neposrednih in posrednih učinkov na okolje in podnebje, se v sporih pred nacionalnimi sodišči pogosto pojavljajo primeri, ki izpodbijajo presojo vplivov na okolje, ki ne zajema širših vplivov na podnebje, bodisi z vidika izpustov TGP, ki so višje v proizvodnjih verigah, bodisi so nižje v vrednostnih verigi, kar vključuje uporabo fosilnih goriv.

(9) Za praktično uresničevanje vsebinskih podnebnih pravic civilne družbe so ključne procesne pravice. Na tem področju je pomembna Aarhuška konvencija, ki zajema pravice dostopa do informacij, do sodelovanja ter do sodnega varstva v okoljskih zadevah. Poleg tega pa je ESČP priznalo uporabljivost procesnih pravic iz konvencije v kontekstu sodnega varstva glede ukrepanja države na področju podnebnih sprememb iz 6. člena EKČP. Ob tem sodišče poudarja pomen, ki ga imajo okoljska združenja za spopadanje z medgeneracijskim in tako kompleksnim problemom, kot so podnebne spremembe. Nadalje, procesne pravice civilni družbi podeljujejo tudi zakonski okvirji za ukrepanje na področju podnebnih sprememb, kot je Uredba EU o upravljanju energetske unije in podnebnih ukrepov.

(10) Pomemben temelj odgovornosti ne predstavljajo samo javnopravne podlage (upravno pravo, človekove pravice ipd.) ampak tudi zasebno-pravne podlage. Vodilna tožba Urgenda, ki je prepoznala odgovornost Kraljevine Nizozemske za pomankljivo ukrepanje na področju podnebnih sprememb, je predstavljala civilno tožbo na podlagi splošne neposlovne odškodninske odgovornosti. Skladno s tem so sledili tudi drugi drugi primeri, ki so uveljavljali

civilno odgovornost države za podnebne spremembe in s tem v zvezi zahtevali odredbo sodišča, ki od države zahteva ukrepanje.

(11) Tako ni nenavadno, da se na isti podlagi oblikuje civilna odgovornost korporacij za podnebne spremembe. V vodilnem nizozemskem primeru Milieudefensie proti Royal Dutch Shell Plc je sodišče prepoznalo odgovornost podjetja za povzročanje podnebnih sprememb ter mu naložilo zmanjšanje svojih izpustov v vseh 3 obsegih. Pri tem je sodišče kot ključno prepoznalo mehko pravo, ki nalaga prostovoljnje obveznosti glede spoštovanja človekovih pravic multinacionalnim podjetjem.

(12) V določenem omejenem obsegu se pojavljajo tudi zahtevki največjim onesnaževalcem, da prispevajo k zaščiti pred podnebnimi spremembami. Tako na podlagi civilne odgovornosti zahtevajo tožniki prispevek teh podjetij k ukrepom prilagajanja. V ZDA se te zahtevki pojavljajo skupaj z zahtevki, ki zatrjujejo zavajanje in povzročitev škode zaradi prodaje fosilnih goriv.

(13) Obveznosti korporacij v zvezi s podnebnimi spremembami predstavljajo v vedno večji meri iz sfere prostovoljnega ukrepanja (mehkega prava) v sfero obveznih zahtev. Tako EU od podjetij zahteva vedno bolj obsežne prispevke na področju razkritij delovanja v povezavi s podnebnimi spremembami ter obveznosti skrbnega ravnanja.

(14) Fizična in tranzicijska tveganja podnebnih sprememb so tveganja, ki prizadanejo tudi podjetja. Na tej podlagi se pojavljajo argumenti varstva pravic družb in njihovih delničarjev, da upravljalci ravnajo na podnebjem prijazen način, zlasti z opuščanjem investicij v ogljično intenzivne dejavnosti za izognitev naslednim investicijam.

(15) Zaradi pojava zelenega zavajanja EU vedno bolj intenzivno regulira okoljske trditve korporacij. Čeprav so zavajajoče trditve že dalj časa prepovedane, EU sprejema novo zakonodajo, ki to bolj eksplicitno prepoveduje in zahteva posebne pogoje od podjetij, ko se zatekajo k takšnim trditvam.

(16) Podnebne spremembe vplivajo tudi na širši nabor pridobljenih pravic posameznikov, ki bodo z zaostrovanjem podnebnih sprememb ter zaradi prehoda na podnebno nevtralnost zahtevale prilagoditev.

(1) The subject of climate rights is an emerging and rapidly evolving legal field. Climate rights are developing through policy-making, international legal acts, and legislation. Key legal acts are, in particular, the Paris Agreement on the international level and the framework climate legislation on the national and EU levels.

(2) A key element in the evolution of climate rights in the European legal sphere are climate lawsuits that are being filed by individuals and organisations of civil society. These lawsuits test the efficacy of general legal acts mentioned under point (1) as well as provoke further development of positive law through judicial decision-making which receives a different connotation in view of climate change.

(3) The Paris Agreement acts as a catalyst for legal interpretation of national legal rules in the direction of proactive climate action in spite of the principled inapplicability of the Paris Agreement at the level of domestic legal systems. Especially important are the goals of the Paris Agreement that outline the required activity of the international community in terms of the necessity of action and its basic contours. Furthermore, important are also provisions that require the states to communicate NDCs and ratchet up their ambition through the years.

(4) The regional (EU) and national levels are rapidly developing climate framework laws that contain climate goals, institutional framework for tackling climate change and establish responsibility instruments for failing to do so. In states that do not yet have it (e.g., Slovenia) such a legal regime has been indicated and is being developed, whereas in the countries that already have it in place, the civil society actively trials enforceability of the rights and obligations contained therein.

(5) Human rights corpus is proving as a crucial arsenal in the development of climate rights. These are created either from environment-focused rights (e.g., the right to a healthy environment) or from general rights, for instance, the right to life and the right to private and family life.

(6) Crucial international human rights acts for the development of climate rights are the European Convention on Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights. There were cases dealing with the violation of human rights from these documents in front of their respective compliance bodies (European Court on Human Rights, United Nation's Human Rights Committee). Both bodies have identified the right to a private and family life as

the primary right that addresses the question of climate change, but have not excluded the possibility of a violation of the right to life.

(7) Climate rights also develop through the protection of children's rights through the Convention on the Rights of the Child. Committee on the Rights of the Child has adopted a special commentary that deals with the implicitly recognised right of children to a healthy living environment and the obligations of states pertaining to climate change for exercising the rights of children from the convention.

(8) Climate rights of the civil society are further safeguarded by the procedures that mandate (strategic) environmental assessments when preparing plans and development of projects. Many cases still occur in front of the national courts in the EU that challenge environmental assessments that do not extend to indirect effects on climate change. For example, they do not include consideration of greenhouse gas emissions from the activity that occur upstream in the production process or that get emitted downstream which includes the use of fossil fuels although the EIA Directive contains the requirement to assess the direct as well as indirect effects of the project on the environment and the climate.

(9) For practical exercising of substantive climate rights of the civil society one has to establish a robust framework of procedural rights. Aarhus convention is crucial in this regard as it contains rights of access to information, to public participation and access to court in environmental matters. Moreover, the European Court of Human Rights has firmly established the relevance of Article 6 of the Convention on Human Rights in the context of access to court regarding the obligations of states in tackling the climate crisis wherein the court reiterates the importance of environmental associations for dealing with an intergenerational issue of climate change of such complexity. Furthermore, procedural rights are contained in legislative climate frameworks, such as the EU Climate and Energy Governance Regulation.

(10) The law contains a legal basis concerning climate change beyond the public law (administrative law, human rights law) in private (civil) law. The leading case of Urgenda that successfully established legal responsibility of the Kingdom of Netherlands for deficient ambition in tackling climate change emanated from a civil lawsuit based on general civil liability. Correspondingly, other cases followed suit which involved civil liability of states for climate action and requested a court injunction for the state to deal with climate change.

(11) Accordingly, the civil liability of corporations is evolving on a similar basis. In a leading Dutch case of *Milieudefensie v Royal Dutch Shell Plc*, the court found the fossil fuel company liable for causing the harms of climate change and mandated a reduction of its Scope 3 emissions. In the decision, the court recognised the crucial role of soft law for multinational corporations for their respect of human rights.

(12) Plaintiffs are also requesting damages from the biggest polluters globally for the protection against the effects of climate change albeit on a more limited scale. They are requesting the cost of adaptation measures on the basis of civil liability. In the US, such lawsuits appear against fossil fuel producers in conjunction with allegations regarding active deceit and damage from a trade in a faulty product that causes widespread climate damage.

(13) Obligations of corporations for climate change is more and more commonly moving from the sphere of voluntary action (soft law) to the sphere of mandatory action. The EU requests from companies increasingly demanding action in terms of climate-related disclosures and due diligence.

(14) Physical and transitional climate change risks impact companies. Therefore, arguments for climate-sound action of management boards are appearing in order to safeguard the corporation and the shareholders from those risks, especially in terms of investment in carbon-intensive sectors to avoid becoming a stranded asset.

(15) The EU increasingly controls the green claims of companies due to the occurrence of greenwashing. The EU adopted new legislation dealing with climate-related deceit more explicitly despite an existing prohibition of misleading claims in commercial communication. Furthermore, the EU wants to impose stringent conditions on companies when making explicit green claims.

(16) Climate change impacts a wider array of attained rights of individuals which will demand adaptation due to the worsening effects of climate change and due to the transition to a climate neutral future.

(17) In light of the climate crisis and other impending environmental catastrophes a question arises as to whether law can achieve a conceptual leap to include the rights of nature. Such framing is less prominent in the European legal tradition but is present in some parts of the developing world.

Law has traditionally played a role in balancing the value of maintaining order and legal certainty on one side and achieving justice by adapting the system to novel circumstances on the other. Climate change affects both underpinning legal values and reconfigures the playing board which sets the frames of legal regimes. Climate change harms already attained rights (e.g., sea level rise and increasing weather extremes force people to abandon their property and relocate, adaptation measures require the use of public funds that would alternatively be dedicated to public services such as healthcare rights, education rights, retirement rights, etc.). Simultaneously, they impact justice considerations immensely because the effects of climate change will be borne disproportionately by the ones that are least responsible for them (e.g., inhabitants of the global south, future generations) and the ones that have less capacity to adapt (e.g., poorer parts of the population that have historically relied on the jobs in the fossil fuel sector). This indicates a necessity to adapt the existing legal regime not only in a more extensive climate-focused legislative activity but also through climate-compatible interpretation of existing rights and obligations. This is imperative to enable an easier transition to a climate-neutral society in which climate change becomes an immutable fact.